

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Υπό τὸ ὄνομα τοῦ Στεφάνου Νικολαΐδου ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς χειρόγραφα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου :

Α'. Ὁ ὑπ' ἀρ. 23 κώδιξ σχήματος κοινού τετραδίου ἐκ 42 συναρμωμένων σελίδων μὲ ἐξώφυλλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχουν γραφῆ τὰ ἐξῆς διὰ χειρὸς τοῦ Σ. Ξανθουδίδου· «*Στεφάνου Νικολαΐδου, ἱστορικά σημειώματα καὶ βιογραφικά*». Ἡ πρώτη σελὶς ἄρχεται οὕτω : «*Σημειώσεις ἐποχῶν ἐπιτοπίων, αἵτινες θέλουν καταχωρηθῆ ἐν τάξει εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν παλαιῶν ὁποῦ ἔχω ἀπὸ τῶν [...] ἀν μ[ου]*», αἵτινες ἄρχονται ἀπὸ 1715 μέχρι τοῦ 1821 κατὰ Μάϊον». Συντομογραφικῶς ὁ κώδιξ σημειοῦται περαιτέρω διὰ τοῦ Α.

Β'. Δέκα ἀσύρραπτα φύλλα ποικίλου μεγέθους καὶ περιεχομένου ὑπ' ἀριθ. καταλ. 64 (= Β). Τὸ πρῶτον φύλλον περιέχει σημείωμα περὶ τοῦ Ἰωάννου Κορνάρου (= Β1)². Τὸ δεύτερον ἐπιγράμματα διὰ

¹ Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐφθαρμένου κειμένου θὰ ἔλυνε τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῶν παλαιῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα κατεῖχεν ὁ Νικολαΐδης καὶ τῶν ὁποίων ὑπολείμματα εἶναι τὰ περαιτέρω ὑπὸ στοιχεῖα Β3 καὶ Β4 περιγραφόμενα. Τὴν συμπλήρωσιν : [πατέρ]αν μ[ου] ἀποκροεῖ ἐκτὸς τοῦ ν καὶ ἡ στενότης τοῦ ἐφθαρμένου χώρου. Ἄφ' ἑτέρου ὁ πατήρ τοῦ Ν. δὲν ἀναφέρεται ὡς ἐγγράμματος, ὥστε ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ ἐπιβάλλεται μία τοιαύτη ἀποκατάστασις. Ἐγγράμματοι ἀντιθέτως ὑπῆρξαν οἱ ἐκ μητρὸς θεῖοι του Μελέτιος καὶ Γεώργιος Νικολετιάκης, ὁ δεύτερος δ' ἐκ τούτων ὑπῆρξεν ἀναμφισβητήτως κάτοχος παλαιῶν χειρογράφων (βλ. «Χριστιανικὴ Κρήτη», Β, 59 καὶ ΕΕΚΣ, Β, 339). Ἀλλὰ ἡ συμπλήρωσις τῆς λέξεως εἰς θεῖον ἢ—τὸ χειρότερον—μάρμπαν, ἐνῶ θὰ ἐφαίνετο ἐμπράγματος, θὰ ἦτο συγχρόνως φιλολογικῶς ἀδύνατος.

² Τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Τωμαδάκη («Κρητ. Χρονικά» Β, 257 κ.έ.). Ὁ ἐκδότης δὲν εἶδε τὸ χειρόγραφον καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἀπεδόθησαν ἐσφαλμένως λέξεις τινές. Οὕτω εἰς τὸν στίχον 8 τῆς σελ. 258 ἀντὶ «*μετὰ μαρτυρίαν των*» γραπτέον : «*μὲ τὰ μαρτύριά των*». Ἐπίσης ἡ φράσις ἡ περιεχομένη εἰς τοὺς στ. 12-14 τῆς αὐτῆς σελίδος, ἀδιανόητος ἄλλωστε οὕσα ὡς ἐδημοσιεύθη : «*Καὶ ἄλλα ἔργα των σώζονται διάφορα εἰς οἰκίας ἰδιωτικὰς ἐπὶ μικροῦ εἰκότων κν ρίως νὰ ἦτον καὶ μὲ γράμματα ἐκεῖνης τῆς ἐποχῆς*» γραπτέα οὕτω : «*Καὶ ἄλλα ἔργα.... ἐπὶ μικρῶν εἰκότων. Πρὲπει νὰ ἦτον.....*». Καὶ ἐγὼ ἀντιγράφων ἄλλοτε ἀπὸ τὸν Νικολαΐδην σημείωμα περὶ Μελετίου Νικολετιάκη (βλ. «Κρ. Χρονικά», Α, 195, σημ. 68) τὰς λέξεις «*γεννηθεὶς τὸ 1801*» ἀντέγραψα : «*χειροτονηθεὶς τὸ 1801*» ἀλλοιώσας οὕτω οὐσιωδестаτήν περὶ τοῦ Μητροπολίτου τούτου πληροφορίαν.

φορα (= B2). Τὰ τρίτον καὶ τέταρτον ἱστορικὰς σημειώσεις τῶν ἐτῶν 1826-1829 εἶναι ἀπεσπασμένα ἀπὸ πολυσέλιδον χειρόγραφον (= B3). Τὰ πέμπτον, ἕκτον, ἑβδομον, ὄγδοον καὶ ἔνατον ἱστορικὰς σημειώσεις τῶν ἐτῶν 1797-1799 καὶ γεωγραφικὰς τοιαύτας περὶ Κρήτης. Φαίνονται καὶ ταῦτα ἀπεσπασμένα ἐκ κώδικος οὐχὶ ὅμως τοῦ B3 (= B4)³. Τὸ δέκατον, τέλος, περιέχει κείμενον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἐπιστολὴ Πουπλίου ἀξιωματικοῦ ἀνδρὸς τοῦ Λεντούλου, ἀπεσταλαμένη ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὴν Ἱερουσίαν τῆς Ρώμης, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ λατινοῦ*» (= B5).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χειρογράφων δλόκληρος ὁ A, τὸ B1 καὶ τὸ B2 ἔχουν γραφῆ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς — τῆς τοῦ Στεφ. Νικολαΐδου. Τὸ B3 ἴσως ὑπὸ τοῦ ἰδίου. Τὰ B4 καὶ B5 ἀναμφισβητήτως δὲν ἐγράφησαν ἀπὸ τὸν Νικολαΐδην, ἀλλ' ἀπὸ δύο διάφορα πρόσωπα, παλαιότερα πάντως τούτου, ὡς δεικνύει ὁ χαρακτὴρ τῆς γραφῆς. Οὐχ ἦττον ὁ Ξανθοῦδιδης κατέλεξεν ἅπαντα ταῦτα ὡς χειρόγραφα τοῦ Στεφ. Νικολαΐδου, ἴσως διότι δὲν τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ τὰ ἐλέγξῃ ἐπακριβῶς, ἠορέσθη δὲ ἀπλῶς εἰς τὸ γνῶρισμα ὅτι προήρχοντο ἐκ τῶν καταλοίπων τῆς πλουσίας, ὡς φαίνεται, εἰς χειρόγραφα βιβλιοθήκης ἐκείνου⁴.

Ἐξαιρέσει τοῦ B1, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἤδη⁵, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀνέκδοτα⁶. Ἐκ τούτων θὰ δημοσιευθοῦν κατωτέρω δλόκληρος ὁ A καὶ τὸ B3. Τῶν λοιπῶν ἢ ἔκδοσις δὲν ἐκρίθη ἐν τῷ παρόντι ἀναγκαία καὶ διότι ταῦτα—πλὴν τοῦ B2—δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Σ. Νικολαΐδου καὶ διότι τὸ περιεχόμενον τῶν εἶναι ἐλαχίστης ἱστορικῆς ἀξίας, ὅταν δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστόν.

Αἱ «*Σημειώσεις ἐποχῶν ἐπιτοπίων*» αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸν A ἀναφέρονται εἰς μακρὰν σχετικῶς χρονικὴν περίοδον, τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1821 καὶ 1893. Ἡ καταχώρησις τῶν εἶναι χρονολογικῶς ἀτακτος μέχρι τοῦ 1860. Ἐκτοτε καταχωροῦνται καθ' ἡμερολογιακὴν τάξιν. Ὡς φαίνεται ὁ Νικολαΐδης περὶ τὸ 1860, ὥριμος πλέον ὡς θὰ

³) Αἱ σημειώσεις αὗται εἶναι πιθανώτατα αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου εἰς τὸν τίτλον τοῦ κώδικος A ὡς «*παλαιὰ ὄπου εἶχεν*», πρὸς ἐξακολουθήσιν τῶν ὁποίων συνέταξε τὰ Σημειώματά του.

⁴) Πολλὰ τούτων περισυνέλεξεν ὁ Ξανθοῦδιδης (βλ. «Χριστ. Κρήτην» A, 280). Ἐκ τούτων ἄλλα ἐξεδόθησαν (βλ. ΕΕΚΣ, Β, 339 κ.έ. καὶ «Χρ. Κρήτην», Β, 59 κ.έ.) καὶ ἄλλα ἀπόκεινται ἀνέκδοτα εἰς τὸ μίση, δυστυχῶς, ἀνοικθὲν καταφύγιον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου. Ὁ δὲ Σ τ α υ ρ ά κ η ς συχνὰ μνημονεύει χειρόγραφα κατεχόμενα ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου, ἐξ ὧν ἀντλεῖ ποικίλας πληροφορίας (βλ. Σ τ α υ ρ ά κ η ν, 154, 177, 178, 192-193).

⁵) Βλ. ἀνωτ. σημ. 2.

⁶) Ὀλίγα μόνον ἀποσπάσματα ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' ἐμοῦ (βλ. «Χρ. Χρονικά», Α, 176, 180, 195 κ.έ.).

ἴδωμεν, ἐσκέφθη νὰ σημειώσῃ προχείρως ὅ,τι ἐκ μνήμης ἢ ἐκ παραδόσεως ἐγνώριζε διὰ τὰ μετὰ τὸ 1821 γεγονότα, διὰ νὰ καταχωρήσῃ τὰς σημειώσεις ταύτας «ἐν τάξει εἰς ἐξακολουθήσῃν τῶν παλαιῶν, ὅπου εἶχε»⁷⁾. Ἐν συνεχείᾳ δὲ κατεχώρει εἰς τὸ πρόχειρον τετράδιόν του, καθ' ἡμερολογιακὴν πλέον τάξιν, ὅ,τι ἕκτοτε ἔκρινεν ἀξιοσημείωτον. Ὡς ἐκ τούτου ἡ χρονολογικὴ ἀκρίβεια τῶν σημειώσεων, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν εἰς τὰ πρὸ τοῦ 1860 γεγονότα, εἶναι δυνατόν νὰ ἀμφισβητηθῇ⁸⁾.

Ποικίλον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν σημειώσεων τούτων: πολεμικαὶ πράξεις, μετεωρολογικαὶ ἀνωμαλίαι, χειροτονίαι, ἔργα καὶ θάνατοι ἀρχιερέων, οἰκοδομαὶ ναῶν, ἐκπαιδευτικαὶ καινοτομίαι (ὀργάνωσις λαχείων καὶ σχολικῶν θεατρικῶν παραστάσεων), συνδικαλιστικαὶ ἐκδηλώσεις, πολιτικὴ κίνησις, βιογραφικὰ τοῦ συντάκτου, πάντα ταῦτα ἀναγράφονται μίγδην. Ἀκριβῶς δὲ δι' αὐτὴν τὴν ποικιλίαν τῶν αἰ σημειώσεις εἶναι σημαντικαί, διότι παρέχουν πληροφoρίας, τὰς ὁποίας εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ εὑρωμεν συγκεντρωμένας ἀλλαχοῦ, διὰ μίαν περίοδον, καθ' ἣν δὲν ἐξεδίδοντο ἐφημερίδες ἢ, καὶ ἂν ἐξεδίδοντο, εἶναι σήμερον σχεδὸν ἀνεύρετοι⁹⁾.

Ἀντιθέτως τὸ περιεχόμενον τοῦ Β3, ἀποσπάσματος, ὡς ἐλέχθη, ἀπολεσθέντος κώδικος εἶναι ὁμοιογενές. Ἀποτελεῖται ἀπὸ συντόμους ἐκθέσεις πολεμικῶν γεγονότων λαβόντων χώραν εἰς τὰς κεντρικὰς καὶ ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης κατὰ τὰ ἔτη 1826-1829. Ἐκάστη ἐκθεσις ἔχουσα αὐξοῦσα ἀριθμὸν εἶναι καταχωρημένη κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ μὲ καλλιγραφικὴν ἐπιμέλειαν. Τὸ Β3 περιλαμβάνει τὸ τέλος τῆς κγ' ἐκθέσεως καὶ ὀλοκλήρους τὰς ὑπολοίπους μέχρι τῆς λη'. Δισταγμοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χειρογράφου τούτου εἰς τὸν Σ. Νικολαΐδην δημιουργεῖ ὁ γραφικὸς του χαρακτήρ, ὁ ὁποῖος ἔχει σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ τὸν τοιοῦτον τοῦ Α, τοῦ Β1 καὶ Β2 — ἀλλὰ καὶ βασικὰς ὁμοιότητας. Τοῦτο ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Α, τὸ Β1 καὶ Β2 ἐγράφησαν προχείρως καὶ ἐν σπουδῇ, ἐνῶ τὸ

⁷⁾ Βλ. ἀνωτ. σημ. 3.

⁸⁾ Βλ. π.χ. «Κρ. Χρονικά» Α, 376.

⁹⁾ Εἶναι δυσχερεστάτη σήμερον ἡ ἀνεύρεσις ἐν Ἡρακλείῳ παλαιῶν κρητικῶν ἐφημερίδων. Αἱ πλεῖσταί τῶν φυλασσομένων εἰς ἰδιωτικὰ ἄρχεῖα ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν Κατοχὴν. Τῶν ἄλλων οἱ κάτοχοι παραμένοντι ἀγνωστοί. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς Βικελαίας Βιβλιοθήκης θὰ ἦτο καλὸν νὰ παρακληθοῦν διὰ τοῦ τύπου οἱ κάτοχοι τούτων νὰ τὰς παραδώσουν πρὸς φύλαξιν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, ὅπου καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκμετάλλεισις τῶν θὰ ἦτο εὐχερής. Ὁ κ. Ἐλευθέριος Μαλαγαρδῆς ἐδῶκεν ἤδη τὸ παράδειγμα δωρήσας εἰς τὴν Βικελαίαν μίαν πλήρη σειρὰν—τὴν μόνην ποῦ εἶχε—τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἐκδιδομένης ἐν Ἡρακλείῳ ἐφημερίδος «Δάφνη» (1907).

Β3 με καλλιγραφικήν, ὡς ἐλέχθη, ἐπιμέλειαν. Παραμένει ὅμως πάλιν σημαντικὸν ἐμπόδιον τὸ πλῆθος τῶν ἀπολύτων ὀνομαστικῶν τοῦ Β3 — μέγα ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁμοίων λαθῶν τοῦ Α. Πάντως, εἴτε ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου ἐγράφη εἴτε ὄχι, τὸ Β3 περιέχει χρήσιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἐπιβάλλοντα τὴν δημοσίευσίν του.¹⁰⁾

Χρήσιμος ἐπίσης ἐθεωρήθη καὶ ἡ ἐν ἐπιμέτρῳ ἀναδημοσίευσίς ἐκ τοικῆς ἐφημερίδος μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Σ. Νικολαΐδου, ἀποσταλείσης ὑπὸ τούτου τὸ 1900 πρὸς τὸν Νικόλαον Παπαδάκη, τὸν μετέπειτα διευθυντὴν τοῦ Ι.Α.Κ., πλουσίας εἰς πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὰς ἐν Ἑρακλείῳ σφαγὰς κατὰ τὸ 1821^{10α)}. Ἡ ἀξία τῶν πληροφοριῶν τούτων καί, γενικώτερον, ἡ προσωπικότης τοῦ Σ. Νικολαΐδου χαρακτηρίζονται εὐστόχως ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς ἐπιστολῆς εἰς τὸ ἀναδημοσιεύόμενον τμῆμα τοῦ προλόγου του.

Ἡ ἔκδοσις τῶν ἀνωτέρω κειμένων μὲ παρεκίνησε νὰ συγκεντρώσω ὄσας βιογραφικὰς πληροφορίας ἠδυνήθην περὶ τοῦ συντάκτου των. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα συγκροτοῦν, νομίζω, μίαν προσωπικότητα ἀξιόλογον καὶ διὰ τὰς ἀρετάς της, καθ' ἑαυτάς, καὶ διὰ τὴν ποικίλην — καὶ σημαντικὴν — δράσιν της. Ἐκτὸς τούτου εἶναι χρήσιμα διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑρακλείου — ἴσως καὶ διὰ τὴν γενικωτέραν ἱστορίαν τῆς Κρήτης — καὶ διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῶν δημοσιευομένων κειμένων. Ἐκρίνα διὰ τοῦτο σκόπιμον νὰ τὰ κατατάξω καὶ νὰ τὰ ἐκθέσω ἀμέσως κατωτέρω. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἠντλησά α) ἐκ τοῦ Α (αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ θὰ γίνωνται εἰς τὰς σελίδας τοῦ χειρογράφου σημειουμένης εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ἀντιστοίχου κειμένου), β) ἐκ διαφόρων ἐντύπων δηλουμένων εἰς τὰς παραπομπὰς καὶ γ) ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Ἰδιαιτέρως σημειῶ τοὺς συμπολίτας ἀγιογράφους Γεώργιον Ἀθ. Νικολαΐδην (τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ἦτο πρῶτος ἀνε-

¹⁰⁾ Πρὸβλ. λ.χ. τὴν γγ' ἐκθεσιν πρὸς ὅσα γράφει σχετικῶς ὁ Κριτιοβουλίδης (σ. 577 κ.ἐξ.) καὶ ὁ Ψιλᾶκης (Γ, 626). Ἐπίσης τὴν λε', περὶ τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου τοῦ Ξωπατέρα, πρὸς τὰ τοῦ Κριτι. (σ.404 κ.ἐξ.) καὶ τοῦ Ψιλ. (Γ, 634), οἱ ὁποῖοι διαφωνοῦντες μεταξύ των περὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ σημαντικοῦ τούτου γεγονότος τῆς Ἐπαναστάσεως ἀφίστανται συγχρόνως ἀμφότεροι ἀπὸ τὴν χρονολογίαν τοῦ Β3 κατὰ ἓν, περίπου, ἔτος! Ἀνάλογοι εἶναι αἱ διαφοραὶ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐκθέσεις.

^{10α)} Βλ. «Ἐλευθέραν Σκέψιν» [Ἑρακλείου] τῆς 10ης Μαΐου 1930 καὶ ΕΕΚΣ, Γ, 128. Ὁ λαβὼν καὶ δημοσιεύσας τὴν ἐπιστολὴν δὲν υπέγραψε τὸ ὄλον δημοσίευμα, παρὰ τὴν φράσιν τοῦ προλόγου του: «ἀπευθυνθεῖσαν εἰς τὸν ὑπογεγραμμένον». Κατὰ βεβαίωσιν ὅμως τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος κ. Ι. Δ. Μουρέλλου, οὗτος ἦτο ὁ Ν. Παπαδάκης.

Στεφάνου Νικολαΐδου: «Παρήθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου», Ἅγιος Τίτος, Ἡράκλειον.

Τὸ κατὰ ἀδυσσεύον τιμήμα τῆς εἰκόνης «*Παρθένου ἢ σκιά τοῦ ἱερέως*».

ΤΙΝΑΞ ΣΤ' α

ψιὸς τοῦ Στεφάνου) καὶ Εὐάγγελον Μαρογιαννάκη. Ἀμφοτέρων αἱ πληροφορίες προέρχονται ἐξ ἀσφαλῶν πηγῶν, τοῦ μὲν πρώτου ἐκ τῆς γνωριμίας του πρὸς τὸν συντάκτην καὶ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς του παραδόσεως, τοῦ δὲ δευτέρου ἐκ γνωριμίας πρὸς τὸν συντάκτην καὶ τὸν μαθητὴν καὶ στενὸν φίλον τούτου Μηνᾶν Οἰκονομίδη, ἀγιογράφον, θανόντα πρὸ εἰκοσαετίας εἰς ἡλικίαν 70 ἐτῶν¹¹.

I

Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ὁ Στέφανος Νικολαΐδης κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγίης Παρασκιῆς τοῦ Ν. Ἡρακλείου. Ὁ πατὴρ του ὀνομάζετο Νικόλαος Τροχιλάκης, ἀλλὰ τὸ «χυδαῖον» τοῦτο ἐπώνυμον δὲν ἤρρεσεν εἰς τὸν λόγιον Στέφανον, ὁ ὁποῖος μετέλλαξε τούτο εἰς Νικολαΐδης ὑποκοσίσας τὸ πατρικὸν ὄνομα¹². Ἡ μήτηρ του Ἀντριάνα ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Μελετίου Νικολετιάκη¹³, τοῦ τόσοσιν δυναμικοῦ¹⁴, ἀλλὰ καὶ τόσοσιν ἀτυχήσαντος¹⁵ Μητροπολίτου, καὶ τοῦ ἱατροῦ Γεωργίου Νικολετιάκη, γνω-

¹¹) Τούτους, ὡς καὶ πάντας, οἵτινες μὲ συνέδραμον, εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς. Σημαντικὴν ἐπίσης πηγὴν θὰ ἀπετέλει ἡ ἐκτενὴς νεκρολογία τοῦ Νικολαΐδου, ἡ δημοσιευθεῖσα ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείῳ ἐκδιδομένην τότε (1907) βενιζελικὴν ἐφημερίδα «Ἐθνικὴ» (πληροφορία τοῦ ἀναγνόντος ταύτην ἐγκρίτου συμπολίτου καὶ φιλόστοργου Κωστῆ Ρασιδάκη, δικηγόρου). Δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω ταύτην (βλ. ἀνωτ. σημ. 9) ἐν Ἡρακλείῳ, ἀπευθυνθεὶς δὲ εἰς τὸ ΙΑΚ, ἔλαβον ἀπάντησιν τῶν κ. Γ. Μαυρακάκη καὶ Κατσιαδάκη ἀρνητικὴν. Ἐν Ἡρακλείῳ ἀνεύηρον μόνον τὰς ἐφημερίδας τοῦ ἔτους ἐκείνου «Δάφνη» καὶ «Ἐλπίς». Ἐκ τούτων ἡ μὲν σειρά τῆς πρώτης—κατὰ σατανικὴν σύμπτωσιν—εἶναι ἑλλιπὴς ὡς πρὸς τὸ φύλλον ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη δημοσιευθῆ ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου του (ἦτο ἐβδομαδιαία), ἡ δὲ δευτέρα περιέχει τὴν εἰδησιὴν τοῦ θανάτου, ἄνευ οὐδενὸς σχολίου. Τοῦτο ἐξηγεῖται, διότι ἡ μὲν «Ἐλπίς» ἦτο φανατικῶς ἀντιβενιζελικὴ, ὁ δὲ Στέφανος θαυμαστῆς τοῦ Βενιζέλου καὶ ἡ δξύτης τοῦ κομματικοῦ ἀγῶνος ἀπέκλειε βεβαίως τότε (ἦτο πρόσφατον τὸ Θερισσον) πᾶσαν παραχώρησιν πρὸς τοὺς ἀνιθέτους.

¹²) Βλ. Νικ. Ε. Ζεφυγάδακη, Τὸ θαῦμα τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1826, Ἡράκλειον 1949, σ. 14-15. Ἡ οἰκογένεια τῶν Τροχιλάκηδων ὑπάρχει ἀκόμη εἰς Ἁγίης Παρασκιῆς.

¹³) Βλ. Α, σ. 20.

¹⁴) Οὗτος ἐγένετο Ἐπίσκοπος Ἱερᾶς καὶ Σητείας εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν (βλ. ΕΕΚΣ, Γ, 129 ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν Α, σ. 3) καὶ Μητροπολίτης Κρήτης τριακοντούτης (Α, 3).

¹⁵) Βλ. «Κρ. Χρονικά», Β, 314-317 (ἰδιαίτερος ἐν σ. 317 σημ. 7).

στοῦ ἐκ τῶν ἐκδοθέντων χειρογράφων του¹⁶. Υἱὸς τῆς ἀδελφῆς του Εὐσεβίας ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Διονύσιος Καστρινογιαννάκης^{16α}, τοῦ ὁποίου ἡ φιλολογικῶς ἐνδιαφέρουσα προσωπικότης δὲν ἐξήρθη προσηκόντως εἰσέτι.¹⁷

Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός, διότι δὲν ὑπάρχει περὶ τοῦτου οὐδεμία γραπτὴ μαρτυρία. Ἐκ προφορικῶν ὁμως πληροφοριῶν τῶν ἀγιογράφων Εὐαγγελίου Μαροκογιαννάκη καὶ Γεωργίου Νικολαΐδου φαίνεται ὅτι ἐγεννήθη τὸ 1817, αἱ πληροφορίες δ' αὐταὶ συμφωνοῦν καὶ μετὰ τὰς σχετικὰς ἐνδείξεις τῶν αὐτοβιογραφικῶν σημειώσεων¹⁸.

Ὁ Στέφανος ἀνετράφη καὶ ἐμορφώθη, ὡς φαίνεται, εἰς τὸ Ἱορῆκλειον. Τὸ 1826, τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὄρμησαν

¹⁶) Βλ. «Χρ. Κρήτη», Β, 59 (πβλ. ΕΕΚΣ, Γ, 129, ὅπου ἐσφαλισμένος ὁ Γεώργιος ἀναγράφεται ὡς πρόγονος τοῦ Μελετιῦ).

^{16α}) Α, 25.

¹⁷) Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτα εἶναι ἡ γλαφυρότης τῶν λόγων του, αἱ γλωσσικαὶ τοῦ ιδεαί καὶ τὸ τολμηρὸν τῶν ἐκφράσεων. Ὡς ἐνδειξιν παρέχοι κατωτέρω ἀποσπάσματα ἐκ λόγων του ἐκφωνηθέντων ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς δλοκαυτώσεως τοῦ Ἀρχαδίου: «...Θωρεῖς παρέκει δυὸ κορμιά, μὰ νέα κ' ἔνα νέο, ἔνα ζευγάρι ὄμορφο, ἔνα βιτσάτο νέο, με πρόσωπο σὰν τοῦ παιδιοῦ, δροσάτο σὰν τὸ ρόδο, με μάτια πού σπιθοβολοῦν, με χεῖλια πού δὲ μπόρσαν ἢ δίγυρα κ' ἢ ἀναφραγιά τὸ χρώμα τως ν' ἀλλάξουν» καὶ φαίνονται νὰ λαχταροῦν ἄλλω χελεῖω τῇ σμιζι...» (βλ. Ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ Συλλόγου Ρεθύμνης — 8ῃ Νοεμβρίου 1900, ἐπετείῳ τῆς δλοκαυτώσεως τοῦ Ἀρχαδίου, λόγος τοῦ Ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου Κυρίου Λιονυσίου. Ἐν Χανίοις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ἡ Πρόοδος» Ε. Δ. Φραντζεσκάκη, σελ. 7). Καὶ ἀλλοχοῦ: «...Ἡθελα νὰ μοῦ δίδετε σεῖς τὰ φιερά τοῦ λόγου, ν' ἀνηρωθῶ ψηλά ἐκεῖ... νὰ φαντασθῶ πραγματικὰ τῇ φοβερῇ τῆν ὥρα, πού σμιζανε τὰ δυὸ στοιχειά, ἡ φλόγα καὶ ὁ Τοῦρκος, κ' ἀπὸ τὴν ἑομιζιν αὐτῇ ἐβγήκανε κουφάρια, δλόμιαρα ἀποκόουδα...» (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 5). Ὁμοῖα ἀνθηρότης ἕφους χαρακτηρίζει καὶ τοὺς εἰς τὴν καθαρεύουσαν λόγους του. «Κεκοπιτικῶς ἐγὼ εἶχον ἐκδορᾶμι πρὸς ἀναψυχήν εἰς τὴν ἑρᾶν τοῦ Ἀρχαδίου Μονῆν, μόνος περὶ τὴν δείλην. Ρεμβάζων ἰστάμην παρὰ τὴν μεγάλην αὐτῆς ἄλω ὑπὸ τὴν δροσερᾶν μικρῶν δρυῶν σκιάν... Μακρὰν διεφαίνετο λευκόστικτον τὸ κνανοῦν τῆς λευκοκρινίτον θαλάσσης πέλαγος. Ἀργυροφανεῖς δὲ κυμᾶνσεις ὑπεδήλου τὸ μεταξὺ ἐκείνου καὶ ἐμοῦ ἐλαϊφντον πεδίον...» (βλ. Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου Διονυσίου... Ἐν Χανίοις, 1902).

¹⁸) «Τὸ 1904 ἀνακάτωνα τὰ βυζαντινὰ σχέδια τοῦ Στεφάνου κ' ἀναμεινὸς σι' ἄλλα εἶδα μιὰ σημείωση τοῦ πατέρα του, πού λεγε: Ὁ γιός μου ὁ Στεφάνος ἐγεννήθη τὸ 1817» (Ἀφήγησις Ε. Μαροκογιαννάκη). «Ὁ παπὸς μου ἐκ μητρὸς Χατζῆ-ζωγράφου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔμαθα τὴν τέχνην, ἦτο κομμάρφος καὶ δμότεργος τοῦ Στεφάνου. Αὐτὸς μοῦ ἔλεγε, ὅτι ὁ Στέφανος ἦτο μικρότερός του κατὰ 3-4 χρόνια. Ὁ Χατζῆ-ζωγράφος ἐγεννήθη τὸ 1814, ὅπως μοῦ ἔλεγε» (Ἀφήγ. Γ. Νικολαΐδου). Πβλ. Ν. Ε. Ζευγαδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 14.

ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ μὲ ἀγρίας διαθέσεις, ἦτο μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαζομένων καὶ «εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς τὸν Ἁγιον Μηνᾶν ὁποῦ τοὺς ἔτρεπεν εἰς φνῆν»¹⁹. Τὸ ὄραμα τοῦτο θὰ τὸν κινήσῃ μετὰ 10 ἔτη, εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν, νὰ συνθέσῃ σχετικὴν ἀκολουθίαν, καθιερωθεῖσαν ἀμέσως τότε καὶ ψαλλομένην εἰσέτι κατ' ἐκάστην Τρίτην τῆς Διακαινησίμου εἰς μνήμην καὶ τιμὴν τοῦ θαυματουργήσαντος Ἁγίου²⁰. Πῶς ὁμως ἐμορφώθη, ὥστε νὰ εἶναι 19ετῆς εἰς θέσιν νὰ συνθέτῃ τοιαῦτα, δύσκολα ὁποιοῦν, κείμενα; Ἡ κατάστασις τῆς ἐν Ἡρακλείῳ δημοσίας ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν δεκαετίαν 1821-1830, ποῦ εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ μαθητεύσῃ ὁ Στέφανος, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως καλυτέρα ἐκείνης, ποῦ περιγράφει ὁ Sieber²¹, οὔτε καὶ πρόσφορος ἦτο ἡ αἵματηρὰ ἐκείνη ἐποχὴ διὰ μίαν ἐπιμελῆ παιδευσιν. Οὔτε φαίνεται οὐδαμῶθεν ὅτι ἐξεπατρίσθη, διὰ νὰ μορφωθῆ, σπητῶς μάλιστα μαρτυρεῖ ἡ προφορικὴ παράδοσις τῆς οικογενείας του ὅτι ἦτο αὐτοδίδακτος²². Πάντως δὲν θὰ ἦτο δύσκολον δι' ἐν εὐπορον καὶ φιλομαθῆς παιδίον μὲ θεῖον ἀρχιερέα νὰ λάβῃ στοιχειώδη μαθήματα ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἀριθμητικῆς καὶ βυζαντινῆς μουσικῆς εἴτε ἀπὸ τὸν ὑπὸ τοῦ Sieber ἀναφερόμενον ἐν Ἡρακλείῳ

¹⁹) Α, 1.

²⁰) Τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ Ν. Ε. Ζευγαδάκης (βλ. σημ. 12) εἰς κομψὸν τεῦχος, ὅπου (σ. 18) σημειοῦνται καὶ αἱ προηγούμεναι ἐκδόσεις. Νομίζω ὅτι ὁ πρόλογος τῆς πρώτης ἐκδόσεως, γραφείς ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Νικ., θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναδημοσιευθῆ εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο. Εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὁ Ζευγ. θέτει ἐρωτηματικὸν εἰς τὴν φράσιν: «Ἀκολουθία.....ποιηθεῖσα παρὰ Στεφάνου Νικολαΐδου τῷ 1836» θεωρῶν ἀμφισβητήσιμον τὴν χρονολογίαν. Ἠράγματι ἐξ πρώτης ὄψεως φαίνεται περίεργον, πῶς καθιερωθῆ ἐπισήμως ἐκκλησιαστικὸν ποιῆμα 19ετοῦς νεανίσκου. Ὅταν ὁμως ληφθῆ ὑπ' ὄψει ἡ καταγωγὴ τοῦ Στεφάνου, ἀνήκοντος εἰς οἰκογένειαν προορίτων, ἡ εὐφυΐα του, ἡ εὐσέβειά του καὶ, πρὸ παντός, τὸ ὅτι Μητροπολίτης ἦτο τότε ὁ θεῖος του Μελέτιος, τὸ πρᾶγμα γίνεται εὐεξήγητον.

²¹) Βλ. Γ. Ζομπανάκη, Ὁ Λύστριακὸς ποιητὴς F. W. Sieber στὴν Κρήτη, ΕΕΚΣ, Β, 282-283. Ἠβλ. Ψιλᾶκη, Γ', 324. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν τότε ἐν Κρήτῃ διδασκάλων βλ. Κριτοβουλίδη σ. 3, καὶ Ψιλᾶκη ν, Γ, 262.

²²) Πληροφορία Γ. Α. Νικολαΐδη. Τὸ ὅτι δὲν ἔλαβε συστηματικὴν μόρφωσιν δεκνύον· καὶ τὰ χειρόγραφα του μὲ τὴν ἐνίοτε χαλαρὰν σύνταξιν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ — ὀλίγα πάντως — ὀρθογραφικὰ λάθη: «Ἐχειροτονήθη Ἡέτρος ὁ Μελέτιος...δὼσας παραίτησιν πρὸς αὐτὸν ὁ Ἡέτρος» (Α, 5) «διάφοροι» (Α, 9), «ἔποδεχθεῖς» (Α, 11 = γενόμενος δεκτός), «ἐπλυμήρησεν» (Α, 14) «ἔφφεσιείον» (Α, 15), «λευριδρία» (Α, 15), «ἐν βαθὺ γήραι» (Α, 16) κλπ. Τῶν σφαλμάτων τούτων πολλὰ ἴσως πρέπει νὰ ἀποδοθῶν εἰς ἀπλὴν παραδρομὴν, ὀφειλομένην εἰς τὸ πρόχειρον τῶν Σημειώσεων.

διδάσκαλον Γρηγόριον Μεγαλοβρουσανόν²³, εἴτε ἀπὸ τὸν νεαρὸν τότε Νικόλαον Παρασύρην²⁴, εἴτε καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν θεῖον του²⁵. Πάντως τὸ 1833, εἰς ἡλικίαν δηλαδὴ 16 ἐτῶν, θὰ εἶχε περατώσει τὰς περὶ τὰ γράμματα σπουδὰς του, αἱ ὁποῖαι, σημειωτέον, ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς τουρκικῆς²⁶, διότι τότε, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος, ἀρχίζει μαθήματα ζωγραφικῆς παρὰ τῷ δοκίμῳ ἁγιογράφῳ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Μιχαῖλ Πολυχρονίδη²⁷, ἡ συστηματικὴ δ' ἐκμάθησις τῆς τέχνης ταύτης δὲν θὰ ἄφηνε βεβαίως περιθώριον δι' ἄλλα τακτικὰ μαθήματα. Ἄλλωστε μετὰ τρία ἔτη, τὸ 1836, ὡς ἐλέχθη ἤδη, εἶναι εἰς θέσιν νὰ συνθέσῃ ἀκολουθίαν. Θὰ ἔπρεπε πάντως ὁ νεαρὸς ὕμνογράφος νὰ διακρίνεται τότε ἐπὶ παιδείᾳ καὶ εὐσεβείᾳ, διὰ νὰ ἀποτολμᾷ τοιαύτας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις.

Ἡ ἁγιογραφία σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη κύριον ἐπάγγελμα τοῦ Στεφάνου²⁸. Ἡ εὐδέσειά του, ἡ δεξιότητά του²⁹, ἡ ἰκανότης του νὰ ἀνατρέχῃ εἰς τὰς πηγὰς καὶ νὰ ἀντλή ἐκεῖθεν ἐμπνεύσεις καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ ἀνανεώῃ τοὺς τεχνικούς του τρόπους³⁰, ἐντὸς τῶν ὁρίων πάντοτε τῆς παραδόσεως³¹, συνετέλεσαν ὥστε νὰ ὑπερβῇ ταχέως τοὺς συμμαθητὰς καὶ ὁμοτέχνους του Ἰωάννην Πολυχρόνην (υἱὸν τοῦ

²³) Sieber, Reise n. d. Insel Kreta I, 270. Ὁ Γ. Ζομπανάκης (ἐνθ' ἄνωτ.) μεταγράφει: *Μεγαλοχριστιανὸς* (πβλ. Ψιλᾶκη, 324).

²⁴) Ὁ Παρασύρης τὰ 89, πὺν τὸν εἶχα δάσκαλο, ἦταν πάνω ἀπὸ 85 χρονῶν. Μᾶς ἔλεγε συγγά, πὼς 60 χρόνια κάνω τὸ δάσκαλο κι ὄλοι οἱ μεγάλοι τοῦ Ἡρακλείου βγήκανε ἀπὸ τὰ χέρια μου» (ἀφήγ. Ε. Μαρκογιαννάκη). Ὁ διδάσκαλος αὐτὸς ἦτο πολὺ ἀγαπητὸς ἐν Ἡρακλείῳ (βλ. Ψιλᾶκη, 849). Βλ. καὶ Μ.Ε.Ε. εἰς τὴν οἰκείαν λέξιν.

²⁵) Ὁ Μελέτιος Νικολετᾶκης ἐχρημάτισεν ἀρχιδιάκονος τῆς Μητροπόλεως μέχρι τοῦ 1824 (βλ. Ἐπιστολὴν τοῦ Στεφ. Νικολαΐδου δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἐφ. «Ἐλευθέραν Σκέψιν» τοῦ Ἡρακλείου τῆς 10 Μαΐου 1930).

²⁶) Πληροφορία Γ. Α. Νικολαΐδης, ἐπιβεβαιουμένη καὶ ἀπὸ τὰς περαιτέρω ἐκτιθεμέναις ἐπισήμου ἀποστολάς τοῦ Στεφ. εἰς Κωνσταντινούπολιν.

²⁷) Βλ. Α, 7. Ὁ ἁγιογράφος οὗτος ἀπέθανε τὸ 1854 εἰς Ἅγιον Μύρων (Α, 7).

²⁸) Βλ. Ν. Ζευγαδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., 14. Ἔργα του, ἐκτὸς τοῦ περιγραφομένου ὑπὸ τοῦ Ζευγ., ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸν μικρὸν Ἅγιον Μηνᾶν καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ χωρίου Ἁγίος Παρασκιές.

²⁹) Ὡς δείγμα τῆς τέχνης του δημοσιεύω φωτογραφίαν τῆς εἰκόνας «*Παρηλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου*» (βλ. πιν. ΣΤ') εὐρισκομένης εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Τίτου.

³⁰) «Ἰσαμε τὰ 62 ἐξωγράφιζε μὲ ἀνθόχρωμα, ὅστερα ἔμαθε τὴν ἑλαιογραφία ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ ζωγράφον Μαρνέλλι, πὺν ἦοθε τότε σὺν Ἡρακλείῳ, γὰρ νὰ ἐργαστεῖ στὴν ἐκκλησίᾳ τῶν καθολικῶν» (ἀφήγ. Ε. Μαρκογιαννάκη. Πρβλ. κατωτ. σημ. 36).

³¹) «Πολλὲς φορὲς μ' ἐμάλωνε, γιατί τότες ἔκανα τίς μύτες καὶ τὰ χεῖλια ὄχι λεπὰ σὰν τοῖ παλιούς· μοῦ ἔλεγε πὼς αὐτὰ εἶναι φράγκικα» (Μαρκογ.).

Μιχαήλ) καὶ Ἀνδρέαν Βλαχάκη καὶ νὰ γίνουν τὰ ἔργα του περιζή-
τητα. Τοῦτο ἐξηγεῖ ἐν μέρει καὶ τὴν μετέπειτα μεγάλην του εὐπορίαν³²,
ἢ ὁποία θὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ζῆ «σὺν ἄρχοντας», νὰ καλλιιεργῆ κατὰ
τρόπον πολυτελῆ τὰ κτήματά του καὶ νὰ διατηρῆ σχέσεις μὲ τοὺς τὰ
πρῶτα φέροντας ἐν τῇ νήσῳ.

Ὅμοια ἦτο ἡ ὑπεροχὴ του καὶ μεταξὺ τῶν ἱεροψαλτῶν τῆς ἐποχῆς.
Ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας διετέλεσε δεξιὸς ψάλτης εἰς τὸν μητροπολι-
τικὸν ναόν³³, αὐστηρὸς τηρητὴς τῶν παραδόσεων καὶ ἀκόμη αὐστηρό-
τερος ἐλεγκτὴς τῶν διαδόχων του, ὅτε, ὑπερογδοηκοντούτης πλέον,
παρητήθη τῆς θέσεως αὐτῆς³⁴.

Ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀριότης τοῦ Στεφάνου ἦτο ἀνάλογος
πρὸς τὴν σωματικὴν του τοιαύτην. Ἦτο ὑψηλός, μελανόφθαλμος καὶ
πάντοτε κομψῶς ἐνδεδυμένος. Γενικῶς ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς ὄραιοτέ-
ρους Ἡρακλειώτας τῆς ἐποχῆς του³⁵. Ἡ δημοσιευομένη αὐτοπροσω-
πογραφία του (βλ. πιν. Ζ')³⁶ δὲν ἀναιρεῖ τὴν παράδοσιν ταύτην, ἢ
ἐκφρασίς της μάλιστα μὲ τοὺς ὑγροὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ παχέα χεῖλη
καθιστοῦν πιθανὴν μίαν προφορικὴν μαρτυρίαν³⁷, ὅτι συνεκινεῖτο
πολὺ ἀπὸ τὰς ὄραιοις γυναῖκας.

Ἡ εὐγένεια, λοιπόν, τῆς καταγωγῆς, ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ ποικίλη παι-
δεία—ὑμνογράφος, μουσικός, ἀγιογράφος, τουρκομαθής—, ἡ εὐσέβεια
καὶ ἡ σωματικὴ ἀριότης τοῦ Στεφάνου συγκροτοῦν ἀναμφισβητήτως
τὸν τύπον τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ τῆς ἐποχῆς του. Εὐεξήγητος ὄθιν
εἶναι ἡ ταχεῖα ἀνάδειξις του ἐν Ἡρακλείῳ κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον
ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ Κρήτῃ. Ὅτε τὸν Μάϊον τοῦ 1845, ἐξ ἀφορμῆς τῆς
θανατώσεως ἑνὸς χριστιανοῦ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν «διὰ φρικου-

³²) «Ὅταν ἀπέθανεν ὁμως δὲν ἄφησε μεγάλη περιουσία» (ἀφηγ. Γ. Νικολαΐδου).

³³) Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συμφωνοῦν ὅλαι αἱ προφορικαὶ μαρτυρίαι.

³⁴) «Κατὰ τὸ 1900 ἐνθυμοῦμαι, πὺν ὁ πατέρας μου ἤλθε ἕνα βράδυ δύοσυ-
μος σὸ σπίτι, ὅστερα ἀπὸ μιὰ συνεδρίαση στὴ Μητρόπολη. Τὸν ἐρώτησα τί ἔχει
καὶ μοῦ εἶπεν, δι, προκειμένον νὰ προσληφθῆ ἕνας δεξιὸς ψάλτης στὸν Ἅγιο
Μηνᾶ, ὁ Γραφάνας, (παρανόμι τοῦ Σ. Νικολαΐδου) ἔστεισε κανγᾶ, γιατί δὲν τὸν
ἤθελε» (ἀφηγ. τοῦ δικηγόρου Κωστῆ Ρασιδάκη).

³⁵) Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὅλαι αἱ προφορικαὶ μαρτυρίαι συμπίπτουν.

³⁶) Τὴν προσωπογραφίαν ταύτην κατέχει ἤδη ἡ κυρία Κυλλιόπη Ἀγγέλου
(ὁδὸς Ἀρχανῶν), ἢ ὁποία μὲ πολλὴν προθυμίαν μοῦ τὴν παρεχώρησε πρὸς
μελέτην καὶ φωτογράφησιν. «Ἡ εἰκὼν παριστάνει τὸν Στέφανον. Τὴν ἔκαμε ὁ
ἴδιος, ὅταν ἀπὸ ἕνα ἰταλὸ ἔμαθε τὴν ἐλαιογραφία. Τὸ ξέρω ἀπὸ τὸν μαθητὴν του
Μηνᾶν Οἰκονομίδην, πὺν πέθανε πρὸ εἴκοσι ἔτων ἐβδομηκοντούτης»
(ἀφηγ. Γ. Α. Νικολαΐδου).

³⁷) Τοῦ Ε. Μαροκογιαννάκη.

δεσπότην βασιάνων», ἔγινε «φοβερά σιάσις τῶν χριστιανῶν» καὶ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ προέβησαν εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Στεφάνου, ὁ λαὸς ἔσπευσε νὰ τὸν ἀποφυλακίσῃ³⁸. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος, καίτοι νεαρὸς — 28 ἐτῶν —, ἦτο ἡγετικὸν στέλεχος τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ συγχρόνως συμπαθὴς καὶ εἰς τὰ λαϊκὰ στρώματα. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, φαίνεται, ἐπεβίλλετο. Τουρκομαθῆς ὅπως ἦτο καὶ εὐφυῆς ἠδύνατο νὰ ἔρχεται εἰς ἐπαρῆν μὲ αὐτὰς καὶ νὰ εἰσηγηται μέτρα ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. Ὄτῳ τὸ 1846, ἀπουσιάζοντος τοῦ Μητροπολίτου, δι' ἰδικῆς του πρωτοβουλίας θεσπίζεται διὰ πρώτην φοράν νὰ γίνεται ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Ἡρακλείου, ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Τούρκων, καὶ ὄχι μακρὰν τῆς πόλεως, εἰς τὴν Τρουπητὴν, ὅπως ἐγένετο πρότερον³⁹. Τὸ τοιοῦτον βεβαίως εἶναι σημαντικόν, ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψει, ποίαν ἐθνικὴν σημασίαν εἶχεν ἡ τελετὴ αὕτη κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1856, ὄριμος πλέον καὶ ἀρκετὰ πλούσιος, ἐπιχειρεῖ τὸ πρῶτον του ἐκτὸς τῆς Κρήτης ταξίδιον. Ἐπισκέπτεται τὴν ἀκμάζουσαν τότε Σῆρον, τὰς Ἀθήνας, τὰς Πάτρας, τὴν Σμύρνην καί, τέλος, τὴν Κωνσταντινούπολιν⁴⁰. Ἡ ἐπίσκεψις τῶν κέντρων τούτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποδηλοῖ τὴν βαθεῖαν ἔφεσιν τοῦ Στεφάνου νὰ γνωρίσῃ εὐρύτερον καὶ ἐν τοῖς πράγμασι τὴν μεγάλην ἑλληνικὴν πατριδα, τὴν ὁποίαν μέχρι τότε ἐθαύμαζε μόνον εἰς τὰ βιβλία. Ἄλλον σκοπὸν πρακτικὸν δὲν φαίνεται νὰ εἶχε τὸ ταξίδιον τοῦτο, διότι τὸ μὲν ἐμπόριον οὐδέποτε τὸν ἀλησχόλησε, πολιτικοὶ δὲ σκοποὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετηθοῦν μὲ μίαν τοιαύτην ποικίλην καὶ σύντομον, σχετικῶς, διαδρομήν. Ἄλλωστε καὶ ὁ ξηρὸς τρόπος, καθ' ὃν ἀναγράφεται τὸ ταξίδιον τοῦτο εἰς τὰς Σημειώσεις, — δὲν σημειώνεται σκοπὸς τοῦ ταξιδίου — ἐπιβεβαιοῖ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ὅτε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἡράκλειον, τοῦτο εἶχεν ἤδη ὑποστῆ μεγάλην καταστροφὴν ἐκ τοῦ κατ' ἐκεῖνο τὸ φθινόπωρον ἐπισυμβάντος φοβεροῦ σεισμοῦ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ φθινόπωρον εἶχεν ἔλθει ὡς Διοικητὴς τῆς Κρήτης ὁ Βελλή-πασάς, ἡ πολιτεία τοῦ ὁποίου ἐντὸς ὀλίγου — τὸ 1858 — ἐξήγειρε τοὺς Κρητας, διαμαρτυρομένους διὰ τὰς ποικίλας φορολογικὰς καὶ ἄλλας ἐπαχθεῖς καινοτομίας τοῦ νέου Διοικητοῦ⁴¹. Ἡ ἐξέγερσις αὕτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀντικατάστασιν τούτου καὶ τὴν παραχώρησιν

³⁸) Α, 5.

³⁹) Α, 3.

⁴⁰) Α, 7.

⁴¹) Βλ. Ψιλάκη, Γ, 821-834.

διαφόρων προνομίων εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Κρήτης, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ δικαίωμα τῶν ἐπαρχιῶν νὰ ἐκλέγουν τοὺς διοικητικούς ἀντιπροσώπους των⁴². Ὁ Στέφανος ἐκλέγεται ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας του κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1858⁴³, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας εἰς γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἐπαρχιακῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἡρακλείου ἐκλέγεται πληρεξούσιος τῆς Συνελεύσεως διὰ τὰ Χανιά, ὅπου καὶ ἀμέσως μετέβη⁴⁴. Ἐκεῖ μετὰ ἓνα μῆνα, ἦτοι τὴν 1ην Νοεμβρίου, προκειμένου νὰ σταλῇ ἀντιπρόσωπος τῆς Κρήτης διὰ τὴν ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἐθνικὴν τῶν ὀρθοδόξων συνέλευσιν ἐκ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐκλέγεται καὶ πάλιν «διὰ *ψήφων καὶ διὰ κλήρου*» γενικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Κρήτης εἰς τὴν πανεθνικὴν ταύτην σύνοδον. Ἀφοῦ ὠρκίσθη εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἐν Χανίοις, καὶ συνεννοήθη μετὰ τῶν ἄλλων πληρεξουσίων, ἴδια δὲ μὲ τὸν δυναμικὸν καὶ εὐπαίδευτον ἐκ Ρεθύμνης Μάξιμον Δασκαλάκη, διὰ τὴν ἐν Κων/λει διαχείρισιν τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων, ἀνεχώρησε διὰ Κων/λιν τὴν 19 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὅπου καὶ παρέμεινε ἀντιπροσωπεύων τὴν πατρίδα του μέχρι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1860⁴⁵. Πῶς ἐξετέλεσε τὴν ἐντολήν του ταύτην δὲν γνωρίζομεν, διότι οὔτε ὁ ἴδιος εἰς τὰ Σημειώματά του ἀναφέρει τι περὶ τούτου οὔτε ἄλλος τις, καθ' ὅσον δύναμαι νὰ βεβαιώσω.

Οὕτω τὸ κῦρος τοῦ Στεφάνου ἠῤῥαξαν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Μὲ τὴν ἀγιογραφίαν ἀσχολεῖται πλέον οὐχὶ ὡς ἐπαγγελματίας. Ἀφιερῶναι τὸν καιρὸν του εἰς κοινωφελεῖς ἀσχολίας⁴⁶, ἐνῶ συγχρόνως καλλιεργεῖ ὑποδειγματικῶς τὸ περίφημον καταστῆν ἔκτοτε «*περιβόλι*» του καὶ τὰ ἄλλα κτήματά του εἰς τὸ χωρίον Ἁγίης Παρασκιᾶς^{46α}. Ἐκεῖ, διαπαντῶν ἀφειδῶς, μετέβαλε τὸ κτήμα του, εἰς θέσιν Βουκράνο, εἰς ἀληθινὸν παράδεισον περιέχοντα περὶ τὰ 600 δένδρα, πολλὰς ποικιλίας τῶν ὁποίων μετεφύτευσε διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Κρήτην. Θαυμαστῆς ποικιλίας εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ κρεβατῖνες του. Τὸ περιβόλι ἦτο διηρημένον κατὰ τὸ πρότυπον τῶν εὐρωπαϊκῶν εἰς ἀλέας, εἰς ἐκά-

⁴²) Ἐνθ' ἄνωτ., 835-836.

⁴³) Α, 9.

⁴⁴) Α, 9.

⁴⁵) Α, 9. Ἴβλ. τὴν ὑπὸ ἀνωνύμου ἐκδοθεῖσαν βιογραφίαν: Μάξιμος Δασκαλάκης, συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν Ἱστορίαν, ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 12.

⁴⁶) Εἰς τὸν Κώδικα Πρακτικῶν τῆς Ι. Μητροπόλεως Κρήτης τῶν ἐτῶν 1860-1862 ἀναγράφεται ὁ διορισμὸς του ὡς μέλους ἐπιτροπῆς ἐκ προκρίτων διὰ τὴν ἀνάγεσιν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ (σ. 34, χρονολογία πρακτικοῦ 11-4-1862). Βλ. Α, 11 καὶ 12.

^{46α}) Τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν γεωργίαν φαίνεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν σχετικῶν σημειωμάτων του.

στην τῶν ὁποίων εἶχε δώσει ἰδιαίτερον ὄνομα εἰλημμένον ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ κύκλου (᾽Οθωνος, ᾽Αμαλίας, Κανίση κλπ.) καὶ ἀναγεγραμμένον ἐπὶ ἀνηρτημένης πινακίδος⁴⁷. Εἰς τὸν παράδεισον τοῦτον καταφεύγει δσάκις ἢ τύρβη τῆς πόλεως τὸν στενοχωρεῖ καὶ ἐκεῖ ἴσως μελετῶν τὰ προσφιλῆ του ἱστορικὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα ἀρχίζει νὰ γράφῃ καὶ τὰ ἰδικὰ του Ἱστορικὰ Σημειώματα. Οἰκογενεακαὶ φροντίδες δὲν τὸν κατατῦχουν, διότι παρῆμενεν ἄγαμος, θεωρῶν ὅτι ἡ ἰδιότης του ὡς ἱεροψάλτου καὶ ἁγιογράφου τῷ ἐπέβαλλε τὴν ἀγαμίαν⁴⁸.

Ἡ ἀγαμία αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς πρόσχημα τὸν ᾽Οκτώβριον τοῦ 1865 εἰς τὸν Διοικητὴν Ἰσμαήλ, διὰ νὰ ἀκρόσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Στεφάνου ὡς δημογέροντος. Ἡ ἔρις μετὰξὺ τῶν κοινοτήτων τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν Μονῶν, τῶν πρώτων ἀπαιτουσῶν ὅπως διαπαντάτα τὸ ἥμισυ τῶν ἐσόδων τῶν δευτέρων πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων, εἶχεν ὀξυνθῆ ἐπικινδύνως κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ὁ Στέφανος, ὁ ὁποῖος φίλος ὦν τῆς παιδείας εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1861 διορισθῆ ἔφορος τῶν ἐν Ἡρακλείῳ σχολείων καὶ εἶχε μάλιστα ὀργανώσει λαχεῖον πρὸς οικονομικὴν ἐνίσχυσιν τούτων⁴⁹, εἶχε ταχθῆ, ὡς ἦτο φυσικόν, μὲ τὸ μέρος τῶν Κοινοτήτων. Ἐκλεγείς δὲ δημογέρον, ὡς ἐλέχθη, καὶ θεωρηθεὶς ἐπικίνδυνος διεκδικητῆς τοῦ δικαίου τῶν Κοινοτήτων ἐπέσυρε τὴν μῆνιν τοῦ τότε Μητροπολίτου Διονυσίου, ταχθέντος μετὰ τῶν μοναχῶν, ὁ ὁποῖος εἰσηγήθη καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀκίρωσιν τῆς ἐκλογῆς του καὶ τὴν διάλυσιν τῆς τοπικῆς ἐν Ἡρακλείῳ συνελεύσεως⁵⁰. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἡ διένεξις πρὸς τοὺς Τούρκους περιωρίζετο εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, ὁ Στέφανος, ὡς εἶδομεν, πρωτηγωνίστει. Ὅτε ὅμως αὕτη ἐξειλίχθη εἰς ἔνοπλον ἀγῶνα καὶ οἱ τολμηρότεροι ἐκ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων κατέφευγον εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν ὑπαιθρον, δὲν ἐτόλμησεν, ὑπέικων ἴσως εἰς τὴν συντηρητικὴν καὶ εἰρηνικὴν φύσιν του, νὰ δοκιμάσῃ τὴν τραχύτητα τῶν βουνῶν καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς κινδύνους τῆς παρανομίας. Ἐκ φύσεως νομιμόφρων, ἐξ ἀνατροφῆς ἀμύητος εἰς τὰς περιπετείας τῶν ἀρρῦθμων ὑπαιθρῶν μετακινήσεων, ἐκ χαρακτῆρος ὀρθολογιστῆς θὰ ἦτο δύσκολον νὰ μετα-

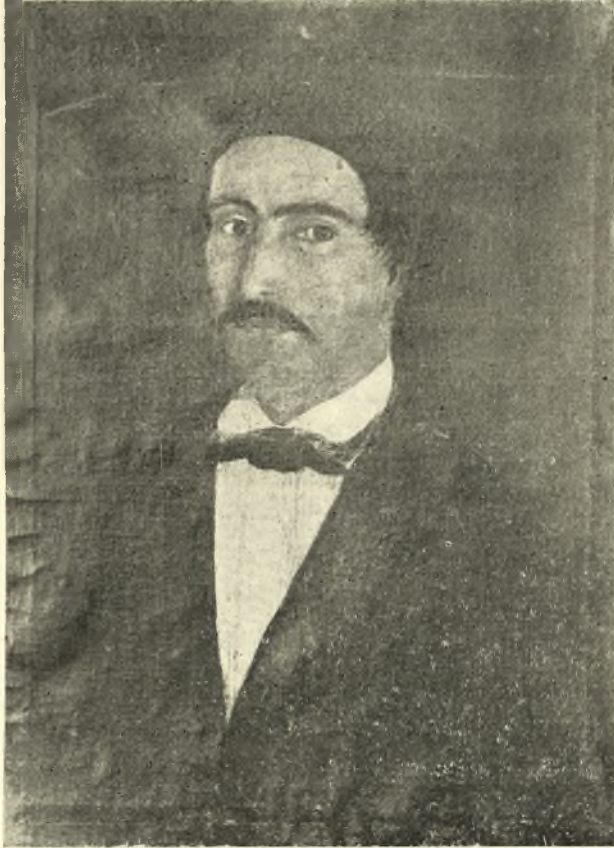
⁴⁷) ᾽Αφήγησις Γ. Α. Νικολαΐδου, Ε. Μαρκογιαννάκη καὶ ἄλλων κατ. ᾽Αγ. Παρασκιῶν, ὅπου ὑπάρχει καὶ σήμερον, ὡς ἐξηκριβωσα ἐπιτοπίως, τοπωνύμιον: *Στοῦ Στέφανου τὸ περβόλι*, τὸ ὅποιον τείνει νὰ διαδεχθῆ τὸ λίαν ἐνδιαφέρον καλαῖον τοιοῦτον: *Στὸ Βουλκάνο*.

⁴⁸) ᾽Αφηγ. Μαρκογιαννάκη καὶ Νικολαΐδου.

⁴⁹) Α, 11 καὶ 12.

⁵⁰) Α, 13. Τὴν ἐκλογὴν του αὐτὴν ὀνομάζει «*πολύκροτον*» καὶ φαίνεται ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς εἶναι ὀρθός, διότι τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Ψιλᾶκης (Γ, 866-867).

ΠΙΝΑΞ Ζ΄.

Στεφάνου Νικολαΐδου: Αυτόπροσωπογραφία.

βληθῆ εἰς ἐπαναστάτην. Ἐπροτίμησεν ὅθεν νὰ παραμείνῃ ἀδρανῶν ἐν Ἡρακλείῳ ἐπὶ τινὰς μῆνας καταφυγόν, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἰς τὴν Μητροπόλιν, ὅπου εἶχον καταφύγει καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ φυλαττόμενοι ὑπὸ τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ διὰ τὸν φόβον τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου. Ἐκεῖθεν κατὰ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1866 ἀνεχώρησεν ὡς πρόσφυξ διὰ τὴν Ἑλλάδα «*περιῆλθε πόλεις τινὰς καὶ νήσους, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανῆλθεν ἐν ἔτει 1869, Ἰουνίου 16*»⁵¹. Τὴν συμπεριφορὰν ταύτην, ἡ ὁποία δύναται νὰ κατηγορηθῆ καὶ νὰ ἐξηγηθῆ ἔξ ἴσου εὐκόλως, δὲν ἐπέδειξε μόνον ὁ Στέφανος. Ὡς παρετήρησεν ἡδὴ ὁ Ψιλᾶκης⁵², οἱ ἐγγράμματοὶ τῶν πόλεων, γενικῶς, δὲν συμμετέσχον εἰς τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα τοῦ 1866, ἐνῶ ἀντιθέτως κατὰ τὸ 1878 ἡ συμμετοχὴ τούτων ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτος.

Ἡ ἀποδημία, ἂν δὲν τὸν ὠφέλησεν ἠθικῶς, συνετέλεσεν ὅμως εἰς τὸ νὰ εὐρύνῃ οὗτος τὴν μόρφωσίν του. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀπέκτησε καὶ τὴν συνήθειαν τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐφημερίδων⁵³.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1877 ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις, ἀισθανομένη ὅτι νέα ἐπαναστάσις ἐκπορευεῖτο ἐν Κρήτῃ — εἰς τὰς Ἀθήνας ἤδη εἶχε σχηματισθῆ σύλλογος μετὰ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὸν Κέντρον» μετὰ σκοπὸν τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ τὸ 1869 διακοπέντος ἀγῶνος, παραλλήλως δὲ πρὸς τοῦτο κατηρτίσθησαν καὶ ἐν τῇ νήσῳ τρία ἐπαναστατικὰ σωματεῖα⁵⁴ — καὶ θέλουσα, προφανῶς, νὰ παραστήσῃ ὅτι τὰ πλατύτερα στρώματα τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ἦσαν νομιμόφρονα, ἐσκηνοθέτησεν ἐκλογὰς πρὸς ἀνάδειξιν χριστιανοῦ ἀντιπροσώπου εἰς τὴν ὀθωμανικὴν βουλὴν, ὑπέδειξε δ' ὡς ὑποψήφιον τὸν Στέφανον Νικολαΐδην. Οἱ χριστιανοὶ ἀπέσχον τῶν ἐκλογῶν τούτων, τοῦτο ὅμως δὲν ἠμπόδισεν αὐτὴν νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸ σκηνοθετηθὲν ἀποτέλεσμα. Ἐὰν ὁ «ἐκλεγείς» — πρόσωπον γνωστῆς ἐντιμότητος καὶ πατριωτισμοῦ — ἀπεδέχετο τοῦτο, ὁ σκοπὸς τῆς θὰ ἐπετύγγανεν ὡς πρὸς τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐπεζῆται. Ἀπέστειλε, λοιπόν, πρὸς αὐτὸν τὴν ἐξῆς τηλεγραφικὴν^{54α} ἀγγελίαν :

⁵¹) Α, 14-15.

⁵²) Γ, 1218.

⁵³) Α, 15 καὶ 16. Αὐτὰ μετὰ τὰς εἰδήσεις τῶν περὶ τῶν προσεχῶν ἐκλείψεων τῆς σελήνης τοῦ παρεῖχον εὐκόλον μέσον νὰ κινή τὸν θαυμασμὸν τῶν συγχωριανῶν του προλέγων εἰς αὐτοὺς καὶ ἐξηγῶν τὰς ἐκλείψεις (Α, 15).

⁵⁴) Ψιλᾶκης, 1215-16.

^{54α}) Τηλεγραφεῖον ἰδρῦθη ἐν Ἡρακλείῳ διὰ πρώτην φορὰν τὸ 1871 (Α, 16).

«Χανιά 28-2-1877

Στέφανον Νικολαΐδην ἐφέντην, Ἡράκλειον.

Γενομένης τῆς διαλογῆς τῶν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Νομοαρχίας ταύτης διαβιβασθέντων ψηφοδελτίων διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ καθέξοντος τὴν βουλευτικὴν ἔδραν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡμεῖς ἐλάβετε τὴν πλειοψηφίαν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐκοινοποιήθη ἤδη εἰς τὸν Διοικητὴν Ἡρακλείου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ γὰρ δοθῶσι ἡμῖν τὰ ὠρισμένα ὁδοιοπορικὰ ἔξοδα, ἵνα διὰ τῆς πρώτης ταχυδρομικῆς ἐνκαιρίας ἔλθετε ἐνιαυθὰ, ὅπως λαβόντες τὰ τῆς ἐκλογῆς σας ἔγγραφα ἀπέλθῃτε ἀμέσως εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον».

Ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου ἐστάλη τότε ἡ κάτωθι λιτὴ καὶ χαρακτηριστικὴ ἀπάντησις :

«Σεβαστὴν Νομοαρχίαν Κρήτης—Χανιά.

Ἐλαβον ἐπίσημον τηλεγράφημα περὶ ἐκλογῆς μου ὡς βουλευτοῦ Κρήτης. Δυποῦμαι μὴ δυνάμενος ἀποδεχθῆναι τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἣν ἀπεποιήθησαν ἐκ τῶν προτέρων οἱ χριστιανοὶ συμπατριῶται μου διὰ λόγους τοὺς ὁποίους πληρέστατα συμμερίζομαι. Διατελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ

Στέφανος Νικολαΐδης»⁵⁵.

Εἰς τὴν ἐπακολουθήσασαν ὁμοῦ ἐπανάστασιν, ὁ Στέφανος δὲν ἐπέδειξεν ἀνάλογον θάρρος. Θεωρῶν ἴσως ἄσκοπον τὴν νέαν συσσωρεύσιν ἐρειπίων καὶ κρίνων ὅτι ἡ στιγμή δὲν ἦτο κατάλληλος διὰ νέας περιπετείας παρέμεινεν ἀδρανὴς εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ἡ συντηρητικότης αὐτῆ, ἐπίκοινος ἄλλωστε εἰς σημαντικὴν μερίδα τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ⁵⁶, δὲν εἶναι βεβαίως ἀξιέπαινος. Θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ χαρακτηρισθῇ καθαρὰ προδοσία, ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ψυχολογικῆς στιγμῆς τελείως κατανοητῆς ὑφ' ὄλων ἐκείνων, πὺν ἀντιμετωπίζουν τὰ γεγονότα μὲ ὑπερβολικὴν σύνεσιν. Ὁ Στέφανος ἄλλωστε ἐξετίμησεν ὑπὲρ τὸ δέον τὸ γεγονός ὅτι διωρίσθη διὰ πρώτην φορὰν

⁵⁵) Πάντα ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν ἐξ ἀφορμῆς σχετικῆς συζητήσεως εἰς τὰς τουρκ. ἐφημ. τῆς Κων/λεως εἰς τὴν ἐφημ. τοῦ Ἡρακλείου «Ἐλπίς» (ἀφ. 193) τῆς 7-8-1908. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἐφημερίδα, ἢ ὅποια, διὰ κομματικούς λόγους, δὲν εἶχε δημοσιεύσει νεκρολογίαν τοῦ Στεφάνου πρὸ ἐνὸς ἔτους. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης ὅτι ὁ Νικ. οὐδὲν περὶ τούτων ἀναφέρει εἰς τὰ Σημειώματά του. (Πρβλ. «Νέαν Ἐφημερίδα» τῆς Κων/λεως τῆς 30-7-1908).

⁵⁶) Ψιλὰ κ η ς, 1224.

χριστιανὸς Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης—ὁ Ἀδοσίδης—, τοῦ ὁποίου εἶχε, φαίνεται, λόγους νὰ ἐκτιμᾷ τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὸν φιλοκρητισμὸν⁵⁷ καὶ ἐθεώρησεν, ὡς ἐκ τούτου, λογικώτερον νὰ ἀπόσχη ἑνὸς ἀγῶνος, τοῦ ὁποίου τὸ σκόπιμον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαναστατικῇ συνελύσει ἠμφισβητεῖτο⁵⁸. Ἐχὼν δὲ πικρὰν πείραν τῶν ταραχῶν ποῦ ἐξεργηγνύοντο εἰς τὰς τουρκοκρατουμένας πόλεις, ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῶν αἱματηρῶν ἄθλων τῆς ὑπαίθρου, ἐδέχθη τὴν ἀντιπροεδρίαν τοῦ συσταθέντος ἐν Ἡρακλείῳ ὑπὸ τοῦ Ἀδοσίδου Μικτοῦ Συμβουλίου, τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦτο ἀκριβῶς ἡ πρόληψις τῶν τοιούτων ταραχῶν. Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ, ὅπως σημειώνει, ποῦ ἐδέχετο θέσιν διδομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ δὲν μετενόησε, φαίνεται, διὰ τοῦτο, διότι μὲ ἱκανοποίησιν γράφει εἰς τὰ Σημειώματά του: «*Ὁδδεμία ἀταξία ἠκολούθησεν ἐνταῦθα ἔνεκα τοῦ φόβου τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἐσυστήθη ἐνταῦθα ἐκ 18 συμμίκτων μελῶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Προσωρινῆς Ἀστυνομικῆς Ἐπιτροπῆς*»⁵⁹. Ἀναμφισβητήτως ὁ Ἀδοσίδης ὑπῆρξεν εὐφρέστατος Διοικητὴς...

Πάντως, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ κρίσις ἡμῶν σήμερον περὶ τῆς ὡς ἂν στάσεως τοῦ Στεφάνου, οἱ σύγχρονοὶ του οὐδόλως τὸν ἐθεώρησαν ἔνοχον. Μετὰ τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας, εἰς τὰς πρώτας ἐκλογὰς πληρεξουσίων ἐκλέγεται ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐπαρχίας του εἰς τὴν Συνέλευσιν τῶν Χανίων⁶⁰. Καὶ ὅταν μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν ἡ μήτηρ του, ἡ κηδεία τῆς ὑπῆρξε πάνδημος καὶ ἐπιβλητικὴ, ἀκολουθοῦντος καὶ τοῦ Ἑλληνοσ Προξένου, λόγον δ' ἐξεφώνησεν ὁ πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Κ. Μαρκόπουλος⁶¹.

Ποίαν δὲ θέσιν εἶχε μετὰ τῶν μορφωμένων τοῦ τόπου δεικνύουσαν αἱ σχέσεις του μετὰ τὸν Ἰωάννην Φωτιάδην-πασάν. Ὁ Διοικητὴς οὗτος τῆς Κρήτης διεκρίνετο διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τοὺς λεπτεπιλέπτους τρόπους του, ἠρέσκετο δὲ νὰ συναναστρέφεται μὲ φιλομούσους ἀνθρώπους καὶ νὰ συλλέγη ἀντικείμενα τῆς ἀρχαίας τέχνης μὴ ἀποστρεφόμενος, φαίνεται, οὐδ' αὐτὴν τὴν ἀρχαιοκαπηλείαν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἐβροῆθει καὶ καθιγητὴς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου!⁶²

⁵⁷) Ἐνθ' ἄν., σ. 1252-53.

⁵⁸) Ἐνθ' ἄν., 1224.

⁵⁹) Α, 19.

⁶⁰) Α, 21.

⁶¹) Α, 20. Ὁ Κ. Μαρκόπουλος ἦτο λίαν εὐπαίδευτος, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν λόγων του, ποῦ εἶναι καταχωρημένοι εἰς τὸν σημειωθέντα ἤδη (σημ. 46) Κώδικα Πρακτικῶν Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου, οὗτινος ἦτο γραμματεὺς. Περὶ τοῦ θανάτου του βλ. Α, 27.

⁶²) Βλέπε ὅσα καταληκτικὰ γράφει ὁ Ψιλᾶκις (Γ, 1255).

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1880 περιοδεύων εἰς τὸ Ἡράκλειον ἐπεσκέφθη τὸν Στέφανον εἰς τὸ περιβόλι του, εἰς τὸ χωρίον Ἀγιῆς-Παρασκευῆς, ὅπου οὗτος τὸν ἐξέπληξε μὲ τὴν μόρφωσιν, τὴν καλαισθησίαν καὶ τὸ ἦθος του⁶⁸. Ἀργότερον δὲ «τῇ πρωτοβούλῳ παρακλήσει» του ὑπεσχέθη ἔπαθλον 200 λιρῶν διὰ τὴν συγγραφὴν Ἱστορίας τῆς Κρήτης καὶ ἐδώρησε εἰς τὸν Φιλεκπαιδευτικὸν Σύλλογον 10 «ναπολεόνια»⁶⁴. Ἡ πρωτοβουλία ὁμως αὕτη δυσηρέστησε τοὺς Ἄντ. Μιχελιδάκην καὶ Σωκρ. Μακράκην, οἱ ὅποιοι διέβαλον, φαίνεται, τὸν Στέφανον πρὸς τὸν Διοικητὴν ἀπὸ πολιτικὴν ἢ ἄλλην ἀντιζηλίαν⁶⁵, τοῦτο δὲ τὸσον τὸν ἐξώργισεν, ὥστε γράφων σχετικῶς εἰς τὰ Σημειώματα τοὺς ὀνομάζει «ἀθλίους»⁶⁶, παρὰ τὴν συνήθη εἰς αὐτὸν μετριοπάθειαν εἰς ἔκφρασιν.

⁶⁸⁾ Διὰ τὴν ἐπίσκεψιν βλ. Α, 25. Σχετικῶς εἰς τὶς Ἀγιῆς Παρασκευῆς διηγούνται τὰ ἑξῆς: Περί τὴν δείλιν ὁ Φωτιάδης μὲ τὸν Νικολαΐδην ἐκάθητο εἰς τὸν ἐξώστην τῆς ἐξοχικῆς οἰκίας τοῦ τελευταίου, καὶ συνεζήτουν διὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐμφάνισιν τοῦ Περιβολιοῦ. Ὁ Φωτιάδης κάποτε δεικνύων μίαν πορτοκαλιὰν κατάφορτον ἀπὸ ὑποκίτρινα πορτοκάλια λέγει εἰς τὸν Στέφανον:

—Αὕτη ἡ ὠραία πορτοκαλιά δὲν θὰ ἦταν καλύτερα, ἀντὶ νὰ βρισκεται ἐκεῖ, νὰ εἶναι στὸ ἀπέναντι μέρος; Θὰ ἔδιδε ἄλλη χάρη στὸ μάτι, ὅταν τὴ βλέπει κανεὶς ἀπὸ ἐδῶ.

—Ἐχετε δίκαιον, εἶπε λακωνικὰ ὁ Στέφανος καὶ ἐγύρισε εἰς ἄλλο θέμα τὴν ὁμιλίαν.

Ὅταν ὁ Φωτιάδης ἀπεσῦρθη πρὸς ὕπνον, ὁ Στέφανος ἔστειλε νύκτωρ τὸν μαθητὴν καὶ σύντροφόν του Μηνᾶν Οἰκονομίδην καὶ ἐκάλεσε περὶ τοὺς 40 χωριανοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπέδειξε πῶς θὰ «ξεπατώσουν» τὸ δένδρον περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλήσεν ὁ Διοικητής, καὶ πῶς θὰ τὸ μεταφυτεύσουν εἰς τὸ ὑποδειχθέν ὑπὸ τούτου μέρος — χωρὶς νὰ ὑποστῇ βλάβην. Πρῶγματι, ὅταν τὴν ἐπομένην ἔπιναν μὲ τὸν Διοικητὴν τὸν πρωινὸν καφὲν εἰς τὸν ἐξώστην, ὁ τελευταῖος, ἐκπληκτος, εἶδε τὸ δένδρον νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέρος, ποῦ εἶχε ὑποδείξει τὴν προτεραιάν!

Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο εἶναι ἀνάλογον καὶ μὲ τοῦ Φωτιάδη τὴν αἰσθητικὴν μέριμναν (βλ. Ψ ι λ. 1255) καὶ μὲ τοῦ Νικολαΐδη τὸν θεληματικὸν χαρακτήρα. Μοῦ τὸ διηγήθη ἄλλωστε καὶ ὁ Γ. Α. Νικολαΐδης, ὁ ὁποῖος τὸ ἤκουσεν ἀπὸ τὸν αὐτόπτην Μ. Οἰκονομίδην.

⁶⁴⁾ Α, 25. Πβλ. Σ τ α υ ρ ἄ κ η, 113-114. Πιθανὸν τῇ προτροπῇ τοῦ ἰδίου ἐδωρήθη εἰς τὸν αὐτὸν Σύλλογον ἢ εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἀποκεκμημένη σήμερον ὠραία χρυσοῦ Νίκη ἑλληνιστικῆς τέχνης.

⁶⁵⁾ Ἡ ἀντίθεσις τοῦ Νικ. πρὸς τὸν Μιχελιδάκην ἦτο, φαίνεται, πρόσφατος. Διότι τὸ 1875 τὸν ἐπαινεῖ, ὁμιλήσαντα ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἰδρυθέντος τότε Φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου, τοῦ ὁποίου ὁ δεύτερος ἦτο πρόεδρος (Α, 17). Πιθανότατα ὀφείλεται εἰς τὰς κομματικὰς ἔριδας, αἱ ὁποῖαι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν, ἐπὶ Φωτιάδη (βλ. Ψ ι λ. 1255-56), ἤρχισαν μεταξὺ τῶν νεοπαγῶν κομμάτων τῶν Καραβανάδων καὶ τῶν Ευπόλυτων.

⁶⁶⁾ Α, 25. Ἡ λ. «ἀθλιοι» ἀντικατεστάθη μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ ἰδίου διὰ τῆς λ. «ἀνοες».

Μετὰ τὸ 1880 δὲν φαίνεται ἀναμεινυόμενος ἐνεργῶς εἰς τὴν πολιτικὴν. Ἦτο ἀπλῶς ὀπαδὸς τοῦ κόμματος τῶν Καραβανάδων — τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὴν πρὸς τὸν Μιχελιδάκην ἀντίθεσίν του — ἀλλ' ἀπεστρέφεται τὴν ἀναφανεῖσαν τότε κομματικὴν ὀξύτητα, ἣ ὁποία, ἐντέχνως ὑποδαυλιζομένη ὑπὸ τοῦ Φωτιάδη⁶⁷, ἠπεύλει τὴν ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς Κρήτης. Γέρον πλέον καταφεύγει συχνότερον εἰς τὸ Περιβόλι του, ὅπου πλουτίζει τὰς θαυμαζομένας ὑφ' ὄλων ποιικιλίας τῶν δένδρων του. Μετέχει τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ ἐξελίσσεται ἀργότερον εἰς τὸ σημερινὸν Μουσεῖον⁶⁸, ἐπιθεωρεῖ τὰ σχολεῖα, παρακολουθεῖ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ὡς μέλος τῆς εἰδικῶς συγκροτηθείσης ἐπιτροπῆς⁶⁹ καὶ ἐλέγχει μετὰ δριμύτητος τοὺς θίγοντας τὴν παράδοσιν ἀδιαφορῶν ἂν οὗτοι εἶναι Μητροπολίται⁷⁰ ἢ νεαροὶ ἀγιογράφοι⁷¹. Ἦ τοιαυτὴ δὲ ἀνένδοτος δριμύτης, μεθ' ἧς ἤλεγχε, καὶ ὁ ἀντιδημοκρατισμὸς τὸν ὁποῖον ἐπεδείκνυεν εἰς τὰς συνεδριάσεις τῶν διαφόρων συμβουλίων, εἰς τὰ ὁποῖα μετεῖχε ἐπιθυμῶν πάντοτε τὴν ἐπιβολὴν τῆς γνώμης του καὶ μὴ ἐπιδεχόμενος ἀντιρροήσεις, τοῦ προσεπέορισαν τὴν ἐπωνυμίαν ἡ Γ ρ α φ ἄ ν α⁷², μὲ τὴν ὁποίαν οἱ γνώριμοὶ του ὑπεγράμμυζον τὸν ἰσχυρὸν χαρακτῆρα του.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 προσέφυγεν, ὅπως καὶ τὸ 1866, εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἦ οἰκία του, κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, κατεστράφη

⁶⁷) Βλ. Ψιλᾶκη, Γ, 1255-56.

⁶⁸) Εἶχε δωρήσει μάλιστα εἰς αὐτὸν καὶ ἀρχαιότητας· βλ. Κατάλογον τῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Φιλεκπ. Συλλόγου Ἡρακλείου ἀρχαιοτήτων, σὺ προετάχθη ἢ κατὰ τὸ 1887 λογοδοσία τοῦ προέδρου Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Περιγραφὴ τοῦ ἐν Ἀμνισῷ σπηλαίου τῆς Εἰλειθυίας, ἐν Ἡρακλείῳ 1888 (ὁ Νικολαΐδης ἀναγράφεται πρῶτος εἰς τὸν κατάλογον τῶν δωρητῶν).

⁶⁹) Α, 29.

⁷⁰) Α, 27.

⁷¹) Βλ. σημ. 31.

⁷²) Βλ. σημ. 34. Ἦ λ. γραφάνα = κεφάλαια. Χαρακτηριστικὸν τῆς τραχύτητός του ἀλλὰ καὶ τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης, εἶναι τὸ κάτωθι ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον βεβαιώνει ὅτι ἀντελήφθη ἰδίως ὄμμασιν ὁ Ε. Μαρκογιαννάκης: «Ἦμουνε παιδί» ἀφηγεῖται ὁ Μαρκ., «κι ἦστοκα ἀπόξω ἀπὸ τὸν Ἁγιο Μηνᾶ. Ὁ νεωκόρος εἶχε κατεβάσει τοὶ ἐξε εἰκόνες τοῦ Δαμσκηνοῦ, γιὰ νὰ τοὶ πλῖνει στὴν ἄλουσά. Τὴν ὥρα ποὺ εἶχε βουτήξει τὴν πρώτη, ἐπερνοῦσε τυχαῖα ὁ Στέφανος. Ἀντὸς ἐκατάλαβε τὸν κίντυνο, ἦτοξε κι ἤβγαλε τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὴν ἄλουσά, πρὶν νὰ πάθει μεγάλη ζημιά, κι ὕστερα ἦραξε τὸ νεωκόρο στὶς μπαστουნიές. Ἦ δὲν ἦτονε ὁ Στέφανος, θὰ χανε διαλυθῆ οἱ εἰκόνες τοῦ Δαμσκηνοῦ στὴν ἄλουσά».

καὶ διηρηπάγη⁷³, βαρὺ δὲ πλήγμα ἀπετέλεσε καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τὸ σκόρπισμα τῶν χειρογράφων του καὶ τῶν βιβλίων του, τὰ λείψανα τῶν ὁποίων θὰ περισυλλέξῃ ἀργότερον ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης⁷⁴. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του, καίτοι ὑπερογδοηκοντούτης, ἔκτισε νέαν οἰκίαν παρὰ τὸν μικρὸν Ἅγιον Μηνᾶν. Εἰς τοὺς ἀπορροῦντας δὲ διὰ τοῦτο, ἔλεγε :

— Ὅταν ἀποθάνω, θέλω νὰ γράψουν οἱ ἐφημερίδες «*ἐκηδεύσαμεν χθὲς τὸν Στέφανον Νικολαΐδην ἐκ τῆς οἰκίας του*» καὶ ὄχι ἀπὸ κανένα ξενοδοχεῖον!⁷⁵

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ τὴν ἀξιοπρέπειάν του ἄθικτον ἀπὸ τὸ γῆρας. Βαρὺς, ὀλιγόλογος, σφιγμένος εἰς τὴν μαύρην ρενδικόταν του ἐξήρχετο μόνον διὰ νὰ μεταβαίην εἴτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς προσφιλεῖς του ἀκολουθίας, εἴτε εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Ταζέδικου, ὅπου ἐσύχναζε τότε ἡ ἀριστοκρατία τοῦ Κιάστρου⁷⁶, διὰ νὰ συζητήσῃ μὲ τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως. Ἄνδρες λόγιοι, ὡς ὁ Σταυράκης καὶ ὁ Ξανθουδίδης, τῷ ἀπονέμου ἀμέριστον σεβασμόν⁷⁷, οἱ πολιτικοὶ του ἀντίπαλοι—ἦτο θαυμαστής τοῦ ἀναφαινομένου τότε εἰς τὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα τῆς

⁷³) Ἀφήγησις Γ. Νικολαΐδη, Ε. Μαρκογιαννάκη, Κ. Ρασιδάκη.

⁷⁴) Βλ. σημ. 4. Καὶ βιβλία, φαίνεται, τοῦ Στεφάνου περισυνέλεξεν ὁ Ξανθ., διότι εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου ὑπάρχουν τοιαῦτα φέροντα ἐπὶ τοῦ ἔξωφύλλου, διὰ μελάνης γεγραμμένον, τὸ ὄνομά του.

⁷⁵) Ἀφηγ. Γ. Α. Νικολαΐδου.

⁷⁶) Ἀφηγ. Ε. Μαρκογιαννάκη. Τὸ καφενεῖον τοῦτο εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Χάνδακος (Δικηγορικὰ Γραφεῖα).

⁷⁷) Ὁ Σταυράκης τὸν ὀνομάζει «*ἀξιότιμον συμπολίτην* καὶ *σεβαστὸν φίλον*» (σ. 154, 178 κ.ά.), ὁ δὲ Ξανθουδίδης, ἐκτὸς τοῦ ἐπιθέτου «*σεβαστός*», μὲ τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸς τὸν χαρακτηρίζει («*Χρ. Κρ.*» Α' 280) καὶ τὸ ὁποῖον ἄλλωστε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῆ καὶ ὡς ἀπλῆ φιλοφρόνησις, τὸν ἐξετίμα βαθέως καὶ ὡς λόγιον: Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Μάρκου Ρενιέρη, Ἱστορικαὶ μελέται, ὁ Ἕλλην Πάπας Ἀλέξανδρος... ἐν Αθήναις 1881, δημοσιεύεται (σ. 100-101) ἐπιστολὴ «*φίλου* τινὸς ἐξ Ἡρακλείου» παρέχουσα μετὰ πολλῆς ἀριβείας καὶ γλαφυρότητος πληροφορίας περὶ τῆς τύχης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Φραγκίσκου. Εἰς τὸ ἀντίτυπον τοῦ βιβλίου τούτου, τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, ὁ Ξανθουδίδης ἔχει σημειώσῃ κάτωθεν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τὸ ὄνομα τοῦ Σ. Νικολαΐδου μὲ ἐρωτηματικόν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ὅτι ὁ Ξ. δὲν εὗρεν ἄλλον λόγιον ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὸ 1881 ἱκανὸν νὰ γράψῃ τὸ ἀξιόλογον τοῦτο κείμενον—ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι τοῦτο δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ βιογραφικῶν ἐνδείξεων τοῦ συντάκτου του, αἱ ὁποῖαι ἀντιτίθενται πρὸς τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τῶν ἐκδομένων Σημειωμάτων.

Ἑλλάδος Ἐλευθερίου Βενιζέλου — τὸν ἀκούουν μὲ προσοχήν, οἱ νέοι τὸν βλέπουν μὲ δέος καὶ τὸν ἀκούουν σιωπηλοὶ καὶ ὅλοι ὁμολογοῦν τὴν ἀρετὴν του. Οὕτω, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας σεβασμοῦ καὶ ἐκτιμῆσεως, ἀπέθανε τὴν 23 Μαΐου 1907 εἰς ἡλικίαν 90 ἐτῶν¹⁸.

Ἄν ἠθέλαμεν νὰ ἀναζητήσωμεν ἓνα γενικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Στεφάνου Νικολαΐδου, νομίζω ὅτι θὰ τὸν ἀνευρίσκामεν εἰς τὰ Σημειώματά του : ἀναδεχθεὶς τὸ 1861 τὸν ἀνεψιὸν του καὶ σημειῶν τὸ γεγονός εἰς τὸ πρόχειρον τετραδίον του ἐπιλέγει : «*Εὐχομαι νὰ γίνῃ καλὸς χριστιανὸς καὶ καλὸς πατριώτης*»¹⁹. Τοιοῦτος ἦτο — ἢ, τουλάχιστον, ἠθέλε νὰ εἶναι — καὶ ὁ Στέφανος : καλὸς χριστιανὸς καὶ καλὸς πατριώτης.

¹⁸) Βλ. ἐφημερίδα τοῦ Ἡρακλείου «Ἐλπίς» (ἀ.φ. 48) τῆς 24-5-1907. Ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου του δημοσιεύεται ξηρότατα (βλ. σημ. 11). Ὁ Ξανθοῦδιδης γράφον τὸ 1912 εἰς τὴν «Χρ. Κρήτην» (Α, 280) ἀναφέρει τὸν Νικολαΐδην ὡς θανόντα «πρὸ τριῶν ἐτῶν». Ἡ ἀνακρίβεια ὀφείλεται, πιθανόν, εἰς τὸ ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦ Ξ εἶχε συνταχθῆ δύο ἔτη πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς του. Ὡς ἐξῆς ἀφηγείται τὸν θάνατον του ὁ Γ. Α. Νικολαΐδης : «Ὁ Στέφανος ἦταν ἄρρωστος. Τὸν ἐκούρασε ὁ γιατρός Ἄριστ. Ζαφειρίδης. Στὸ σπῆτι τὸν ἔμεναν καὶ τὸν ἐπεριποιοῦντο ὁ βοηθὸς καὶ ἀγαθεκτὸς του Μηνᾶς Οἰκονομίδης καὶ μιὰ ὑπερρέτρια. Κάποτε ἀπουσίαζαν καὶ οἱ τρεῖς. Ὁ Στέφανος θέλησε νὰ πάρῃ ἀπὸ τὸ παρακείμενον τραπέζι τὸ δυναμωτικόν του καὶ κατὰ λάθος ἐπῆρε ἓνα φιαλίδιον ἀκράτου φανικοῦ ὀξέως, προωρισμένον γιὰ ἀπολύμανση. Πῆρε μιὰ κουταλιά καὶ δηλητηριάσθηκε. Ἀπέθανε ὕστερα ἀπὸ 2-3 μέρες».

¹⁹) Α, 20.

II

Τ Α Κ Ε Ι Μ Ε Ν Α

[Κατὰ τὴν μεταγραφὴν ἀποκατεστάθη ἡ στίξις, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος ἀλλοιώσεως τῆς ἐννοίας, διωρθώθησαν δὲ καὶ τὰ ὀλίγα γραμματικά λάθη — ὄχι ὁμως καὶ τὰ συντακτικά.

Ἐντὸς ὁρθογ. ἀγκυλῶν ἐτέθησαν αἱ προτεινόμεναι συμπληρώσεις τοῦ ἐφθαρμένου ἢ ἑλλιποῦς κειμένου, ἐντὸς δὲ ἀμβλυγωνίων αἱ ἐξοβελισταὶ λέξεις. Αἱ στιγμαὶ ἐντὸς ὁρθ. ἀγκυλῶν δηλοῦν ἐφθαρμένον κείμενον, αἱ κεναὶ δ' ἀγκύλαι χῶρον ἀφεθέντα ὑπὸ τοῦ συντάκτου κενὸν πρὸς μεταγενεστέρων συμπλήρωσιν καὶ μὴ συμπληρωθέντα.]

Α

(Ἄριθ. καταλ. Χειρ. Μουσείου Ἡρακλείου 23).

I Σημειώσεις ἐποχῶν ἐπιτοπίων, αἵτινες θέλουσι καταχωρηθῆ ἐν τάξει εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν παλαιῶν ὅπου ἔχω ἀπὸ τὸν [...αν] μου, αἵτινες ἀρχονται ἀπὸ 1715 μέχρι τοῦ 1821 κατὰ Μάϊον.

1821. Ἰουνίου 23, ἡμέρα Πέμπτην, κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν τῆς ἡμέρας ἔγινεν εἰς Ἡράκλειον ἡ τρομερὰ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν διαρκέσασα ἕως τρεῖς μετὰ μεσημβρίαν. Οἱ θανατωθέντες ἕως 800 ἐκ τῶν ἐντὸς.

1823, Ἀπριλίου 21. Ἀπέθανεν ὁ Χερῖφ-πασάς, ὁ αἴτιος σχεδὸν τοῦ φόνου.

1823, Μαΐου 6. Ἀπέθανεν ὁ ἐκ τῶν 12 ἐναπολειφθεὶς ἀρχιερεὺς Ἀρκαδίας. Τῷ ἰδίῳ ἔτει, Ἰουνίου 5, ἐτάφη ὁ σαιράπης ὁ αἰγύπτιος Χασάν-πασάς, καταπέσας ἐκ τοῦ ἀλόγου εἰς Καστέλλι Πεδιάδος νεκρὸς, εἰσελθὼν ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου, ὅπου διατηρεῖται ἤδη ὁ μεγαλοπρεπὴς τάφος του.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἦλθεν ὁ στόλος ὁ ἀλγερινός.

Τὸ ἴδιον ἔτος, Ἰουνίου 17, ἦλθεν ὁ στόλος τῆς Αἰγύπτου μὲ ἀπειρον στρατόν.

Τὸ ἴδιον ἔτος ἦλθεν ὁ ἴδιος στόλος, 7]βρίου 7, μ' ἄλλον σαιράπην καὶ ἱππεῖς.

1825. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Καλλίνικος Ἀγχιάλιτης.

1825. Ἦλθεν ὁ Πέτρος Δωρόθεος Ἀγχιάλιτης ψηφισθεὶς καὶ χειροτονηθεὶς ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν.

1825, Ἰουλίου 8. Ἐχειροτονήθη Χερρονήσου ὁ Χατζὴ Γεράσιμος Λασιθιώτης καὶ ἀπέθανε 1829 κατὰ Σεπτέμβριον.

1826. Ἐχειροτονήθη Σητείας ὁ Μελέτιος Νικολετάκης, Ἰουλίου 4, καὶ ἀπέθανε Μητροπολίτης 1839, Ἰουλίου 20.

1825. Ἐχειροτονήθη Ἀρκαδίας ὁ Μάξιμος Σιβιανὸς καὶ ἀπέθανε 1843.

1826, 7/βριίου 10. Λι' ἀνακτορικῆς διαταγῆς ἐσηκώθησαν μετ' αἰσχύνης τὰ καζάνια ἀπὸ τὰ Χανιά τῶν ὀρτάδων καὶ ἐπομένως καὶ τὰ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς νήσου.

1826. Τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας τοῦ Πάσχα ὄρμησαν ἐκ προμελέτης οἱ Τοῦρκοι νὰ σφάζουν τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐλεγαν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς λειτουργίας καὶ εἶδον ὀφθαλμοφανῶς τὸν Ἅγιον Μηνᾶν, ὁποῦ τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν [. . . . .] καὶ οὕτω ἐλευθερώθησαν οἱ Χριστιανοί. Γαντοχρόνως ἄ[ναψ]αν καὶ φωτ[ιὰς . . . . .]. Ἐκτοτε ἐθεοπίσθη νὰ εὐορτάζεται ὁ ἅγιος τὴν τρίτην τῆς Λαμπρᾶς [. . . . .].

Μετὰ τὸν Χερσὶν-πασὰν ἦλθεν ὁ Σουμᾶν-πασὰς, εἶτα ὁ Λουπιουλᾶχ-πασὰς καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Καρὰ Σουλεϊμᾶν-πασὰς, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ὁποίου ἔγινε τοῦ Ἀγριολίδη ἡ σφαγὴ, καὶ μετ' αὐτὸν ἀπὸ τὸ 1830 ἕως τὸ 1851 ἐδιοικοῦσεν ὁ Μουσταφά-πασὰς.

1828, Αὐγούστου 12, ἡμέρα Κυριακὴ, περὶ τὴν 7ην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἔγινεν ἡ δευτέρα σφαγὴ ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἐπονομαζομένη τοῦ Ἀγριολίδη καὶ ἐθανάτωσαν ἐπέκεινα τῶν 500 ἐντὸς μόνον, ἐκτὸς τῶν ἔξω.

1842, Ἰανουαρίου 6, εἰς τὴν ὥραν τοῦ ὄρθρου ἐκάησαν 4 ἐργαστήρια εἰς τὰ Γιαμαλήδικα, εἰς τοῦ Αἰτσαόδου τὴ γωνιά.

1833. Ἐγινε φοιχτὴ χιονιά. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἔγινε γενικὴ συνέλευσις μικτὴ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης εἰς Μουρνιὰς τῶν Χανίων περὶ κανονισμοῦ νόμων καὶ φόρων καὶ ὁ πολυχρονεμένος. . . . Μουσταφά-πασὰς ἀπηγγόνισεν ἀπανθρώπως 52 ἐκ τῶν προκρίτων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν εἰς τὰς τρεῖς πόλεις τῆς Κρήτης.

1830, Αὐγούστου 24, ἡμέρα Κυριακὴ, ἀπέθανεν εἰς Χανιά ὁ αἰμίμητος Μητροπολίτης Κρήτης Καλλίνικος Ἀγγιαλίτης, ὁ Χριστομίμητος ἀρχιερεὺς.

Τὸ ἴδιον ἔτος, Αὐγούστου 29, ἦτοι μετὰ πέντε ἡμέρας, ἦλθε πλοῖον ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐπίτηδες φέρον τὴν εἴδησιν, ὅτι ἐδόθη ἡ Κρήτη εἰς τὸν Μεχμεταλή-παχιάν.

1831. Ἐλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Ἡράκλειον ἡ πόλις μας ἀντὶ τῆς προτέρας Χάνδαξ καὶ Κάνδια ἀπὸ τοὺς νεωστὶ ἐγκατασταθέντας ἑλληνοεμπόρους τότε.

1831, Ἰανουαρίου 28. Ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Κρήτης ὁ Μελέτιος καὶ τὸ ἴδιον ἔτος ἐχειροτονήθη παρ' αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινού- 3

πολιν ὁ Νικόδημος Πρεβελιώτης ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ ἀπεστάλη ἐδῶ. Πρὸ αὐτοῦ, καὶ κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ἦλθεν ἐδῶ ὁ Μελέτιος καὶ ἐλευθεροκοινώησε τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὴν ἐπιούσαν ἔκαμε τὴν πρώτην του λειτουργίαν.

1832, Φεβρουαρίου 2. Ἐχειροτόνησε τὸν Καλλίνικον, ἐξάδελφόν του, ἐπίσκοπον Ἀδλοποτάμου.

1838. Ἔλαβε καὶ τὴν Ἐπισκοπὴν Ρεθύμνης ὁ Ἀδλοποτάμου Καλλίνικος ἐνωθεῖσαν δι' ἐνεργειῶν του ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν Ἀδλοποτάμου ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Μελετίου.

184[.]. Ἀπέθανεν ὁ Λάμπης Νικόδημος εἰς Μονὴν Ἀσωμαίου ἀπὸ τρίμερον ἀσθένειαν καὶ ἔκτοτε ἔμεινεν ἐνωμένη ἡ ἐπαρχία μετὰ τὸν θρόνον ἕως τὰς ἡμέρας τοῦ Μ. Χρυσάνθου.

1843. Ἀπέθανεν ὁ Ἀρκαδίας Μάξιμος ἀπὸ πάθος καρδιακόν. Τὸν διεδέχθη ὁ Ἰωακείμ Σκαλιανιώτης, ἀρχιμανδριότης Μητροπόλεως, ἀνὴρ πρακτικῶς διαπρέψας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ του.

1838, Νοεμβρίου 15. Ἐγινε σεισμὸς ἀρκετὰ δυνατὸς εἰς τὰς 6²⁰/₁₀₀ ὥρας.

1846, Μαρτίου 17, ἡμέραν Σάββατον, εἰς τὰς 10 1/2 ὥρας τῆς ἡμέρας, ἔγινε σεισμὸς δυνατὸς καὶ ἐχάλασαν μιναρέδες δύο, ὀσπίτια μερικὰ καὶ ἐρράγιον ἡ ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς.

1846, 6 Ἰανουαρίου. Ἐρρίφθη κατὰ πρόπτον ὁ σταυρὸς εἰς τὸν λιμένα Ἡρακλείου ἐπὶ Ἰλαρίωνος ἐπισκόπου Ἱεροσητείας χειροτονηθέντος τῷ [   ]. Πρῶτον ἐρρίπτετο εἰς τὴν Τροπαιήν, ἔξω τῆς Πύλης Λαζαρέτου, καὶ αἰτία πρώτης τελετῆς ὑπῆρξεν εἰς Χουδειοανὸς ἀξιωματικὸς, ρῶσος ὀφικιάλος λεγόμενος, εἰς τὰ 1831 ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μελετίου Κρήτης. Καὶ ὁ πλεῖστος λαὸς ἠκολούθει ἔφιππος συμποσοῦμενος εἰς μέγα πλῆθος ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ συνέβαινον πολλαὶ ἀταξίαι. Ὑστερον ὁμως, τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου διατριβόντος εἰς Σφακιά καὶ ἐπιτροπεύοντος ἐνταῦθα τοῦ ἀνωτέρου Ἱεροσητείας, ἐγὼ ἔλαβον τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐν τῷ λιμένι τελετῆς καὶ διὰ πολλῶν μέσων καὶ κόπων συναίνουντος καὶ αὐτοῦ ἐπέτυχον τὸ τοιοῦτον βῆμα καὶ οἱ χριστιανοὶ ἐχάρησαν πολὺ καὶ μετὰ εὐχαρίστησαν.

4 1851, Νοεμβρίου 30 Ἐπρωτοπαίχθη σήμαντρον εἰς Ἁγιον Μηνῶν.

1852, Μαΐου 17, τὸ Σάββατον εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπρωτοπαίχθη ἡ καμπάνα δι' ἐνεργείας τοῦ φιλοκρήτου Διονυσίου, ὡς καὶ τὸ ἀνωτέρω σήμαντρον, ἀφοῦ κατὰ πρόπτον διέταξε καὶ ἔπαιζον ἕνα μάσκουλο σιδηρένιο εἰς τὸ ξύλον τοῦ γάρθηκος, διὰ τὰ συνηθίζον οἱ ὀθωμανοὶ βαθμηδὸν τοὺς κτύπους ὑπὸ τοιαύτην προφύλαξιν τοὺς προκατήχησεν.

1856. Εἰς τὴν ὄραν τῆς λειτουργίας τῶν Χριστουγέννων ἔπιασε φωτιά εἰς τὸν Τζερχανὲ τοῦ ταρσανᾶ καὶ ἔγινε ζημίαι ἐνὸς ἑκατομμυρίου σκευῶν πολεμικῶν κ.λπ.

1857, Ἀπριλίου 23 πρὸς 24 ξημέρωμα ἔπιασε φωτιά εἰς τὸ Πασα-καπισὶ καὶ ἐκάη ὀλοτελῶς ἐπιφέρων ζημίαν ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου.

1850, Μαΐου 27, ἡμέραν Σάββατον τοῦ Τυφλοῦ, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς Σουλτὰν Ἀπιοῦλ Μετζήτ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως διὰ Χανίων εἰς Ἡράκλειον. Ἐκάθησε τρεῖς νύκτας καὶ δύο ἡμέρας—πρωτοφανὲς μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Κρήτης.

1835. Ἦλθεν ὁ Μεχμέτ Ἀλή-πασὰς ἀπὸ Αἴγυπτον καὶ ἔκαμε τὴν κάθαρσιν εἰς Ρογδιά.

1836. Ἦλθε πάλιν ὁ ἴδιος ἀντιβασιλεὺς Αἰγύπτου.

1838, Ἰουνίου 3. Ἀπέθανεν ὁ περίφημος Μελχισεδέκ, σιναΐτης Οἰκονόμος εἰς Ἅγιον Ματθαῖον, καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἰλαρίων ὁ ἐπομένως Ἱεροσητείας, νῦν δὲ Ρεθύμνης καὶ Ἀδλοποτάμου ἐπίσκοπος.

1839, Ἰουλίου 20, ἡμέρα Πέμπτη καὶ ὄρα εἰς τὰς 8 τῆς ἡμέρας, 5 ἀπέθανεν ἀπὸ λύπην ὁ ἀείμνηστος Κρήτης Μελέτιος ζήσας χρόνους 38 καὶ Μητροπολίτης ἕξ καὶ γεννηθεὶς τῷ 1801 κατὰ Ἰούλιον.

1857, Νοεμβρίου 29, ἡμέρα Παρασκευή, ἀπέθανεν εἰς βαθὴν γῆρας ὁ Πέτρος Λωρόθεος Ἀρχιεπίσκοπος.

1854, Δεκεμβρίου 28, ἡμέρα [ ] ἀπέθανεν εἰς Ἀλάγνι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωακείμ.

1855. Τὴν Κυριακὴν τῶν Βαῶν χειροτονήθη Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωακείμ ὁ Ἱεροθεός, ἡγούμενος τοῦ Ἐπανωσήφου.

1855, Ἰουλίου 27. Χειροτονήθη Πέτρος ἐπίσκοπος ὁ Μελέτιος, ἡγούμενος τῶν Κρημαστῶν, δώσας παραίτησιν οἰκειοθελῶς πρὸς αὐτὸν ὁ Πέτρος Λωρόθεος.

1857. Ἐτελεύτησεν ὁ Ἰωσήφ Οἰκονόμος Σιναΐτης, Κρητὴς Ρογδιανός, ὁ διάδοχος τοῦ Ἰλαρίωνος. Τὸν διεδέχθη ὁ Ἀναστάσιος, πρῶτον Δικαῖος Τζουβανίας τὴν πατρίδα Μαρμαρά.

1856, 7/βρίου 29 πρὸς 30, εἰς τὰς 9 ¼ ὄρας τῆς νυκτὸς ἔγινεν ὁ φοβερώτερος σεισμός, ὅπου ἐνθυμοῦνται οἱ ἐπιζῶντες. Ἐχάλασεν ὅλον τὸ Ἡράκλειον, τζαμιὰ, ἐκκλησίας. Μόλις 24 οἰκίαι ἔμειναν, ὀλίγον βλαμμένα καὶ αὐταί. Ἀναλόγως ὁμοίως τῆς φθορᾶς ἀνθρωποὶ ἐχάθησαν ὀλίγοι ἐκτὸς καὶ ἐντὸς κατὰ τὴν αὐτὴν ὄραν καὶ μετὰ ταῦτα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ σεισμοῦ—ἕως 900 ψυχαί. Ὁ Θεὸς διαφυλάξει ἡμᾶς. Ἐγὼ εὐρέθη εἰς Σῶρον ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν Τετάρτην ἔφθασα ἐδῶ καὶ εὖρον τὴν φθοράν.

1845, Ἰανουαρίου 30. Ἐχάλασθη ἐν μέρος τοῦ σχολείου καὶ ἀπέ-

θανον ἔν παιδί καὶ μιὰ γυναίκα καὶ ἐπληρώθησαν πολλοὶ ἄνθρωποι κατὰ τὴν σιγμὴν ὅπου εἰσῆρχετο ὁ κλῆρος, διὰ τὴν τελέσῃ τὸν ἀγιασμὸν μετὰ τὴν λειτουργίαν, ὡς εἴθισται.

1845, Μαΐου 5, ἡμέρα Σάββατον, ἔγινε φοβερὰ στάσις τῶν Χριστιανῶν ἐναντίον [τῆς] Κυβερνήσεως διὰ Ἐκκοινωνίαν θανατωθέντα διὰ φρικωδεστάτων βασάνων. Καὶ ἱκανοποιήθησαν διὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ Προέδρου Ρεχίτ-Ἐφέντη καὶ τῆς μεταλλαγῆς τοῦ Κουλουκτζί-Μεϊμουρη. Ἐγιναν τρεῖς στάσεις μετέπειτα, ἐφυλακίσθη ἕγὼ καὶ ὁ λαὸς μὲ ἐξεφυλάκισε.

6 1843, Ἰανουαρίου 17. Ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς Χερρονήσου ὁ Χη Μελέτιος καὶ ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῶν θρόνον τῆς Μητροπόλεως ἡ ἐπιτοκοπὴ ἐπὶ Καλλινίκου (Μητρ.) Καλούτζου.

1844. Ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς Ἀρκαδίας ὁ Ἰωακεῖμ Ἀρχιμανδρίτης παρὰ Χρυσάνθου Μητροπολ. Μυτιληναίου.

1844, Ἰανουαρίου 6. Ἦλθεν τὰ γράμματα τοῦ Χρυσάνθου οὗ ἐψηφίσθη Μητροπολίτης Κρήτης ἐλθὼν ἐδῶ ὡς ἐξαρχος κατὰ τοῦ Καλλινίκου καὶ ἐνεργήσας τὴν πῶσιν του.

1840. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Καλλινίκος Γαργαλάδος, ὅστις ἔδωκε τὴν παραίτησίν του μόνος του καὶ ἀνεχώρησε.

1842. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Καλλινίκος Καλούτζος, κρητικὸς, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ. Κατατρεχθεὶς παρὰ τοῦ Χρυσάνθου καὶ διαμείνας ἐν τῇ οἰκίᾳ του μῆνας τινὰς ἐτελεύτησε τῇ Παρασκευῇ τοῦ Λαζάρου 1845.

1850. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Λιονύσιος ὁ Βυζάντιος, ὅστις κοντὰ εἰς τὰ καλά ὅπου ἔκαμε ἔβαλε καὶ τὴν καμπάνα εἰς τὴν Μητρόπολιν, ἀφοῦ προῶτον ἐκρέμασε σήμαντρον προῶτος καὶ μετέπειτα τὴν καμπάναν ὁ ἴδιος—τὴν 30 Νοεμβρίου τὸ σήμαντρον καὶ τὸ τρέχον ἔτος, τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς τὴν καμπάναν.

1856. Τὴν τρίτην τῆς Λαμπρᾶς ἀνεχώρησεν ὁ Λιονύσιος Μητροπ. εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατατρεχθεὶς ἐχειροτονήθη ὕστερον, τὴν 28 Αὐγούστου Προέδρος Πόσνας· καὶ αὐθωρεὶ ἐψηφίσθη ὁ Ἰωαννίκιος πρόην Ἰωαννίνων, Ζαγοραῖος, καὶ ἦλθεν ἀπὸ Χανιά εἰς Ἡράκλειον τὴν 18 βρίου 1857 καὶ ἐλειτούργησε τὴν 6 ἰδίου πρώτη λειτουργ. ἐνταῦθα.

1858, Ἰανουαρίου 18. Σάββατον νύκτα πρὸς Κυριακὴν, ἔγινε χιονιὰ καὶ ἔσπασαν ἄπειρα δένδρα, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦσε δορυμνίατος χειμῶν ἀπὸ 16 ἡμερονοκτίων. Καὶ ἔγιναν ὄλον τῶν μῆνῶ 3 ἐξακολουθητικαὶ χιονιαὶ καὶ ἔφεραν τὸν ὄλεθρον τῶν ζώων καὶ τῶν δένδρων, ὅσον οὐδέποτε ἐνθυμοῦνται γέροντες τοιοῦτον βαρὸν χειμῶνα.

7 1856, Ἰουλίου 4. Ἀνεχώρησα ἐγὼ ἀπ' ἐδῶ καὶ ἐπῆγα εἰς Σῦρον,

Ἀθήνας, Πάτραν, Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν τὴν 19 Αὐγούστου. Καὶ διέκριμα ἔξωθεν ἄχρι τῆς τρίτης Ὀκτωβρίου μετὰ τὸν σεισμόν εὐρεθεὶς εἰς Σῦρον.

1833, Φεβρουαρίου 22, ἡμέραν Τετάρτην, ἤρχισα τὴν Ζωγραφικὴν τὸ πρῶτον.

1851, Ὀκτωβρίου 12. Ἦλθε τὸ διάταγμα καὶ ἔφυγεν ἀπ' ἐδῶ ὁ Μουσταφά-πασὰς διὰ πάντα εἰς Κωνσταντινούπολιν.

1851. Ἐφυγεν ὁμοίως ὁ υἱὸς του Βελῆ-πασὰς μετὰ τὸν γυναικωνίτην ὄλον καὶ μετὰ τοὺς θησαυροὺς τοῦ πατρὸς διὰ Κωνσταντινούπολιν.

1855. Ἦλθε πάλιν ὁ Βελῆ-πασὰς ὡς διοικητὴς τῆς νήσου ἀπὸ τὴν θέσιν πρόεβους τῆς Γαλλίας διαδεχθεὶς εἰς τὴν διοικητικὴν θέσιν τὸν Μεχμέτ Ἐμὴν-πασάν.

1854. Ἀπεβίωσεν ὁ μακαρίτης Μιχαὴλ Πολυχρονίδης, ἀγιογράφος καὶ ἡμέτερος διδάσκαλος, εἰς χωρίον Ἁγίων Μύρωνων Ἰουλίου 2, ἡμέρα Παρασκευὴν, εἰς τὰς 8 ὥρας τῆς ἡμέρας.

1849, Ἰανουαρίου 8, 9, 10. Ἐγινε μεγίστη χιονιά εἰς ὅλην τὴν νήσον καὶ ἐξηράνθησαν δένδρα πολλά, πλὴν εἰς Μυτιλήνην καὶ ἄλλους τόπους ἐξηράνθησαν περισσότερα. Εὐρέθη εἰς χωρίον Ἀλάγρι, ὅπου διέμεινα 9 ἡμέρας μὴ δυνάμενος νὰ ἀναχωρήσω.

1858, Ἰανουαρίου 11, ἡμέρα Σάββατον τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, ἡ ὥρα εἰς τὰς 7 τῆς ἡμέρας, ἀνεγνώσθησαν τὰ βασιλικά φιρμάνια μεθ' ὅλης τῆς ἐθιμοταξίας καὶ εἰσῆχθη ἐνθὺς τὸ Νιζὰμ-ἀσκέρι κατὰ πρῶτον εἰς τοὺς Τοῦρκοὺς κάμνοντες τὴν ἀρχὴν οἱ πρῶτον τοπιτῆδες, ἀφοῦ πρὸ τινων ἡμερῶν εἰσῆχθη καὶ εἰς τὰ Χανιά.

1857, Νοεμβρίου [ ] Κυριακὴ, θροιάσθη ἡ ἐκκλησιὰ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀφοῦ εἶχεν ἔν ἔτος νὰ λειτουργηθῆ μετὰ τὸν σεισμόν. 8

1858, Μαρτίου τρεῖς. Ἐγινεν ἔκλειψις ἡλίου 2 ὥρ. μ. μεσημβρίας διαρκέσασα δύο ὥρας.

1858, Ἀπριλίου 4, ἡμέρα Παρασκευὴ, ἄρχισε χεϊμὼν ἀπὸ προίτας διαρκέσας ἕως τὴν Κυριακὴν μετὰ μεσημβρίαν ἀκαταπαύστως μετὰ χιόνος εἰς τὰ ὄρη.

1858, Μαΐου 5. Ἦλθεν ἡ εἴδησις ὅτι οἱ ἐν Χανίοις χριστιανοὶ ἤλθαν εἰς τὰ ἔξω τῶν Χανίων ἔνοπλοι ζητοῦντες ἐπωφελεῖς ζητήματα, ἐν οἷς καὶ τὴν ἔξωσιν τοῦ Βελῆ-πασά. Τὴν 7 ἰδίου ἀνεχώρησεν ἀπ' ἐδῶ μετὰ στρατοῦ διὰ νὰ τοὺς κτυπήσῃ, καὶ μετὰ βεβιασμένας ὑπογραφὰς κατὰ τῶν πράξεων τῶν Χριστιανῶν. Μετὰ μίαν ἡμέραν εἰσῆλθον ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν πάντες οἱ τοῦρκοι, οἵτινες διὰ τῆς ἐνόπλου βίας εἰσῆλθον εἰς τὰς οἰκίας τῶν Χριστιανῶν. Τὴν 17ην ἰδίου, ἡμέραν Σάββατον, εἰς τὰς 8 ὥρας τῆς ἡμέρας ἔγινεν ἡ τρομερὰ ἐνοπλος στάσις εἰς τοῦ Πασᾶ-καπιὸς ζητοῦντες ἕνα χριστιανόν, ὅτι ἐπλήρωσεν ἕνα τοῦρκον,

καὶ ἔχοντες τοῦτο ζήτημα νὰ σφάζουν τοὺς Χριστιανοὺς πρὸ ἡμερῶν προμελετημένον.

Εἰς τὰς 15 τοῦ ἰδίου ἀπέθανεν ὁ ἀείμνηστος Κυδωνίας Κάλλιτος ἀπὸ ἀποπληξίας ἕνεκα τοῦ πάθους τοῦ Βελῆ καὶ Μητροπολίτου περὶ αὐτοῦ.

Τῇ 30 Ἰουνίου, ἡμέρα Δευτέρα, ἦλθεν ὁ Σαμῆ-πασὰς διοικητὴς τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἐπιούσαν ἔφυγεν ὁ προκάτοχος του Βελῆ-πασὰς πρὸς εὐχαρίστησιν γενικὴν τῶν Χριστιανῶν.

Τῇ 8 Ἰουλίου, ἡμέρα Τρίτη, ἦλθεν ἡ χυροποιὰ εἰδηοῖς ὅτι ἐδόθησαν πληρῶς τὰ ζητήματα τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι διελύθησαν οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὰς θέσεις των.

9 1858, Ἰουλίου 31. Ἐφυγεν ὁ Βελῆ-πασὰς ἀπὸ τὰ Χανιά καταγεγμένον ἀπὸ τοὺς Κρητίας. Καὶ τὴν προιεραίαν ἦλθεν ὁ Σαμῆ-πασὰς διοικητὴς τῆς Κρήτης. Τὸν Σαμῆ-πασὰν διεδέχθη ὁ Χουσεῖν-πασὰς, πρῶτον κεχαριάβετος τοῦ Μεχμέτ Ἐμὶν-παχιᾶ. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἰσμαήλ-παχιᾶς ἕγγονος τοῦ Τελεντελενλῆ Ἀλῆ-παχιᾶ.

1858, Ἰουλίου 16. Ἀπέθανεν ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίκιος Ζαγοραῖος εἰς τὰ Χανιά.

1858, Ἰουλίου 27. Ἦλθεν ἐδῶ (Ἡράκλειον) ὁ Ἀχμέτ Ἐμὶν-πασὰς πρὸς τιμοσίαν τῶν κακούργων, ἀλλὰ μετὰ 11 ἡμέρας ἀνεχώρησε μὴδὲν πράξας.

1858, Ἰουλίου 27. Ἐχειροτονήθη διάδοχος Μητροπολίτης τοῦ Ἰωαννίκιον ὁ Διονύσιος Ἀνδριανουπολίτης ἀπὸ Μέγας Πρωτοσύγκελλος καὶ τὴν 29 Αὐγούστου ἀνεγνώσθησαν ἐδῶ τῆς εἰδήσεως τὰ γράμματα].

7/βρίου 14. Ἀνεδέχθη ἡ γρῆ δημογεροντικά, ἀφοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου καὶ 7/βρίου ἔγιναν διάφοροι συνελεύσεις.

8/βρίου 3. Ἐγινε συνέλευσις παρὰ τῶν πληρεξουσίων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐκλέχθη πληρεξούσιος διὰ τὰ Χανιά.

Ἰδίου 4, ἡμέρα Σάββατον, ἔβρεχε μέχρι τῆς Κυριακῆς ἐσπέρας, ὥστε τοιαύτην ραγδαίαν βροχὴν δὲν τὴν ἐνθυμοῦνται οἱ γέροντές μας.

27 ἰδίου, Δευτέρα, ἦλθε νέος Μητροπολίτης, ὁ Διονύσιος, ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν καὶ αὐθημερὸν ἀνεχώρησα ἐγὼ διὰ Χανιά ὡς πληρεξούσιος Ἡρακλείου. Καὶ εἰς τὰς 2 9/βρίου ἐλειτούργησε κατὰ πρῶτον καὶ χειροτόνησε πρωτοσύγκελλον τὸν Μελέτιον, πρῶτον ἐφημέριον Λασιθιώτην, λίαν ἀναλφάβητον.

Τὴν δὲ πρῶτην Νοεμβρίου ἐκλέχθη ἐγὼ καὶ διὰ ψήφου καὶ διὰ κλήρου, ὡς πληρεξούσιος διὰ Κωνσταντινούπολιν, εἰς Χανιά καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς Ἡράκλειον. Καὶ τῇ 18 Νοεμβρίου 1858 ἡμέρα ἀνεχώρησα ἐγὼ διὰ Κωνσταντινούπολιν ὡς Πληρεξούσιος τῆς Κρήτης, τῇ

δὲ 20 Ἰουλίου, ἡμέρα Τετάρτη, 1860 ἀνεχώρησα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἦλθον ἐδῶ τῇ 25ῃ Ἰουλίου. Ἀυθήμερόν ἀνεχώρησα διὰ Χαριὰ πρὸς προσκύνημα τοῦ Πισᾶ.

1860. Ἦλθεν ἐδῶ ὁ Τερήκ-πασὰς προβιβασθεὶς ἀπὸ Ρέθυμνον τὴν 12 Ἀγούστου καὶ μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἀνεχώρησεν ὁ Χασάν-παχιὰς, καϊμακάμης Ἡρακλείου, κατατρεχθεὶς ἀπὸ τοὺς κατοίκους.

1860, Νοεμβρίου 30 πρὸς 31. Ἔγινε ρότιος ἄνεμος τόσον σφοδρός, ὅπου ἔκαμε βλάβην εἰς τὸ Μαλεβύζι καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας. Τῇ 30 Ἰανουαρίου τοῦ 61 ἔγινε πάλιν ὁμοία καιταγὶς καὶ ἐπροξένησε πολλὴν βλάβην καὶ φθορὰν εἰς τὰ δένδρα. Τὴν 26 Φεβρουαρίου ἔγινε τρομερὰ τρι[κυ]μῖα ἀπὸ τὰς ἀσυνήθεις καὶ ἔσπασε πλοῖα πολλὰ εἰς τὸν λιμένα μας ἐδῶ καὶ εἰς Χαριὰ καὶ παντοῦ καὶ ἐξεροίζωσε δένδρα καὶ ἔκαμε θραῦσιν πολλὴν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀρκαδίας.

1860. Ἀνεγνωρίσθη διὰ βασιλ. φιρμανίου τὸ σύστημα τῶν Ἀημογερόντων ἐν Κρήνῃ καὶ ἔκτοτε δικάζουν ἀνεμποδίτως πάσας τὰς κληρονομικὰς δίκας. Ἐδῶ ὑπῆρχε σκιά τις Ἀημογεροντίας ἀπὸ τὰ 1843.

1861, Μαΐου 15, ἡμέρα Δευτέρα, ἄρχισε χειμὼν μὲ βροχὴν ραγδαίαν 24 ὥρας, τὴν ὁποίαν δὲν ἐνθυμοῦνται οἱ γέροντες, ἂν καὶ ὁ Ἀπρίλιος καὶ πρὸ τῶν 15 τοῦ Μαΐου ἐγίνοντο ἐπανεπιλημμένως βροχαί.

[18]61, Μαΐου 21. Ὑψώθη ἡ ρωσικὴ σημαία μετὰ παρατάξεως θρησκευτικῆς καὶ 21 κανονοβολισμούς. Ὑπῆρχε καὶ πρὶν ρωσικὸν πρακτορεῖον πλὴν συγχωρευμένον μετὰ λοιπῶν [. . . . .]. Εἰς δὲ τὰ 1860 ἦλθε πρόξενος ὁμογενῆς εἰς τὰ Χαριὰ κατὰ [. . .] ὁ κ. Δενδρινὸς καὶ αὐτὸς διέταξε ὁμογενὴν καὶ εἰς τὸ ἐδῶ πρακτορεῖον, ἔκαμε δὲ τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ρωσόφρονας καὶ λύπην εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἦλθαν οὐδέρινα τὰ νεόχυτα τηλεβόλα καὶ ἠλλάχθησαν μὲ τὰ προῦντιζινα ἐκεῖνα τὰ ὥραϊα ἐνετικὰ καὶ πολύτιμα.

Ἰουνίου 15, ἡμέρα πέμπτη, ἦλθεν ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου τοῦ Σουλτάν Ἀμπουλ-Μετζήτι καὶ ἡ ἀνάβασις τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀμπουλ-Ἀζίζ. Οἱ τοῦρκοι ὑπερεχάρησαν φρονοῦντες τὰς ἐποχὰς τοῦ Γιανιτσαρισμοῦ ἐπινερχομένης. Οἱ ἀνόητοι!

18 Ἰδίου, Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πάντων. Ἐπεφάνη κατὰ πρῶτον κομήτης, ὅστις ἔφερε ἔκστασιν διὰ τὸ μέγεθός του.

2 Ἰουλίου. Ἦλθεν εἰς Χαριὰ ὁ Ἰσμαήλ-πασὰς ὁ ποτὲ ἀρχίατρος καὶ διοικητὴς πόλεως τῆς Σμύρνης. Τὴν ἐπιούσαν ἔφηνεν ὁ προκάτοχος τοῦ Ἰσμαήλ-πασᾶ διὰ Κων/λιν.

3 Ἰδίου. Ἦλθεν ἐδῶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου Καλλίνικος χάριν περηγήσεως. Ἐλειτούργησεν εἰς τὸ Σιναϊτικὸν τὴν 9 Ἰδίου.

11 Ιδίου. Ἀνεγνώσθη τὸ φερμάνι τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάν Ἀπιούλ-Ἀζίζ εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Τριῶν Καμαρῶν μεθ' ὅλης τῆς παρατίξεως ἐπ' ἀκροάσει πάντων ἐν γένει τῶν κατοίκων ἀντιπροσωπεύετο ὁ Μητροπολίτης ἀσθενῶν παρὰ τοῦ ἁγίου Σιταίου.

II Κατὰ τὸν Αὔγουστον διωρίσθη ὑπὸ συννελεύσεως Ἐφορεία Σχολείων πενταμελής, μέλος τῆς ὁποίας ἦμην καὶ ἐγώ. Τὴν 30 ἰδίου κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ἐψάλη δοξολογία κατὰ πρῶτην φορὰν εἰς τὰς τρεῖς τῆς ἡμέρας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ὅπου ἦλθεν ὁ ὑποπρόξενος Μητσοτάκης μετὰ καβάσηδες καὶ πλήθη λαοῦ. Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν του ἐχαιρέτα τὸ φρουριον διὰ 21 τηλεβόλων.

Τῇ 28 7/βρίου ἦλθεν ἐδῶ ὁ Γ. Λιοικητὴς τῆς Κρήτης Ἰσμαήλ-πασὰ κατὰ πρῶτον ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν μας, τῇ δὲ 3 8βρίου ἐπισκέφη τὰ σχολεῖα μας ὑποδεχθεὶς μετὰ πλήρους παρατάξεως.

Τὴν 5 10/βρίου ἀνεγνώσθη τὸ διάταγμα νὰ πληρώσουν οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης 500 χιλ. γρ. [. . .] λαμβάνοντες χαρτονόμισμα, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας νὰ ἔμβη εἰς κυκλοφορίαν ἐπὶ τῆς ὅλης Νήσου. Ἰδόμεν—Ἐπληρώθη μὲν τὸ ποσὸν ἀλλὰ δὲν ἐμβῆκεν εἰς κυκλοφορίαν τὸ χαρτονόμισμα.

1862, Ἰανουαρίου 6 πρὸς τὴν 7, ξημέρωμα Κυριακῆς, τὴν 4²⁰/₄₀ τῆς νυκτὸς ἐγένεν τρομερὸς σεισμὸς αἰσθητὸς εἰς ὅλην τὴν νήσον, ἐντωχῶς ὅμως δὲν ἐγινε ἢ παραμικροτέρα βλάβη ποιθητὰ μῆτε εἰς τὰ κτήρια, οὔτε εἰς ἀνθρώπους πρὸς μέγαν θαυμασμόν ὄλων ἡμῶν.

1862, Φεβρουαρίου 24, Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐγένεν ἀρχὴ νὰ κοημιζοῦν τὰ τεῖχη πρὸς ἀνέγερσιν τῆς πρὸ πολλῶν χρόνων ἐπιθυμητῆς καὶ μελειτωμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μην[ᾶ].

Μαρτίου 21, Τετάρτη τοῦ Μ. κανόσιος. Ἐγένεν ἡ ἀρχὴ τῶν θεμελίων καὶ τὴν 25 ἰδίου, Κυριακῆς ε' τῶν νησιεῶν, ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος μεθ' ὅλης τῆς λαμπρότητος παρὰ τοῦ Διονυσίου Κρήτης τοῦ Ἀνδριανουπολίτου. Ἀρχιτέκτων δὲ αὐτῆς ὁ Ἀθανάσιος Μούσης ἐκ Ταταούλων.

[18]62, Μαΐου 19. 2¹/₂ ὥρ. τῆς ἡμέρας Σάββατον ἐγένεν σεισμὸς αἰσθητὸς ἄνευ βλάβης. Πρὸ ὀκτῶ ἡμερῶν Σάββατον πρὸς Κυριακὴν, εἶχε γίνοι καὶ ἄλλος ὅμοιος.

[18]62, Μαΐου 20. Ἐψάλη ἐπίσημος δοξολογία διὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ βασιλέως Ὀθωνος πρῶτην ἤδη φορὰν ἐπὶ προξένου Ἰω. Παπακωστοπούλου.

[18]62, Ἰουνίου 9, ἡμέρα Σάββατον 11¹/₂, ὥρα τῆς πρωΐας, ἐγένε σεισμὸς διαρκέσιαιτος καὶ τρομερὸς ἐμπλήσας τοὺς κατοίκους φοβεροῦ τρόμου. Μετὰ ταῦτα τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐγιναν ἄλλοι δύο, πλὴν

πάντες ἐστάθησαν ἀβλαβεῖς καθὼς καὶ τὴν 6 τοῦ ἰδίου ἔγινεν καὶ ἄλλος καὶ αὐτὸς ἐπίσης ἀβλαβής.

Αὐγούστου πέντε. Ἦλθε ὁ Ναζὶφ καϊμακάμ-βεις ἀντικαταστήσας τὸν Τερικ καϊμακάμπαχην. 12

Ἰδίου 5, Κυριακή. Ἐγινεν κατὰ πρῶτον λαχεῖον τῶν χειροτεχνημάτων τῶν κορασίων ἐν τῇ σχολῇ πρὸς ὄφελος τῆς σχολῆς ἐνεργηθὲν παρ' ἐμοῦ συγκατατεθέντων τῶν συνεφόρων μου διὰ δέκα χιλ. γροσία. Ὁφελήθη 8 χιλ. τὸ σχολεῖον καὶ ἔμεινε τὸ ἥμιον ὑλικὸν εἰς σχολεῖον.

8/βρίου 14, ἡμέρα Κυριακή. Ἦλθεν ἡ εἰδησις τῆς πτώσεως τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος καὶ ἔγιναν χαρὰ καὶ ἐπιδείξεις δημοσίου. Καὶ τὴν 4 9/βρίου ἐψάλη δοξολογία διὰ τὸ Ἔθνος καὶ ἔγινε καὶ πάλιν ἐπιδείξεις δημοσίου.

1863, Ἀπριλίου 1, Δευτέρα τοῦ Πάσχα. Ἐδοξολογήθη καὶ πάλιν ἡ εἰδησις τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Γεωργίου πρώτου, βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, μετ' ἐπιδείξεως καὶ αὐθις μεγάλης.

Ἰδίου 4, τῆς Παρασκευῆς τῆς Διακαινησίμου ξημέρωμα, εἰς τὰς 4 παρὰ δέκα λεπτά τῆς νυκτός, ἔγινε σεισμὸς διαρκῆς, πλὴν πάντῃ ἀβλαβής.

Τῇ 10 ἰδίου, τῇ Τετάρτῃ πρὸς τῇ Πέμπτῃ ξημέρωμα, εἰς τὰς 3 1/2 ὥρ. τῆς νυκτός, ἔγινεν καὶ ἕτερος δυνατὸς καὶ διαρκέστερος, πλὴν καὶ τοῦτος ἀβλαβής, ὅστις κατέστρεψε τὴν Ρόδον.

Τῇ 20 Μαΐου πρὸς τὴν 21, εἰς τὰς 4 ὥρας τῆς νυκτός, ἔγινεν ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης εἰς βαθμὸν σπάνιον, διαρκέσασα μέχρι τῶν 6, ὅπου ἄρχισε νὰ διαλύεται μέχρι τῶν ἑπτὰ καὶ τινῶν λεπτῶν.

Τῇ 29 Αὐγούστου ἐπέστρεψαν ἀπὸ Χανία οἱ ἀντιπρόσωποι, οἵτινες πρὸ 12 ἡμερῶν εἶχον ἀπέλθει ἐκεῖ ἐν γενικῇ συνελεύσει ἕνεκα τῶν Σφακίων.

Τῇ 28 7/βρίου πρὸς τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς ἔγινε σεισμὸς, ἀλλ' ἀβλαβής.

Τῇ 22 8/βρίου ἦλθεν ἡ εἰδησις τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Γεωργίου Α', βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῇ 26, ἡμέρα Σάββατον, ἐψάλη ἐπίσημος δοξολογία, ἔγινε φωταψία εἰς τὸ Προξενεῖον καὶ εἰς τὴν μικρὰν λέσχην καὶ ἐπιδείξεις γενικῆ, τοῦ ὑποπροξένου Ἰωάν. Παλακωστοπούλου ἐνεργήσαντος.

Τετάρτη τῆς Μ.40ῆς 1864.

Τῇ 4 Μαρτίου Τοῦρκοι τρεῖς οἰνόφυλγες ἀπεπειράθησαν νὰ κτυπήσουν τὸν Μητροπολίτην Διονύσιον καὶ ὀλίγου δεῖν νὰ γίνῃ στάσις καὶ ἐκτὸς καὶ ἐντὸς.

Τῇ 9 ἰδίου ἀνεχώρησε ὁ Μητροπολίτης Διονύσιος Ἀνδριανοπολίτης ὡς συνοδικός.

13 Τῇ 13 ἰδίου ἐσκότωσεν ἕνας Χριστιανὸς ἕνα Τοῦρκο ἐν τῷ καπηλεῖον καὶ ἔγινεν στάσις καὶ πάλιν τῶν Τοῦρκων, ζητούντων παρὰ τῆς Διοικήσεως ἐκδίκησιν τοῦ φόνου ἔχοντες τὸν νεκρὸν ἐμπροσθεν τοῦ Διοικητηρίου μὲ γυμνὸν μαχαίρι εἰς τὴν μέσην. Ὀπλίσθησαν οἱ ἐκτὸς Χριστιανοὶ καὶ οἱ ἐντὸς ἐτοποθετήθησαν πρὸς ἀμυναν εἰς τὰς οἰκίας των. Ἐγινεν γενικὴ ἀναφορὰ πρὸς τὸν Σουλτάνον κτλ.

Τῇ Ἀπριλίου ἦλθεν ὁ Γεν. Διοικητὴς Ἰσμαήλ-παχιὰς διὰ Χανίων καὶ συνέλαβεν 28 ταραξίας.

Τῇ 30 ἰδίου τοῦ ἐδόθη παρὰ τῆς Χριστ. κοινότητος δεῖπνον μέγα ἐκ 44 συνδαιτημόνων, Ὄθωμ. καὶ Χριστιανῶν, εἰς τὴν Μητροπόλιν. Τὴν 2 Μαΐου ἀνεχώρησε διὰ Χανιά.

Εἰς τὰς 2 Ἰουλίου, Πέμπτη, ἔγινεν τοιαύτη ζέση ὅστε 2 γυναῖκες ἀπέθανον εἰς Χανιά, καθόσον ἀνέβη τὸ θερμομέτρον εἰς [ ] βαθμούς. Τὸ ἑσπέρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ Ἠλίου ἐράνη φωτιά εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, ἣτις κατέπεσε εἰς Σητεῖαν, κατὰ τὸ χωρίον Αἰθίνες—λίαν περιεργον μετέωρον. Ἀπέθανον καὶ 2 ἄνδρες παρὰ τὸ ὄρος Καθαρόν.

Εἰς τὰς 4 Ἰοβρίου πρὸς τὰς πέντε ἔγινεν ἕνας νότιος ἄνεμος, ἄξιος νὰ σημειωθῇ διὰ τὴν θερμοτότητα.

Εἰς τὰς 16 ἰδίου ἦλθεν ἐκ Χανίων ὁ Σαπὴτ-παχιὰς καὶ τῇ 29 ἰδίου ἀνεχώρησεν ὁ προκατόχος του Ναζίφ-πεης. Ἐπεσε καὶ ἐν κῆτος φαλαίνης εἰς τῆς Βιάννου τὰ μέρη ὑπερμέγεθες.

1865

Ἀπριλίου 4, ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ἐν καιρῷ τῆς λειτουργίας ἔγινε πυρκαϊὰ εἰς τὸ διοικητήριον ἐμπρὸς καὶ ἐκάησαν 4 μαγαζιά, ἐν οἷς καὶ τοῦ Ἐβραίου Ξαπατάκη, ἀξίας 500.000 γρ.

Ἀπριλίου 20 πρὸς τὴν 21, τρίτη ἑσπέρας, ἄρχισε χειμῶν διαρκέσας τέσσαρα ἡμερονύκτια μὲ χιόνας, βροχάς, χαλάζας κλ. Ἐβλαψε καὶ τὰ ἀμπέλια ὀλίγον καὶ τὰ ὀπωρόδενδρα. Ἐκαμε καὶ μικρὸν σεισμόν. Εἰς τὰς 23 καὶ μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, ἡμέρα Σάββατον, ἔγινε καὶ πάλιν σεισμός, ἀλλ' ἀβλαβής.

Ἰουνίου 5, ἡμέρα Σάββατον, ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ διοικητηρίου.

7/βριος ἰδίου ἔτους. Ἠνοίχθη ἡ δημόσιος βιβλιοθήκη καὶ ἠγοράσθη τὸ Παρθεναγωγεῖον ὑπὸ τοῦ Διαμαντίδου.

Τὸν 8βριον ὄλον ἠκολούθησεν ἐπὶ τέττασι συνελεύσεσιν ἡ πολύκροτος ἐκλογή μου ὡς δημογέροντος Ἡρακλείου ὁπότε τὸ ζήτημα τῆς ἀγαμίας ἀνεφάνη.

14 Νοεμβρίου πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν ξημέρωμα. Ἄρχισε βροχὴ ἀπὸ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς ἐνάτης, καὶ ἐπλημύθησεν ἡ ἀγορὰ καὶ ἐβυθίσθη, ἐχάλασε τὸ τελωνεῖον, ἐπνίγη ὁ φύλαξ τοῦ τελω-

νείου. Ἔγινε μεγάλη ζημιὰ εἰς πολλούς, ὥστε γέροντες ἄνθρωποι δὲν ἐνθουμοῦνται ὁμοίαν πλημμύραν ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ ἴδιον ἔγινε καὶ εἰς Ρέθυμνον καὶ Χανία, μόνον εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ πλησιόχωρα παράλια.

Εἰς αὐτὰς τὰς ἡμέρας ἤρχισεν ἡ περὶ μοναστηριακῆς διαχειρίσεως συνέλευσις ὑπὸ τε τῶν ἐπισκόπων, τῶν ἡγουμένων καὶ τῶν πληρεξουσίων Ἡρακλείου καὶ ἐπαρχιῶν, καὶ μετὰ δεκαήμερον συζήτησιν ἔγινεν ὁμόθυμος συμφωνία.

1866

Μαρτίου 1. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Αἰονύσιος μετὰ διειτῆ διαμονὴν ἐν Κωνστανπόλει ὡς συνοδικός.

Μαΐου 15, τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐπεδόθη ἡ γενικὴ ἀναφορὰ τῆς Κρήτης εἰς τὸν Αἰοικητὴν Ἰσμαήλ-παχιά, ἀφοῦ πρότερον πρὸ μηνῶν συνηχθησαν ἐξ ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν ἀντιπρόσωποι πρὸς σύνταξίν τῆς. Δὲν εἰσηκούσθησαν, ἔλαβον τὰ ὄπλα πρὸς ὑπεράσπισιν, κατέφυγον πάντες ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὰ ὄρη, ἀνεπέτασαν σημαίαν σύμμικτον τῶν τριῶν δυνάμεων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὅλα ταῦτα ἐγένοντο μέχρι τῆς κάτωθι ἐποχῆς.

20 Μαΐου. Ἄρχισε βροχὴ ὡς ἐν ἡμέρᾳ χειμῶνος μετὰ ψύχους διαρκέσαντος μέχρι τῆς 21.

22 ἰδίου, εἰς τὰς 11 ὥρας τῆς ἡμέρας, ἔγινεν σεισμός ἰσχυρὸς ἄνευ οὐδεμιᾶς βλάβης.

22 Αὐγούστου. Ἄρχισαν αἱ καθημεριναὶ στάσεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἄρχισεν ἡ γενικὴ καταστροφὴ τῶν πλησιοχώρων, στρατὸς τακτικὸς φυλάττει τοὺς Χριστιανούς ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως. Τὴν 25 ἀπέθανεν ὁ Γέρον Καπνιστός. Ἔνεκα τοῦ φόβου ἐσυνοδεύθη ὁ νεκρὸς μετὰ στρατοῦ τακτικοῦ καὶ ἀτάκτου, τοῦ χιλιάρχου καὶ πεντακοσιάρχου παρακολουθούτων. Ὁ Μητροπολίτης, ὁ Ἀρκαδίος καὶ ἄ. ἱερεῖς, οἱ μένοντες εἰς τὴν πόλιν, καὶ οἱ ὀλίγοι Χριστιανοί, συνώδενσαν τὴν ἐκφορὰν.

Τὴν 29 Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους 1866 ἀνεχώρησα ὡς πρόσφυξ ἐν Ἑλλάδι. Περιῆλθον πόλεις τινὰς καὶ νήσους, μετέβην εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανῆλθον ἐν ἔτει 1869, Ἰουνίου 16. 15

Τὸ 1869, Ἀπριλίου 8, ἔφθασεν ὁ νέος Μητροπολίτης Μελέτιος. Ἡ τελευταία του λειτουργία ἦτον Κυριακὴ τῶν Προπατόρων καὶ τὴν 18 Δεκεμβρίου ἀνεχώρησε διὰ παντός κατὰ τὸ 1873, ἀρχιερατεύσας ἐνταῦθα 4 1/2 χρόνους ὄχι καλῶς.

Τὸ 1870, Ἰανουαρίου 20, ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Χερῶν ὁ Τιμόθεος Καστρινογιαννάκης, παραιτηθέντις ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ πρώην Χερῶν Μελέτιου, τοῦ ἀπὸ 1843, ἔνεκα βαθνιάτου γῆρατος. Καὶ

τῇ 28 Φεβρουαρίου, πρωτοσάββατον, ἐξῆλθε εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Τὸ ἴδιον ἔτος ἐπεκράτησε ἀνομβρία καὶ λειψυδρία μερίστη μέχρι τὴν 7 Μαρτίου, ὅπου ἄρχισε χειμὼν μὲ βροντάς, ἀστραπάς, χιόνας καὶ χαλάζας διαρκέσας 28 ὄλας ἡμέρας.

Τὴν πρώτην Ἀπριλίου πρὸς τὴν δευτέραν, 1 μ. μεσονύκτιον ἔγινεν σεισμός διαρκής, πλὴν ἀβλαβής.

Τὴν 12 Ἰουνίου περὶ τὰς 10 1/2 τῆς ἡμέρας, ἡμέρα Παρασκευῆ, ἔγινεν σεισμός διαρκέσας μέχρι 50 δευτερολέπτων καθ' ἅπασαν τὴν νῆτον, ἀλλ' εὐτυχῶς οὐδὲν συνέβη δυστύχημα ἐκτὸς ὀλίγων τοίχων. Ἦτον ἀπόρροια τοῦ ὑφαιστείου τῆς Θήρας.

Τὴν 30 Ἰουνίου πρὸς τὴν 1 Ἰουλίου, περὶ τὰς τρεῖς τῆς νυκτός, ἔγινεν ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης. Διήρκεσε μίαν ὥραν ἢ ἔκλειψις, 1 ὥραν διήρκεσε τὸ σκότος, καὶ εἰς μίαν ὥραν ἢ ἐντελής διάλυσις. Τὸ ὄλον διήρκεσε τρεῖς ὀλοκλήρους ὥρας. Εὐρέθην εἰς τὸ χωρὶ καὶ παρελάβον τοὺς χωρικοὺς, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν, καὶ τοὺς ἔκαμα νὰ θαυμάσουν καὶ νὰ μὴ φοβηθοῦν.

Εἰς τὰς 12 καὶ 13 Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους ἐφάνη βόρειον σέλας σπάνιον εἰς τὴν γεωγραφικὴν μας μοῖραν. Περὶ τοῦτου πολλὰ ἐλάλησαν αἱ ἐφημερίδες.

Τὴν 13 Κυριακὴν τῶν Ἀγίων Πατέρων, ἐλειτούργησεν ὁ Μητροπολίτης Μελετίου μετὰ ἕξ ἐπισκόπων: Ἀρχαδίας Γρηγορίου, Χερσονήσου Τιμοθέου, Ἱεροσητείας Νεοφύτου, Πέτρας Μελετίου, Κυδωνίας Γαβριήλ, καὶ Κισσάμου [ ], τοῦ Ρεθύμνης Ἰλαρίωνος καὶ Λάμπης Παΐσιου ἀσθενούντος καὶ ἀπόντος. Συνῆλθον ἅπαντες οἱ ὀκτὼ ἐπίσκοποι μετὰ τῶν ἡγουμένων τῶν σταυροπηγμακῶν καὶ ἐνοριακῶν μοναστηρίων τῆς Κρήτης, τῶν δημογερόντων τῶν πέντε τιμημάτων καὶ τῶν προκοίτων καὶ συνέταξαν τὸν κανονισμόν τὸν περὶ μοναστηριακῶν κτημάτων κ.λπ.

- 16 Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος 70, τῇ 10 Δεκεμβρίου, εἰς τὰς ὀκτὼ ὥρας τῆς ἡμέρας, ἔγινεν ἔκλειψις ἡλίου σχεδὸν ὀλική, τὰ 95%. Δὲν ἔγινε δὲ ἀναλόγως ἡ σκοτεινίασις, διότι ἦτον νεφελώδης ἡ ἡμέρα καὶ νότιος σφοδρὸς ἄνεμος. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἔγιναν καὶ 2 σεισμοί, ἀλλ' ἀβλαβεῖς. Διήρκεσε δὲ ἡ ἀνομβρία μέχρι 21 Δεκεμβρίου, ὅπου ἔβροξε καλά, διότι μέχρι ταύτης ὀλίγον εἰς ὀλίγας ἡμέρας μόνον ἔβροξε. Καὶ οἱ ἄνθρωποι κατέφηνον εἰς λιτανίας. Αἱ πηγαὶ καὶ τὰ φρέατα τῆς τε πόλεως καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐστείρωσαν καὶ ὑπῆρχε γενικὴ ἀνυδρία.

1871, Μαρτίου 12, Παρασκευῆ τῆς Ἀκαθίστου. Ἐγίνεν κατὰ πρώτην φορὰν γενικὴ ἀγοραπωλησία (παζάρι) εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Τριῶν Καμαρῶν, καθ' ὁμοιότητα τῶν λοιπῶν μοντεσαρφυλικίων καὶ τῇ αὐτῇ ἐσπέρα ἐπαίχθη καὶ δευτέρα καμπάνα εἰς Μητρόπ[ολιν]. Τὸ

παζάρι μετ' ὀλίγας ἑβδομάδας ἐνανάγησε.

Ἰουλίου 4, Κυριακὴ πρὸς ξημέρωμα τῆς Λευτέρας. Ἐφάνη ἐν μετέωρον ἄξιον λόγου καὶ τὴν ἐπιούσαν Λευτέραν περὶ τὰς 10 τῆς ἡμέρας ἔγινε σεισμός διαρκῆς, ἀλλ' ὅλως ἀβλαβῆς.

7/βορίου 24, τῆς Μυρτιδιώτισσας, ἡμέρα Παρασκευή, ἐγκαινιάσθη τὸ Μέγα Τζαμί κτιζόμενον 4 ἔτη.

8/βορίου 21. Ἐπραγματοποιήθη ὁ τηλεγράφος κατὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἡρακλείῳ εἰς τὴν οἰκίαν Ἰτάο.

Ἰδίου 22. Ἐγινε χάλαζα χονδρὴ εἰς τὰς 3 ὥρας τῆς νυκτὸς πρὸς τὸ ξημέρωμα Σαββάτου.

1872

Ἰανουαρίου 23 πρὸς τὴν 24, Κυριακὴ περὶ τὰς 2 ὥρας νυκτὸς, ἀνεφάνη καὶ πάλιν βόρειον σέλας διαρκέσαν μέχρι μεσονυκτίου, φωτεινότερον τοῦ πρὸ 15 μηνῶν, ἀλλ' ἐπὶ μίαν μόνον ἐσπέραν. Πολλοὶ λόγοι ἔγιναν καὶ πάλιν εἰς τὰς ἐφημερίδας.

9/βορίου 24, ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ ὁ π[ρ]ώην] Χερρονήσου Μελέτιος ἐν βαθεῖ γήρατι ἐξ ὀλισθήσεως ἐν τῇ Μονῇ πρὸ μηνὸς ἐνὸς ὡς ἔγγιστα, καὶ ἐτάφη τὴν ἐπιούσαν παρὰ τῇ νοτίῳ πύλῃ τοῦ ναοῦ.

1873, 8/βορίου 23. Ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης πρὶν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου διαρκέσασα μέχρι τῶν 4 ὥρῶν τῆς νυκτὸς 15 ραμαζανίου.

1874, 17 Ἰανουαρίου. Ἄρχισε ὁ χειμὼν ἀδιάκοπος. Εἰς τὴν 24 πρὸς τὴν 25 χιονιὰ σπανία ἐκάλυψε τὰ χωρία ὅλα καὶ ἀκόμη τὴν Ρογδιὰ μέχρι τοῦ Τόπ-ἀλιί. Ἐκαμε μεγίστην θραῦσιν εἰς τὰ ἐλαιόδενδρα ὑπεριέραν τοῦ 1833, καὶ 1849. Ἐξηκολοῦθησεν | διαρκῆς ὁ χειμὼν, 17
ἐξαιρέσει ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ τῇ 22 πρὸς τῇ 23 Φεβρουαρίου ἔκαμε δευτέραν χιονιάν, ἣτις ἐκάλυψε καὶ τὸ Ἡράκλειον. Ψυχὸς σπάνιον μέχρι 5 ἐπὶ τοῦ μηδενικοῦ ἐκ τοῦ Ρεωμόρου, ὥστε ἔφερε καταστροφὴν εἰς τὰ δένδρα, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἐπέφερον εἰς τὴν προτεροαίαν χιονιάν — ἦτοι ἀκαταλόγηστον ζημίαν.

Τῇ 4 Μαρτίου ἀνενεώθη μὲ ἀστραπάς, βροντίας, χάλαζαν, μέχρις 15 Ἰδίου, ὅπου κατέπανσεν καὶ ἀνεφάνη ἡ ἄνοιξις.

14 Ἰδίου ἐβυθίσθη ἐν μέρος ἀρκετὰ σπουδαῖον εἰς τὸν Ἅγιον Βλάσιον. Μέχρι 3 χιλ. διαφόρων δένδρων ἐβυθίσθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἀμπέλια ἐπίσης, διάφορα δένδρα μὲ τὴν γῆν των μετετοπίσθησαν ἀπὸ τὰ πολλὰ νερά. Τοιοῦτον διαρκῆ χειμῶνα καὶ ψυχρὸν δὲν ἐνθυμοῦνται οἱ γέροντες. Ἐκτοτε ἐπῆλθεν μεγίστη ξηρασία, ἐκυρίευσαν οἱ νότιοι ἄνεμοι, κατέφυγον εἰς γενικὰς λιτανίας, ἔβροξε μικρὸν καὶ κατὰ τόπους τέλη Ἀπριλίου καὶ ὀλίγον ὠφέλησε.

Μαΐου 30. Ἦλθε διαταγὴ νὰ εἰσαχθῇ τὸ ἐν ἐπὶ δικτῶ τῶν γεννημάτων, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐν ἐπὶ δέκα. Ἰδωμεν. Καὶ εἰς τὸ λάδι ἔγινε

1876, Ἰανουαρίου 11, ἡμέρα Κυριακή, ἐφοίτη ὁ στανρὸς εἰς τὸ λιμάνι, ἐπειδὴ τῶν Θεοφανίων ἔβροχεν ἀκαταπαύτως ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς. Καὶ ἔγινε τὸ τοιοῦτον πρώτην ἤδη φορὰν.

Μαΐου 15, ἡμέρα Σάββατον, ἠγόρασα.

Μαΐου 18, ἡμέρα Τρίτη, ἤλθε ἡ εἰδησις τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Σουλτάν Ἀμπιούλια Ἀζίζ Χάν, καὶ ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Σουλτάν-Μουράτ ἀνεψιοῦ τοῦ Σουλτάν Ἀπιούλ Μειζίτ Χάν, ἣτις ἔγινεν αὐθημερὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὐθωρεὶ δὲ ἔγινε χειμῶν καὶ τρικυμία ὡς ἐν ὥρᾳ χειμῶνος διαρκέσασα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἡ χαρὰ δὲ τῆς ἀναβάσεως διήρκεσεν ὡσαύτως ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν διαφορὰν ὅπου κατὰ πρώτην ἤδη φορὰν ἐσυνοδευθή ἡ ἑορτὴ μετὰ πυροβολισμοὺς νυχθημερὸν καὶ μετὰ ὄπλοφορίας τῶν ὀθωμανῶν, μετὰ ἐκφράσεις ἐκ τοῦ περισσέυματος τῆς καρδίας τῶν κ.τ.λ. ἐκ τῶν συνήθων ἐπιδείξεων, ἅτινα ἐπροκάλεσαν δυσπιστίας καὶ φόβους, καὶ μόνον ὁ Θεὸς εὐδόκησε καὶ δὲν ἠκολούθησε οὐδὲν ἀπευκαίτων, ὡς ἐξ ἀνεπίστον τινὸς καὶ ἀπροόπτου. Ἐπειδὴ τὴν τελευταίαν ἡμέραν καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἔπαιζαν πιστόλας καὶ τουφέκια, ἡ ἡσυχία ἐκλονίσθη εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὅπου μόνον ἡ θεία πρόνοια διέσωσε ἅπασαν τὴν γῆσον. Παραπλήσια τούτων συνέβησαν καὶ εἰς Ρέθυμνον, εἰς δὲ τὰ Χανιά ἐφέρθησαν ἡσυχως. Ἴδωμεν τί τὸ μέλλον μᾶς ὑπόσχεται.

Αὐγούστου 19, ἡμέρα Πέμπτη. Ἦλθε πάλιν ἡ εἰδησις τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Σουλτάν Μουράτ, ὡς βλαφθέντος τὰς φρένας, καὶ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάν Ἀπιούλ Χαμίτ β. Ἡ τριήμερος ἑορτὴ του περιορίσθη εἰς μόνον κανονοβολισμοὺς καὶ οὐδὲν ἀπευκαίτων συνέβη ἕνεκα τῆς ἀπαρεσκειᾶς του.

Τῆ 10 βορείου, Παρασκευὴ πρὸς τὸ Σάββατον μεσάνυκτα, ἔκαμε νότιον ἄνεμον ἐπιφέροντα ζημίαν εἰς τὰ δένδρα. Ἔσπασε τοὺς ἱστὸς τῶν σημιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωσικοῦ Πρακτορείου, ἔβλαψε τὸν μόλυβδον τοῦ τζαμίου. Πλὴν ἀναλόγως τῆς σπανίας σφοδρότητος, δὲν ἔβλαψε τὰ ἐλαιόδενδρα. Τὴν δὲ 13 ἰδίου ἀνεγνώσθη τὸ τηλεγράφημα τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ ἐχαιρετίσθη διὰ 101 κανονοβολισμῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐπιδείξεως. Ἀριφὲ Κουρμπάν-Παῖ[ράμ].

1876, 10βρείου 14. Ἐβροξε καλῶς, ὅπου ἀπὸ 38 ἡμέρας ἐπεκράτει ἄκρα ξηρασία.

1877, Φεβρουαρίου 15. Ἐγινεν ἔκλειψις σελήνης δλικὴ διαρκέσασα τέσσαρας ὀλοκλήρους ὥρας.

Ἰδίου 20. Ἐγινε χιονιὰ διαρκέσασα 7 ὥρας εἰς τὸ χωρίον ἔως σπιθαμῆς, δὲν ἔκαμεν ὅμως φύσραν εἰς τὰ ἐλαιόδενδρα, ἐνῶ πρωύτερα εἶχε κάμει ἕνα ψῦχος, σπάνιον, ὅπου κατέκαυσε τὸ βόρειον μέρος τοῦ μικροῦ ἐλαιῶνος.

1877, Ἰουνίου 25, Σάββατον, ἀπεβίωσεν ὁ Ἀρκαδίας Γρηγόριος ἐκ τετραήμερου ὀξείας νόσου, ταφῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ματθαίου, ἀρχιερατείας 22 ἔτη καὶ 2 μῆνας. Ἡ περιουσία του ἀνῆλθεν εἰς 6 χιλ. λιρῶν, ἀλλ' ἐκλάπη ἢ ἡμίσεια, διενεμήθη δὲ εἰς τρεῖς μερίδας κατὰ κανονισμόν. Ἀπέθανε πηρῶν.

Δευτέρα, Ἰουλίου 11. Ἀνεχώρησεν ὁ Μητροπολίτης Σωφορόσιος κυβερνητικῆ διαταγῆ. Τὸν συνώδευσαν εἰς τὸν λιμένα ἀνεξαιρέτως ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν. Ἀτασα ἢ Κρήτη συνεκινήθη Ἐγγραφαρ ἀναφορὰν κ.τ.λ. Εἰς οὐδὲν ἴσχυσεν. Ἐγκατέλειπεν ὁμῶς αὐτὸς γενικὴν οὐμπάθειαν καὶ ἀγάπην καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἀνεχώρησε μετὰ τοιαύτης τῶν κατοίκων ἐγκαρδίου εὐχαριστήσεως. Διδέχθη καὶ πάλιν τὸ Διδυμότειχον, ἀλλὰ μετὰ τινος μῆνας ἐπροβιβάσθη Νικαίας.

Δευτέρα, Ἰουλίου 25. Ἦλθεν ὁ διάδοχος Μελέτιος ὁ Καλύμνιος καὶ πάλιν, ἀφοῦ διέμεινεν 22 [ἡμέρας] εἰς Χανιά. Ὁ λαὸς τὸν ἐπεδέχθη ψυχρότατα καὶ τὸ μέλλον προοιωνίζεται ὄχι εὐχε[ρῆς].

Αὐγούστου 11. Ἐγινεν ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης κατὰ τὴν τετάρτην ὥραν τῆς νυκτός.

Πέμπτη, Ἰδίου 18 καὶ 20 Ἰδίου. Ἐγιναν τόσαι πλημμύροι εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου γέροντες δὲν ἐνθυμοῦνται τοιαύτας. Παρέσυραν ζῶα διάφορα οἱ ποταμοί, ἕνα ἄνθρωπον εἰς τὸ χωρίον Ἀσίτες, δένδρα, ἀμπέλια κατεπλακώθησαν, τέλος ἐπέφεραν σπονδαίας ἄλλας ζημίας.

1878

Ὁ χειμὼν βαρὺς μὲ πολλοὺς ὄμβρους καὶ χιόνιας. Καὶ μέχρι Μαΐου ἔκαμε βροχάς. Τὰ σπαρτά, τὰ ὀπωροφόρα δένδρα, ἀμπέλια, ἐλαιόδένδρα, ἅπαντα αὐτὰ εἰς μεγίστην εἰσοδείαν, ἀλλὰ κατεστράφησαν ἔνεκα τῆς ἐπαραστάσεως καὶ μένει εἰσέει γὰ ἴδωμεν τῶν σταφυλιῶν καὶ τῶν ἐλαιοδένδρον τὴν σῶναξιν. Πρώτη συμπλοκὴ ἔγινεν ἐνταῦθα τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, 5 Ἰουνίου, εἰς τὴν θέσιν Σκαριδαρὰν καὶ Σερβιλὴ λαβόντων μέρος μόνον τῶν Μυλοποταμιτῶν καὶ φονευθέντων 2 Χριστ. καὶ ὀθωμανῶν μέχρι 15 φονευθέντων καὶ πληγωθέντων. Οὐδεμία ἀταξία ἠκολούθησεν ἐνταῦθα ἔνεκα τοῦ φόβου τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἐσοστήθη ἐνταῦθα ἐκ 18 συμμίκτων μελῶν, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Προσωρινῆς Ἀστυνομικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐδέχθη καὶ ἐγὼ τὴν ἀντιπροεδρείαν κατὰ πρώτην φορὰν ὅπου ἐξ[δέχ]θη τὴν θέσιν, καὶ κατὰ πρώτην φορὰν ὅπου διωρίσθησαν 2 προεδροὶ, ἥρχισι δὲ ἀπὸ 1 Φεβρουαρίου κατὰ διαταγὴν τοῦ πρώτου ἤδη φορὰν διορισθέντος Χριστιανοῦ Γ. Διοικητοῦ Κρήτης Κωστάκη Ἀδοσίδη-πα[σᾶ].

Ἰουνίου 12, Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων, ἐτελέσθη δημοτελῶς

μνημόσυνον εἰς τὰ σαράντα τοῦ μακαρίτου Χριστοφόρου Ἀργυράκη, ἀποθανόντος ἐν τῇ ὑπὲρ Πατριδος ἐξορία του εἰς Ἄμισσόν 4 ἀρχιερέων ἱερουρογούντων, δέκα λόγων ἐκφωνηθέντων, καὶ πρωτοτύπως ἐν δλη τῇ λαμπρότητι τελεσθὲν πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὑπὲρ Πατριδος θυσιῶν του.

Ἰδιαιτέρα σημείωσις

20

1861, Ἰανουαρίου 30. Ἐγεννήθη ὁ δεύτερος υἱὸς τῆς Εὐσεβείας καὶ τὴν 3 Φεβρουαρίου τὸν ἀνεδέχθη ἐν τῇ ἐκκλ. τοῦ ἁγίου Μηῶ, ἱεροπράττονος τοῦ Μελετίου Πρωτοσυγκέλλου καὶ τὸν ὀνόμασα Στέφανον, καὶ ὁ Θεὸς νὰ τὸν καλοφυλάξῃ, νὰ γίνῃ καλὸς χριστιανὸς καὶ καλὸς πατριώτης.

1868, Σεπτεμβρίου 9. Ἀπεβίωσεν ἐν τῇ νήσῳ Τήνῳ ὁ Γεώργιος Καστρινογιαννάκης.

1880, Ἰουνίου 14, ἡμέρα Σαββάτο, εἰς τὰς τρεῖς ὥρας καὶ δέκα λεπτά τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν Κυριακὴν τῶν Ἁγίων Πάντων, ἐτελεύτησεν ἡ αἰμίμητος καὶ σεβασμία μήτηρ μου Ἀνδριάνα καὶ ἐτάφη τὴν ἰδίαν Κυριακὴν εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, εἰς τὸν τάφον τῆς ἀδελφῆς της καὶ ἀναδόχου μου Μαρίας, πλησίον τοῦ τάφου τοῦ ἀδελφοῦ της Κρήτης Μελετίου. Ἡ κηδεία της ἔγινε σπανία καὶ μεγαλοπρεπής. Ὁ Μητροπολίτης, οἱ ἐπίσκοποι Ρεθύμνης καὶ Χερσονήσου, ὁ Οἰκονόμος τοῦ Ἁγίου Ματθαίου, ἅπας ὁ ἐπιταῦθα κληρὸς, ὁ ὑποδιοικητής, οἱ πρόξενοι τῆς Ρωσίας καὶ Ἑλλάδος, ὁ χιλιάρχος τῆς χωροφυλακῆς μετὰ τιμητικῆς φρουρᾶς, ἅπαντες οἱ κάτοικοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐσυνόδευσαν τὴν ἐκφορὰν. Λόγον συγκινητικὸν ἐξεφώνησεν ὁ Κ. Μαρκόπουλος. Κύριος ὁ Θεὸς ἀναπαύσει τὴν ψυχὴν αὐτῆς.

1878. Ἄρχισαν νὰ ἔρχονται μέσα οἱ ὀθωμανοὶ εὐθὺς ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον καὶ ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις ὄχι γενικὴ ὅμως. Κατὰ τὴν 27 ἰδίου ἔφθασεν ὁ Κωστὴς Ἀδοσίδης-πασάς, πρώτην φορὰν διορισθεὶς χριστ. Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης. Διεπραγματεύθη ἠπίως τὰ πράγματα, ἕως οὗτου κατὰ Αὐγουστον ἦλθεν ὁ Γαζὴ Μουκτάρ-πασάς, μετὰ τοῦ Σελήμ-Ἐφένδη καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας συνεφώνησαν μετὰ τῆς Συνελεύσεως τὰ λεγόμενα ζητήματα. Κατὰ μέσας Νοεμβρίου ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆ-πασάς, διαδεχθεὶς τὸν Ἀδοσίδην, καὶ ἔφερε τὸ Χάτ Χουμαγιούν τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ζητημάτων, καὶ ἐπὶ πενταετίαν γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης κατὰ τοὺς κανονισμοὺς. Ἀνεχώρησεν ἀμέσως ὁ Ἀδοσίδης, ἀφοῦ ἐνηργηθήσαν ἀναφοραὶ παρ' ὀθωμανῶν καὶ Χριστ. ὑπὲρ αὐτοῦ. Μετὰ ἕνδεκα ἡμέρας τοῦ πενταετοῦς διορισμοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν ἐπροβίβασαν εἰς ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ κατεπευσμένως ἀνεχώρησεν. Ὁ χριστ. λαὸς διεμαρτυρήθη εἰς τοὺς προ-

ξένους διὰ τὴν ταχεῖαν καὶ γρήγορον καταπάτησιν. Τὸν διεδέχθη ὁ Γιάγκο-Φωτιάδης, πρέσβυς ἐν Ἀθήναις μὲ τὸν τίτλον Βεζύρης, καὶ Μουσίρης, ὡς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Αὐτὸ τὸ ἔτος δὲν ἔβρεξεν εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιον μέχρι 13 Ἰοβρίου, ἐκτὸς κατὰ Νοέμβριον, ὅπου ἔβρεξεν εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη ἐπὶ 2 ὥρας σχεδὸν καὶ εἰς τὴν Μεσσαρὰν περισσότερον, ὅπου, ἐκεῖ ἄρχισαν γὰ σπέρνουν, ἐδῶ δὲ εἰς τὸ τμήμα Ἡρακλείου ἀπὸ τῆς 13 Ἰοβρίου.

10 Ἰοβρίου 3, ἡμέρα Κυριακὴ, ἐβρέθησαν δολοφονημένοι εἰς Τόπ-Ἀλιτὶ ὁ διενθυνητὴς τοῦ Τηλεγράφου Ἄγγλος Ἄνδρσον καὶ ὁ ὑπάλληλος Νικόλαος Βλαχάκης, ὁ μὲν μὲ μίαν βολὴν ἀπὸ τὸν λάουγγα, ἣτις διεπέρασε τὰ νῶτα, ὁ δὲ μὲ πέντε βολὰς ὀπισθεν. Τὴν ἐπιούσαν ἡν ἦλθεν ὁ Πρόξενος ἐκ Χανίων καὶ ἔγινεν ἡ κηδεῖα του πρωτοπαρνή. Ἠκολούθησαν οἱ : διοικητὴς, ἅπαντες οἱ ὑπάλληλοι, ἅπαντες οἱ κάτοικοι, χρ. καὶ ὀθωμανοὶ μετὰ στρατοῦ καὶ μουσικῆς. Ἐτάφησαν εἰς Ἅγιον Ματθαῖον καὶ οἱ δύο.

10 Ἰοβρίου 28, ἀνεχώρησα διὰ τὴν Συνέλευσιν εἰς Χανιά ὡς πληρεξούσιος Πεδιάδος. Διειρήναμεν ἐκεῖ 65 ἡμέραν. Πρώτην φορὰν διωρίσθη Χιλίαςχος Χωροφυλακῆς Ἡρακλείου Χριστιανός, ὁ Χη Κωσταντής.

1879, Φεβρουαρίου 4 ἐχειροτονήθη Ἀρκαδίας ὁ Νικηφόρος Ἀγκαθαδίτης συλλειτουργούντων ἀρχιερέων Χερσονήσου Τιμοθέου, πρώην Ἱερῶς Νεοφύτου, Πέτρως Μελετίου. Κυριακὴ Ἀπόκρισω.

22 1879, Ἀπριλίον 7, ἡμέρα Σάββατον, τοῦ Θωμᾶ, ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ Φωτιάδης-πασὰς καὶ ἐκάθησε τρεῖς ἡμέρας λαβὼν μοναδικὴν ὑποδοχὴν παρ' ἀπάντων.

Ἀπριλίον 25, ἔκαμε ραγδαιωτάτας βροχάς, καθὼς καὶ τὴν προτεροαίαν. Ἐβρεξεν ἀρκετὰ, ἄλλως ἐπρομηνύετο σημαντικὴ καταστροφὴ ἐφ' ἀπάντων ἕνεκα τῆς μεγίστης ἀνομβρίας.

29 Ἰουλίον, Παρασκευὴ πρὸς τὸ Σάββατον 3 ὥρας τῆς νυκτός, ἔγινε σεισμὸς καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον διαρκῆς, ἀλλ' ἀβλαβής.

Αὐγούστου 12, ἡμέρα Κυριακὴ. Ἐστήθη ὁ ἱστός τῆς σημαίας τῆς ἐκκλησίας χρώματος λευκοῦ καὶ φερούσης τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Μητᾶ μὲ σταυρὸν διὰ γραμμῶν κυανῶν φέροντα τὰς λέξεις «Μεγαλομάργης Μητᾶς», ὑψώθη δὲ κατὰ τὴν 11 εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῆς Θεοτόκου, ἠκολούθησε δὲ σπουδαιωτάτη σύμπιψις, διότι κατὰ τὸ 1828, Αὐγούστου 12, ἡμέραν Κυριακὴν, τὴν ἰδίαν ὥραν, ἔθραυσαν οἱ ὀθωμανοὶ τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἰδίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστήθη ὁ ἱστός, καὶ κατέσφαξαν τότε ἐντὸς τῆς πόλεως ὄσους εὐρον Χριστιανούς, ἀνῶθεν τῶν 800 ὄθεν ἐν ὀλοκλήρῳ πεντηκονταετηρίδι ἐπῆλθεν αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐδοξολόγησαν οἱ Χριστιανοὶ τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ἀλλαγῇ ταύτῃ τῶν πραγμάτων.

Νοεμβρίου 21. Ἐωρτάσθη ἡ ἑορτὴ παρὰ τῆς συντεχνίας τῶν οἰνοπολῶν μετὰ σημαίας, ἧτις προηγεῖτο τῆς εἰκόνης καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἑορταστοῦ. Ἐκτοτε ἤρχισαν οἱ γογγυσμοὶ τῶν Τούρκων, διὰ τὸ πρωτοφανὲς τοῦτο.

Λεκεμβρίου 6. Ἐώρτασαν οἱ παπουτζῆδες ἔχοντες καὶ αὐτοὶ σημαίαν φέρουσαν τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ὡς καὶ ἡ ἀνωτέρω τὰ Εἰσόδια. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς λειτουργίας, ὅπου τὸ πλῆθος ἦτον ἀμέτρητον εἰς τοῦ «ἐξαιρέτως» τὴν σιγμῆν | ἐπέλεσαν ἄθροοι οἱ Τούρκοι μετὰ μαχαίρων καὶ ροπαλῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες ὄλους τοὺς χέχληδας κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ κατεξέσχισαν τὴν σημαίαν. Οἱ Χριστιανοὶ τοὺς ἀνεχαίτισαν μετὰ τινῶν πολυκρότων καὶ ροπαλῶν, ὁ στρατὸς ἐπίσης· καὶ οὕτω διελύθησαν, ἀρῶν ἐλογχίσθησαν τινὲς τῶν Τούρκων παρὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ σημαία δὲν περιῆλθεν. Ὁ Γ. Διοικητὴς ἦλθεν ἐκ Χανίων μετὰ 8 ἡμέρας ἐμποδισθεὶς ἕνεκα τοῦ βαρέος χειμῶνος, καὶ ἤρχισε τὰς ἀνακρίσεις τῶν ἀνταρτῶν. Τῇ 16 Λεκεμβρίου συνέλαβε δύο τῶν πρωταιτίων, τὸν Μιριζαδάκην καὶ Καρασμαηλάκην. Τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔκαμαν καὶ πάλιν στάσιν οἱ ὀθωμανοὶ ἕξωθεν τοῦ Διοικητηρίου καὶ ὁ στρατὸς πάλιν μετὰ κόπου τοὺς διέλυσε. Κατὰ τὴν ἕν Θεία μόνον χεῖρ διέσωσε τὴν Κρήτην, διότι ἂν ἐχύνετο αἷμα, ἡ Κρήνη ἅπασα ἤθελε γίνεαι καὶ πάλιν αἰμοβαφής, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προῖδη τὰς διαστάσεις.

23

Εἰς τὰς 16 ἰδίον, ἡμέρα Κυριακή, ἐλειτοργήθη κατὰ πρῶτον Χριστιανὸς διοικητὴς εἰς τὴν Μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν ἱεροουροῦντος τοῦ Μητροπολίτου, ἐστάθη δὲ ἐπὶ 10 ἡμέρας κλειστὴ ἡ ἐκκλησία, ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ παρέδωκαν τὰς κλεῖς εἰς τὴν διοίκησιν, μέχρι θρησκευτικῆς ἰκανοποιήσεως. Εἰς τὰς 20 ἰδίον ἀνεχώρησε διὰ Χανιά συμπαραλαβὼν τοὺς τρεῖς πρωταιτίους, Χουσεῖν Μιριζαδάκην, Καρασμαηλάκην καὶ Πεομῆ-Ἐφένδην, συμβούλους διοικητικοὺς δύο καὶ ὁ εἰς σύμβουλος δικαστικὸς, καὶ ἄλλους συνενόχους.

1880. Τὴν 6 Ἰανουαρίου ἐρρίφθη ὁ Σταυρὸς εἰς τὸν λιμένα προπορευομένων δύο σημαίων, τοῦτο ἴσως πρώτην φορὰν γινόμενον, μετ' ἄκρας ἡσυχίας. Ὁ χειμῶν δορυμὸς μετ' ἀφθόνων βροχῶν καὶ χιόνων ἀρχίσας τὴν 26 Νοεμβρίου καὶ διαρκέσας ἐξακολοθητικῶς καὶ ἀκαταπαύστως μέχρι τῆς 14 Ἰανουαρίου ἐκτὸς δύο μόνων ἡμερῶν καὶ ὄχυνκτῶν διακοπῆς. Κατὰ Φεβρουάριον καὶ πάλιν ἤρχισαν καὶ βροχαὶ καὶ κατὰ τὴν 8ην ἐπλημμύρισεν ὁ Διαικονιάρης εἰς Ἁγίους Παρρασκιὰς καὶ παρέσυρεν τὸν Γιάννην Κανλέντζον, λιβάρον, καὶ τὴν ἐπιούσαν εὐορέῃ νεκρὸς εἰς τὸν Χελιονάρον κοντὰ εἰς τοὺς μύλους.

2 Φεβρουαρίου. Ἐπαγγελύσθη ἡ ἑορτὴ παρὰ τῶν μαραγκῶν διὰ τῆς σημαίας ἄθορῦβος, καθὼς ἐτελέσθη καὶ τῶν Ἁγίων Δέκα παρὰ

24

τῶν χρυσοχόων.

10 Φεβρουαρίου. Ἐχειροτονήθη ὁ Γρηγόριος, προηγούμενος Ἀγίας Τριάδος Ἀκρωτηρίου, Σφακιανός, ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν ἐπαρχιῶν μετὰ τόσας παραστάσεις καὶ διαμαρτυρίας παρὰ Μελετίου Κρήτης, Νικηφόρου Ἀρκαδίας καὶ Τιμοθέου Χεδρονήσου, ἡμέρα Κυριακὴ τοῦ Τριωδίου, Τελώνου καὶ Φαρισαίου. Πρώτην φοράν ὅπου γίνεται ἀρχιερεὺς Σφακιανός εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης.

26 Φεβρουαρίου. Ἐγινε χιονιὰ ἐξακολουθητικὴ ἐπὶ 24 ὥρας ἀβλαβῆς. Τῇ 30 ἰδίου ἐκ νέου ἐγινε σφοδροτέρα χιονιὰ, πίπτον τὸ χιόνι ἐπὶ ὥρας 48, ἀλλὰ τόσον ψυχρόν, ὅπου τὰς 2 ἡμέρας τὸ ψῆχος ἔφευγε τὸ βαρόμετρον μέχρι τοῦ μηδενικοῦ—ἀσύνηθες τὸ τοιοῦτον ἐν Κρήτῃ. Ἔσπασαν εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου ἐλαιόδενδρα ἀρκετὰ καὶ ἐπροξένησε διάφορους ζημίας· ἐφόφησαν καὶ πρόβατα πλεῖστα καὶ ἐπάγωσαν καὶ τινες ἄνθρωποι, ἐξηράνθησαν λεμονιές, πολλὰ ἐλαιόδενδρα κλ.

1879, Νοεμβρίου 27. Ἀπεβίωσεν ὁ Ζαχαρίας Οἰκονόμος Σιναιτης, Κρής, ἐξ ὑδρώπηκος· τὸν διεδέχθη ὁ ἐκ Σερωῶν Οἰκονόμος Ἀγαθάγγελος, ὅστις εἶναι καὶ μουσικός.

[1880], 1 Ἀπριλίου. Ἀπέθανεν ὁ ἡγούμενος Ἐπανωσήφη Σωφρόνιος· ἐψάλη ἐν τῇ Μητροπόλει καὶ ἐτάφη εἰς Ἐπανωσήφη ἡγουμενεύσας ἄνω τῶν 20 ἐτῶν ἡμέραν τοῦ Μ. Κανόνος.

20 Ἀπριλίου. Ἐτελέσθη κατὰ πρῶτον ἢ τελετὴ τῆς δευτέρας Ἀναστάσεως μετὰ ἐξ σημαίων λίαν ἀθορύβως καὶ μετὰ ἐντελοῦς παρατάξεως καὶ μεγαλοπροπείας.

27 ἰδίου, Κυρ. τοῦ Θωμᾶ. Βροχὴ σπουδαία μετὰ χαλάξης μέχρι δέκα δραμίων· καὶ μέχρι τοῦ μέσου Μαΐου ἔβροχε σποραδικῶς. Σπανία εδφορία τῶν γεννημάτων.

17 Ἰουνίου. Ἐγινε ραγδαιοτάτη βροχὴ μετὰ κεραυνῶν καὶ βροντῶν. Ἐψυχράνθη ὁ καιρὸς βρέχων ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ εἴκοσιν ὥρας. Ἔπεσαν εἰς διάφορα χωριά κεραυνοί, εἰς χωρίον Παναγιὰ κατεπλάκωσεν ἐξ ἀνθρώπους, οἱ ποταμοὶ ἔσουραν, ἀλώνια τινὰ ἐβλάφθησαν, δὲν ἐπέφερον ὅμως σχετικῶς τῆς σπανιωτάτης ταύτης ἀτμοσφαιρικῆς μεταβολῆς ἀναλόγους ζημίας. Προηγουμένως δὲ κατὰ τὴν 15 ἰδίου ἐγινε καύσων ὑπερβολικῶς σπάνιος.

25 Τῇ 8ῃ Αὐγούστου ἐγινε ραγδαιοτάτη βροχὴ εἰς τινὰ χωρία Μαλεβυζίου καὶ Πεδιάδος· ἐπέφερε μεγάλας ζημίας. Ἔσουραν οἱ ποταμοὶ καὶ παρέσυραν ζῶα καὶ πᾶν τὸ προστυχόν.

4 Ὀκτωβρίου. Ἐπεσεν εἰς ἓν μέρος τῶν Ἀρχανῶν χάλαζα, εἰς βαθμὸν μέτρον μεγάλου καρυδίου καὶ εἰς Μοχὸν μεγαλυτέρα, καὶ κεραυνὸς ἔβλαψε.

.....

30 Ὀκτωβρίου. Ἐπεσκέφθη τὸν κῆπον μου εἰς Ἁγίους Παρασκευὰς ὁ Γ. Διοικητὴς Κορίθης Ἰωάν. Φωτιάδης μετὰ τοῦ Διοικητοῦ Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης, τοῦ Χερρονήσου καὶ πολλῶν ἐν τέλει, ληγούσης τῆς ἐπὶ τῆς Κορίθης δεκαπενθημέρου περιουσίας του. Τῇ δὲ πέντε Νοεμβρίου ἡμέραν Σάββατον μετέβη εἰς τὸ Βεζύρο-τζαμισὶ μεθ' ὄλης του τῆς στολῆς καὶ μετὰ τῶν βαθμοφόρων ὄλων καὶ ἐτίμησε τὸ Κουρπᾶν-Παϊράμι. Τὴν ἐπιούσαν Κυριακὴν ἐκκλησιάσθη δευτέραν φορὰν εἰς τὸν Ἁγίον Μηνᾶν, ἐπεσκέφθη τὰ σχολεῖα καὶ τὴν τρίτην ἀνεχώρησε διὰ Χανιά μετὰ τὸ ἀμόλοπον δωρήσας 10 ραπολεόνια εἰς τὸν ἐνταῦθα Σύλλογον, ὑποσχεθεὶς τῇ πρωτοβούλῳ παρακλήσει μου νὰ δώσῃ διαγόνισμα 200 λιρῶν διὰ τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῆς Κορίθης: Α'. ἀπ' ἀρχῆς τῆς οἰκίσεώς της μέχρι Μετέλλου, Β' ἀπὸ Μετέλλου μέχρι Βενετῶν, Γ' ἀπὸ Βενετῶν μέχρι σήμερον. Ὁ Θεὸς νὰ τὸν φωτίσῃ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχασίν του. Ἔνεκα τῆς πρωτοβουλίας μου τὸν ἐψύχραναν πολλοὶ οἱ Κύριοι Ἄντ. Μιχελιδάκης καὶ Σωκράτης Μακροάκης, οἱ ἄνοες*, ἐλπίζω ὅμως ὅτι θέλει θριαμβεύσει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὑπόσχεσις.

Τῇ [ ] ἔγινε σεισμὸς σπουδαῖος ἀλλ' ἀβλαβής. Ἔπεσε χιόνι καὶ βροχαὶ ἐξακολουθοῦν πρὸς χαρὰν τῶν γεωργῶν. Ἡ ἐσοδεία τοῦ ἐλαίου ἀρίστη.

1881, Μαρτίου 8, Δευτέραν Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν. Ἐχειροτονήθη ὁ Διονύσιος Καστρινογιαννάκης, ἀνεψιὸς μου ἐπ' ἀδελφῆ, Ρεθύμνης καὶ Ἀύλοποτάμου· συλλειτουργοῦντες τῷ Μελετίῳ Κορίθης: Ἀρκαδίας Νικηφόρος, Χερρονήσου Τιμόθεος, ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς του, καὶ Γρηγόριος Ἱεροσητείας. Ἡ τελετὴ ἔγινεν ἐξαιρετικὴ καὶ εἰς ἐπιμετρον ἅπας ὁ λαὸς τὸν συνώδενσεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τῆς οἰκίας του προηγουμένων ἱερέων ἐν στολῇ, ψαλλόντων τῶν ψαλτῶν φέροντες καὶ αὐτοὶ ἅπαντες τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν (πρωτοφανὲς τὸ τοιοῦτον). Ὁ Θεὸς εἴη αὐτῷ βοηθός. Ἐλειτούργησε τὴν ἐπομένην Κυριακὴν.

Κατὰ τὴν 25 Μαρτίου ἐχειροτονήθη ὁ Ἱερόθεος Πραουδάκης ἐκ Σφακίων, συλλειτουργούντων Τιμοθέου Χερρονήσου καὶ Διονυσίου Ρεθύμνης ἡμέρα Τετάρτη τῆς πέμπτης ἐβδομάδος. Τὸ ἐπόμενον Σάββατον τῆς Ἀκαθίστου ἔφαλαν τοὺς Χαιρετισμοὺς καὶ οἱ τέσσαρες ἀρχιερεῖς. Τὴν Κυριακὴν 29 ἐλειτούργησεν καὶ αὐτός, μόνον ὁποῦ καὶ τοὺς δύο ἐναντιώθησαν νὰ δεχθοῦν αἱ ἐπαρχίαι τῶν διὰ λόγους κομματικῶν καὶ ἀλόγων: ἄκαλὰ ὕστερνά, κατὰ τὴν παροιμίαν.

8 Ἀπριλίου, Μ. Τετάρτη καὶ Μ Πέμπτη. Καταστρεπτικὸς νό-

*) Ἡ λ. ἄνοες ἔχει γραφῆ δι' ἐντονωτέρας μελάνης ἐπὶ τῆς πρώτου γραφείσης λ. ἄθλιοι.

τιος άνεμος· έπεσαν και πολλά δένδρα εις Μαλεβούζι και Ἀρχάνες.

12. Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἀπὸ πρωῒας μέχρι πρωῒτης νυκτὸς οἱ πυροβολισμοὶ ἦσαν ἀκατάπανστοι· εὐτυχῶς δὲν ἐπῆλθεν οὐδὲν δυστύχημα.

21 ἰδίου. Ὁμίχλη φθοροποιὰ κατέκαισε πολλὰ ἀμπέλια εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου γενικῶς. Ἀκρις φθοροποιὰ εἰς διάφορα μέρη και πληθος ἄπειρον ποτικῶν ἐπιβλαβῶν.

6 Μαΐου. Βροχὴ ἀδιάκοπος και γάλαζα εἰς μέρος ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας εἰς ὅλην τὴν Κρήτην, ἄνευ τῆς ἐπαρχ. Ἀρκαδίας και τιων νοτίων μερῶν, ἀβλαβῆς.

8 Ἰουνίου. Ἀνεφάνη κομήτης φαινόμενος ἀρ' ἐσπέρας εἰς τὸν νοτιοδυτικὸν ὁρίζοντα μέχρι τοῦ βορειοανατολικοῦ. Ἐστάθη ὁρατὸς ἐπὶ 40 ἡμέρας.

14 ἰδίου. Ἐτελέσθη τὸ ἀρχιερατικὸν εἰήσιον μνημόσυνον εἰς Ἁγίον Ματθαῖον ἱεροουργοῦντος τοῦ Μητροπολίτου Μελετίου και Ρεθυμνοσαυλοποιάμου Λιονουῖου μετὰ πάσης τάξεως ὑπὲρ τῆς μ[νήμης] τῆς μητρὸς μου.

24 ἰδίου. Ἐτελέσθη συλλείτουργον ἀρχιερατικὸν παρὰ τοῦ Κρήτης Μελετίου, Λιονουῖου Ρεθύμνης και Ἰεροθέου Κυδωνίας διὰ τὴν ἐξηκονταετηρίδα τῆς σφαγῆς τῶν ἀειμνήστων ἀρχιερέων και λοιπῶν ὑπὲρ τῶν χιλίων Χριστιανῶν ἐν τῇ κατὰ τῷ 1821 Ἰουνίου 23 ἡμέρᾳ Πέμπτῃ, ἐντὸς τῆς πόλεως Ἡρακλείου και ἐκτός: Γερασίμου Κρήτης, Νεοφύτου Κνωσοῦ, Ἰωακεῖμ Χερρονήσου, Ἰεροθέου Λάμπης, Θεοφυλάκτου Ἀλλοποιάμου, Ζαχαρία Σητείας, Ἰωακεῖμ Πέτρος, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του.

Ἰουλίου [   ]. Ἐφάνη και ἕτερος κομήτης μικρότερος και ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας ὁρατὸς.

Νοεμβρίου 9. Φρικτὴ καταιγὶς κατέστρεψε, ἐξεπάτωσε και κατέσπασεν ἐλαιόδενδρα και πλεῖστα ἄλλα δένδρα εἰς τὴν ἀκτῖνα Μητροπόλεως, Πλατάνου, Ἀγίων Λέκα, Ἀμπελούζου, Σίβα κ.λ.π. ἀξίας ἐνὸς ἑκατομμυρίου. Τὸ ἴδιον ἠκολούθησεν και εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχ. Ἀρκαδίας. Ἡ καταιγὶς διήρκεσε δύο ὥρας σχεδόν, ἡμέραν. Εἰς ἄλλο μέρος δὲν ἔγινεν οὐδέν.

27 13. Χυθεῖσα ἐκ τετάρτου και πάλιν ἡ μεγάλη καμπάνα <και> ἐκρεμάσθη εἰς τὸ κωδονοστάσιον ζυγίζουσα ἤδη 476 ὀκαδ. Τὰ ἔξοδα διὰ συνδρομῶν και ὁ κόπος τοῦ χύτου δωρεάν. Και πάλιν μετρίας φωνῆς και ἑλλιπῆς εἰς τοὺς κρείκους.

16 Δεκεμβρίου ἡμέρα Τετάρτη. Εἰς τὰς 12 ὄρ. τουρκιστὶ ἔγινεν ἐπαισθητὸς σεισμὸς ἀβλαβῆς καθ' ὅλην τὴν νήσον ἐν καιρῷ τοικυμίας, βροχῶν και χιόνος εἰς τὰ ὄρη.

1882, 6 Ἰανουαρίου. Κατέπεσε δυστυχῶς ἡ μεγάλη καμπάνα ἔνεκα

τῆς οὐσιώδους ἐλλείψεως τῶν κριτικῶν τῆς κατασυντριβήσας τὸν πόδα τοῦ παίζοντος ταύτην.

10. Ἐρρίφθη ὁ Σταυρὸς εἰς τὴν θάλασσαν ἕνεκα ὁποῦ τὴν θῆν ἦτον βροχὴ καὶ χιῶν, κατὰ μίμησιν τοῦ φιλοδόξου Σωφρονίου, ὅστις ἐδημιούργησεν ἀτόπως τὴν τοιαύτην ἀρχήν.

2 τοῦ ἰδίου. Ἦρχισεν ἡ χιῶν διασκέσασα ἑκατὸν ὄλας ὄρας, ἀφοῦ ἀφαίρεσα τὰ διαλείμματα τῆς ἐξακολουθήσεως 26 ὥρων. Ἐφόρησαν ζῶα πολλὰ καὶ ἄλλαι ζῆναιαι. Διήρκεσεν ὁ χειμὼν καὶ τὸ ψῦχος μέχρι τῆς 20 ἰδίου ὁποῖε ἐπῆλθε χιῶν δριμυτέρα τῆς πρώτης μὲ καταγίδας, αἵτινες κατέστρεψαν καὶ ἐξερορίζωσαν δένδρα πλεῖστα. Ἐπέφερε μεγαλύτερον ψόφον εἰς τὰ πρόβατα. Ἐπνίγησαν 5 πλοῖα εἰς Χανία, καθὼς καὶ τὴν 29 ἰδίου ἐν μεγάλο πλοῖον ἔπεσεν ἕξωθεν τοῦ λιμένος ἐπνίγησαν 4 ἄνθρωποι. Οἱ λοιποὶ μὲ πολλοὺς κινδύνους ἐσώθησαν (ἐξ μετὰ τοῦ πλοιάρχου, Ἀνδρίου τὴν πατριίδα), τὸ πλοῖον δὲ κατεκεραματίσθη. Νέα χιῶν καὶ ψῦχος ὡς οὐδέποτε. Οἱ ποταμοὶ ἐπλημμύρισαν, ὀκταπόδια πλεῖστα ἔπεσαν εἰς τὴν ξηρὰν, ἐξερορίζώθησαν δένδρα καὶ κατέπεσαν εἰς διάφορα τῆς νήσου μέρος.

Ἐπειδὴ συνέπεσεν ἡ εορτὴ τῶν Ἑριῶν Ἱεραρχῶν τὸ Σάββατον τῆς Ἀπόκρεου, τὸ τυπικὸν ὁρίζει νὰ προτεθῆ ἡ ἀκολουθία τῆς Παρασκευῆς, πατριαρχικῆ ὅμως ἐγκρίσει μετετέθη τὴν Κυριακὴν τῶν Ἀπόκρεου, ὅπου εὐοχιάσθη ὡς συνήθως καὶ ἐράλη ὁ ἁγιασμός εἰς τὸ σχολεῖον, ἐξεφώνησε δὲ τὸν κατάλληλον λόγον ὁ Κυδωνίας Ἱερόθεος.

8 <ἰδίου>*, Καθαρὰν Λευτέραν περὶ ὥραν 7 τῆς ἡμέρας ἐξέπνευσεν εἰς τὰς ἀγκάλας μου ὁ δυστυχῆς Μαρκόπουλος πληγεὶς ἐκ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας ἕξωθεν τοῦ κατοφλίου τῆς θύρας τῆς ὁδοῦ τῆς οἰκίας μου, ὁποῦ εἰς τὴν χεῖρα μου ἐξέπνευσε. Τῷ ἔγινε κηδεῖα μεγαλοπρεπεστάτη συρροεσάντων ἀπάντων τῶν πολιτῶν πάσης τάξεως καὶ γένους. Ἰκολούθησαν οἱ ὀθωμανοί, ὃ τε δήμαρχος καὶ οἱ ὑπάλληλοί του (ὡς προεδρεύον ὁ μακαρίτης τοῦ δημοτ. συμβουλίου), ὁ Μητροπολίτης καὶ τρεῖς ἐπίσκοποι. Λόγος ἐκφωνήθη κ.λπ.

9 ἰδίου πρὸς τὸ ξημέρωμα. Καταιγὶς σφοδρὰ μετὰ βροντῶν καὶ κεραυνῶν, πλημμύρα εἰς τὸ τμήμα Ἱεροκλείου. Εἰς τὸ χωριὸν μας ἐπέφερε ζημίας ἀρκετάς, ἐν γένει δὲ καὶ ὅλος ὁ Μάρτιος καὶ μέχρι τῶν μέσων Ἀπριλίου ἦτο μὲ βροχάς, ψύχη, χιόνια εἰς τὰ βουνὰ ἐξακολουθητικῶς ὡς οὐδέποτε. Προμηνύεται μεγάλη εὐτυχία.

28 Ἀπριλίου. Ἦρχισε χειμῶν διαρκῆς. 29-30 καὶ πρώτη Μαΐου ἐφ' ὅλης τῆς νήσου. Τὴν δὲ πέμπτην Μαΐου, ἡμέρα Τετάρτη, τῆς ἀπο-

*) Γρ. Μαρτίου.

δόσεως τοῦ Πάσχα ἔγινε μερικὴ ἔκλειψις Ἑλλίου, τρεῖς πρὸ τῆς μεσημβρίας, κατὰ τὰ δύο ἰσῖα. Τὴν Πέμπτην τῆς Ἀναλήψεως ἐθρονιάσθη ὁ ναὸς τῆς Μεσκιναῖς παρὰ τοῦ Κυδωνίας Ἱεροθέου.

Τῇ 13 Ἀγούστου εἰς τὰς 7 1/2 (:) ὥρας τῆς ἡμέρας ἀπεβίωσεν ὁ Μητροπολίτης Μελέτιος, δις ἀρχιερατεύσας Διδυμοτείχου καὶ Κορίθης, ἀπὸ τυφοειδῆ νόσον διαρκέσασαν 5 ἡμέρας. Ἡ κηδεία του ἐτελέσθη τὴν ἐπαύριον, 14 ἰδίου, μεθ' ἀπάσης τῆς ἀξιοπροεπείας: Ἐν τάγμα τακτικῶν στρατοῦ, οἱ χωροφύλακες, πολιτικὸς διοικητῆς καὶ στρατιωτικοὶ ἐν στολῇ, καὶ πάντες οἱ ὀθωμανοὶ καὶ Χριστιανοὶ βαθμολογούμενοι καὶ αὐτοὶ ἐν στολῇ, ἅπας ὁ λαός. Τὰ χριστ. ἐργαστήρια ἔκλεισαν τὴν ὥραν τῆς κηδείας. Πατριαρχικῶς διεδέχθη ὁ Χερρονήσου Τιμόθεος διὰ τηλεγραφήματος τοποτηρητῆς.

Τῇ 7 7|βρίου ἀπεβίωσεν ὁ ἀείμνηστος Μ. Κόρακας εἰς τὸ χωρίον του Πόπια ἐπαελθὼν ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ πενταετῆ διαμονὴν ἐκεῖσε. Ἡ κηδεία του ἔγινε πρωτότυπος ἐξελθόντων ἐντεῦθεν τοῦ τε ἐπιτροπεύοντος τὸν θρόνον Τιμοθέου Χερρονήσου καὶ πολλῶν ἄλλων δημογερόντων, συμβούλων κ.λ. καὶ συναχθέντων ἐκεῖ ἐκ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν πλείστων ὄσων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπεβίωσε καὶ ὁ Γ. Μαλεβιζιώτης εἰς χωρίον Βοῦτες διοικητῆς Σφρακίων. Ἐπίσης ἀνεφάνη κατὰ τὴν προῖταν κομῆτης μεγίστου μεγέθους ἐξ ἀνατολῶν.

Τῇ 19 ἰδίου πρὸς τὸ ἑσπέρας ἦλθε τηλεγράφημα ἐκ τῶν Πατριαρχείων ὅτι ὁ Κ. Τιμόθεος Χερρονήσου ἐξελέχθη Μητροπολίτης Κορίθης. Εἰς τὰς 20, ἦτοι τὴν ἐπομένην, ὁ λαὸς σύμπας μετὰ τοῦ κλήρου τὸν παρέλαβεν ἐκ τῆς οἰκίας του, τὸν μετέφερον πανηγυρικῶς εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναόν. Ἐψάλη ἡ συνήθης δοξολογία. Ἐξεφώνησε λόγον, καθὼς καὶ ὁ Κ. Περδικάρης, καθηγητῆς, ἐκ μέρους τῆς Κοινοτήτος, καὶ ἀνέβη εἰς τὴν Μητρόπολιν καὶ ἐδέχθη τὰ συγκαροτήρια τοῦ λαοῦ, τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν προσένων.

Τῇ 16 8|βρίου ἐκορηνίσθη ὁ δυστυχῆς Γ. Τζολάκης ἀπὸ τὸ ὑψηλότερον τεῖχος τῆς Θύρας τῶν Χανίων ἕνεκα παραφροσύνης προελθούσης ἐκ μεγίστης ἀγωνίας ἕνεκα τῶν τέκνων του. Ἐζῆσεν ἐπὶ δώδεκα ὥρας. Τὸ Σάββατον τὸ ἑσπέρας ἀπεβίωσε μ' ὄλας τὰς πληροφορίας τῶν ἰατρῶν ὅτι οὐδὲν ἔπαθεν ἐσωτερικόν. Ἐθεωρήθη ὡς αὐτοκτονήσας καὶ δὲν τοῦ ἐσυγχωρήθη ἐκκλησιαστικὴ ταφή, παρανόμως ὁμως, διότι ἐπέζησε καὶ διότι ἐζήτησε βοήθειαν. Ὁ φανατισμὸς καὶ πάθη.

29

4 Ὀκτωβρίου. Ἀνεχώρησεν ὁ Μητροπολίτης Τιμόθεος διὰ Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπέστρεψε τῇ 2 Δεκεμβρίου ὑποδεχθεὶς καὶ πάλιν μετὰ τῆς ἀνηκούσης παρατάξεως εἰς τὴν μητρόπολιν του. Ὁ ἅγιος Θεὸς νὰ τῷ δώσῃ τέλος εἰρημικόν.

6 Δεκεμβρίου ἐλειτούργησεν κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Μητρόπολιν μόνος.

20 ἰδίου. Μετετέθησαν οἱ πρόην Κυδωνίας Ἱεροθέος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ρεθύμνης καὶ Ἀδλοποτάμου, ὁ δὲ τέως τῆς Ρεθύμνης καὶ Ἀδλοποτάμου Διονύσιος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Χερρονήσου, οὔτινες καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰς νέας ἐπαρχίας των εὐθύς.

1883, Ἰανουαρίου 2. Συνῆλθεν συνέλευσις ἐξ ἀπάντων σχεδὸν τῶν πολιτῶν καὶ ἐξέλεξε δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ἀπόλυτον πληροξουσιότητα πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς διακοπέουσης ἀπὸ τοῦ 1866 οἰκοδομῆς τοῦ νέου ναοῦ, ἧς ἤρξατο ἀμέσως τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀνοίξασα κατάλογον συνδρομῶν κ.λπ. Ἔλαβον καὶ ἐγὼ μέρος ὡς μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς.

Τῇ ὅ ἐτελέσθη ἡ εἰς τὸν λιμένα τελετὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μετὰ μεγαλυτέρας λαμπρότητος τῶν παρελθόντων ἐτῶν, ἂν καὶ ἔβροχε καὶ πρὸ καὶ μετὰ εἰς τὴν ὥραν ὅμως τῆς τελετῆς ἐμεσολάβησεν ἑαρινὴ ὥρα καὶ οὕτω ἐπῆλθε γενικὴ ἀγαλλίασις. Καὶ πάλιν χειμῶν.

16 ἰδίου. Ἦρξισεν ἡ ἐργασία τῆς ἐπαναλήψεως τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ μετὰ μεγίστης λαμπρότητος. Ταύτην εἰμίμησε παρασταθεὶς καὶ ὁ Γ. Διοικητὴς Φωτιάδης πασάς, ὁ Διοικητὴς Λασιθίου Κ. Ἀξελός, σύμπας ὁ λαὸς Ἡρακλείου. Ὁ ἁγιασμὸς ἐτελέσθη ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ δεξιῦ πεσοῦ τοῦ ναοῦ. Καὶ ἀμέσως οἱ κτίσται ἤρξαντο τῆς ἐργασίας δὸς αὐτοῖς τὸ κέλευσμα ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ὁ Ἀρχιερεὺς. Κατάνυξις μετὰ δακρῶν. Ἦρξατο ὁ χειμῶν.

Ἀπριλίου 9. Τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου ξημέρωμα ἔγινε σεισμὸς ἐπισημνὸς καὶ διαρκὴς, ἀβλαβῆς δὲ τὴν δὲ νύκτα πρὸς Κυριακὴν ἔβροξεν ἀρκετὰ καθὼς καὶ τὴν Μ. Δευτέραν μετὰ μεσημβριαν.

7/βρίου 8. Ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ στρατῶνος εἰς τὴν θέσιν τῶν Κιχιάδων, παρόντος τοῦ Γ. Διοικητοῦ Ι. Φωτιάδη, τοῦ Ἐπιμητῆ στρατηγοῦ καὶ τοῦ μοιράρχου τοῦ στόλου Χουσεῖν-πασᾶ Ζουδιανοῦ. Ἀρχιτέκτων Ἀθανάσιος Μούσης τοῦ μητρ. ναοῦ.

1883, 7/βρίου 16. Ἐγινε πλημμύρα σπουδαία καὶ κατέστρεψε δένδρα, νερομύλους, οἰκίας, πρόβατα καὶ ζῶα πολλὰ εἰς τὴν Ἐμπαρον, Βιάννον καὶ Λασιθί. Ἡ βροχὴ διήρκεσε τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τὰς 13 μὲ ὀλίγα τινὰ διαλείμματα. 30

Τὴν 27 καὶ 28 πάλιν χειμῶν τριήμερος καὶ χιῶν εἰς τὴν ἴδιαν, πρωτάκουστον ἐν τῇ Κρήτῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν.

19 πρὸς τὰς 28 8/βρίου. Δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οραγδαιοτάτη βροχὴ καταστρέψασα οἰκίας, τοὺς δρόμους, τὴν θύραν τοῦ λιμένος. Ἐξερρίζωσε καὶ τὴν πλάτανον τοῦ Χιαντριβανιοῦ, † ἀριθ. 4 σχεδὸν εἰς ὥρας. † Εἰς τὰ χωρῖα πέριξ τοῦ Ἡρακλείου δὲν ἔκαμε τοιαύτην βροχὴν, εἰμὴ τὴν ἐπιούσαν. Μέχρι τῆς 20 Ἰανουαρίου ἀπὸ 12 7/βρίου, ὅπου ἤρξισεν ὁ χειμῶν, δὲν ἔπανσεν εἰμὴ μετὰ μικρὰ διαλείμματα, πρώτη

Νοεμβρίου τρεῖς ἡμέρας καὶ μέχρι 20 Ἰανουαρίου πάλιν ὀλίγα διαλείμματα τριῶν ἡμερῶν — χειμῶν πρωτοφανῆς εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκ τῆς Νοεμβρίου δὲ ἄρχισε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐν φῶς κατακόκκινον ὠραιότατον, ὅμοιον μὲ τὸ βόρειον σέλας. Διάφοροι γινῶμαι ἐγράφησαν εἰς τὰς ἐφημερίδας παρὰ τῶν ἀρμοδίων παντοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ὀνομάσουν. Ἐφάνη δὲ καὶ περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου ἄνευ μεγάλης οὐραῆς καὶ ὅποιος λέγουν ὅτι ἔμελλε νὰ φανῆ κατὰ τοὺς ἀστρονόμους. Ὁ ἴδιος χειμῶν ἐξηκολούθησε μέχρι πρώτης Μαρτίου.

22 7/βρίου. Ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης, Σάββατον πρὸς τὴν Κυριακὴν.

Κατὰ Νοέμβριον ἓνα μουλάρι ἐνὸς Καλεσανοῦ ἐκακογέννησεν ἐν ὁμορφῷ πουλάρι εἰς Σεβρὴ Τζεσιμέν.

1884, 8βρίου 24, Τετάρτη πρὸς τὴν Πέμπτην, ἐνάτην τῆς νυκτὸς ἔγινε σεισμὸς διαρκῆς ἀλλ' ἀβλαβῆς. Εἰς τὰς 26 ἤρχισε χειμῶν μετὰ ραγδαϊοτάτων βροχῶν καὶ βροντῶν διαρκέσας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἐσχάλασαν σπίτια, ἐπλακώθησαν δύο ὀθωμανοκόριτσα, ἐξεροζώθησαν δένδρα ἀπὸ πλημμύραν εἰς Καβροχώρι, ὅπου ἐθεωρήθη καὶ αὐτὴ σπανία διὰ τὰς ζημίας πρὸ πάντων.

31

Συνέχεια τῶν ἐπιτοπίων σημειώσεων τοῦ 1885 ἔτους.

1885. Εἰς τὴν 1 Φεβρουαρίου, Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐκκυβεύθη τὸ λαχεῖον τῆς οἰκοδομουμένης ἐκκλησίας, συνιστάμενον ἐκ 10 χιλ. μετζιτίων. Τὸν α' ἀριθμὸν, 1000 μετζίτια, ἐκέρδισεν ἡ ἐκκλησία τοῦ χωρίου Σάρχου. Ἐκέρδισα καὶ ἐγὼ 50 μετζίτια.

Εἰς τὰς 18 Μαρτίου ἠλλαξεν ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Οἰκοδομῆς καὶ τὴν διεδέχθησαν ἄλλα πρόσωπα.

Μ. Δευτέρα, τὴν 18 Μαρτίου, ἔκλειψις σελήνης κατὰ 9 δέκατα καὶ σπανία σύμπτοις, διότι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου εἶχε τὴν ἀρχὴν ἡ ἔκλειψις.

22 ἰδίου, Μ. Παρασκευή, ἔγινε πρώτη διαδήλωσις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὰ προξενεῖα διὰ τὴν καταπάτησιν τῶν πατριαρχικῶν προνομίων ἔνεκα τῶν βερατίων τοῦ βουλγ. ἀρχιερέως.

25 Ἀπριλίου. Ἦνοιξεν ἡ Συνέλευσις κατέτρεξε τὸν κάλλιστον Φωτιάδην πασὰν καὶ παρητήθη. Τὸν διεδέχθη ὁ Σάββα-πασάς. Ἐναντιώθησαν μέχρις ἐπαναστάσεως νὰ τὸν δεχθῶν, κατώρθωσε ἐκεῖνος νὰ μείνῃ διοικῶν σήμερον κατὰ συνθηκολόγησιν μεταξὺ τῶν προξένων. Ὁ Φωτιάδης ἀνεχώρησε μὲ τὸ ἴδιον ἀτιμόπλοιον, ὅπου ἔφερε τὸν Σάββαν. Ἡ βουλὴ ἔλαβε παράτασιν ὀκταήμερον καὶ τῇ 10 Ἰουνίου ἐπανῆλθον οἱ ἀντιπρόσωποι.

Ἰουνίου 15, Σάββατον πρὸς τὴν Κυριακὴν, εἰς τὰς τρεῖς ὥρας τῆς νυκτός, ἔβροξε ραγδαίως εἰς ὅλην τὴν Κρῆτην—σπάνιον. Νόσος εἰς τὰς λεμονέας, αἵτινες εἰς ὀλίγας ἡμέρας ἐξηραίνοντο ὀλοτελῶς, κομμίωσις λεγομένη σκίζεις καὶ ἐκρῆει ἓνα κόμμι. Εἰς τὰ Χανιά συνέβη τὸ πρό-
τον καὶ ἐνταῦθα εἰς Γάζι καὶ Φόδελε.

Ἰουλίου 13, Σάββατον, ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ νέος Γ' Διοικητῆς Ἰωαν. Σάββας. Τὴν ἐπιούσαν ἦλθεν εἰς τὴν λειτουργίαν, ὅπου ἐλειτούργησεν ὁ Μητροπολίτης ἐπὶ ταυτοῦ.

Αὐγούστου 26. Ἠτοκτόνησεν ὁ διαβόητος Σαμῆ-βέης δι' ἀγχόνης εἰς τὴν οἰκίαν του ἐκ μονομανίας.

Ἰδίου 29. Ἐγινε πυρκαϊὰ εἰς τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ τὸ μαγαζὶ γέ-
μον ξυλείας καὶ κριθῆς. Περιορίσθη ἡ πυρκαϊὰ εἰς μόνον τοῦτο τὸ μέρος <μόνον>. Ἡ δεξιὰ ἐκκλησία ἠπέφερε μικρὰν ζημίαν.

7/βρίου 1, Κυριακὴ. Ἐγινεν ἡ τραγικὴ συμπλοκὴ τῶν κομμάτων διὰ τὴν ἐκλογὴν δημάρχου Ἁγίων Παρασκευῶν. Ἐσκοτώθησαν 3 ὄθω-
μαροὶ καὶ ἐπληρώθησαν ἄρκετοι ἀφοτερόθεν. Ὁ Θεὸς νὰ τιμωρῆσῃ τὸν πρώην δήμαρχον, τὸν ἐξωμότην Γιαννακάκη· αὐτὸς ὄθθησε καὶ ἐνήργησε τὴν συμπλοκὴν.

8/βρίου 12. Ἐγινεν οὐμίχλη σπανία εἰς τὴν Κρῆτην διαρρέσασα μέ- 33
χρως ἐσπέρας.

9/βρίου 12. Ἠκολούθησε τὸ ἴδιον φαινόμενον τῶν διατιπτόντων ἀστέ-
ρων, ὅπου ἠκολούθησε κατὰ τὴν 8 Νοεμβρίου τοῦ 1867 καὶ διὰ τὰ ὅποια ἔγινε τόσος λόγος παρὰ τῶν ἐφημερίδων.

1886, Αὐγούστου 15, Σάββατον ξημέρωμα, σεισμὸς φορικτός, ὁ κα-
ταστρέφας τὰς νοτίους ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἐνταῦθα ἀβλαβῆς. Κατὰ Ὀκτώβριον συνέβησαν καὶ ἄλλοι σεισμοί, ἀλλ' ἀκίνδυνοι. Εἰς
τὰ Χανιά ἔγιναν ἐπαισθητότεροι. Ἐπεκράτησε ὅμως ἀνυδρία μερίστη
μέχρι τῆς δεκάτης ξημέρωμα τοῦ 9/βρίου, ὅπου κατὰ τὰς 8 1/4 τῆς
νυκτὸς Κυριακῆς πρὸς Λευτέραν ἔγινεν ἐπαισθητὸς σεισμὸς ἀλλ' ἀβλα-
βῆς καὶ ἀμέσως βρονταὶ καὶ ἀστραπαί, ἐληκολούθησαν δὲ καὶ βροχαί,
σπάνιαι ὅμως, μέχρι 10/βρίου, ὅπου κατέπεσε χάλαζα εἰς Νιπηδητὸν
καὶ τινα, πολλά, χωρία τοῦ Μονοφατισίου μέχρι 50 ὄρ. τὸ κομμάτι.
Ἐσκοτώσε πιηνὰ καὶ λαγωούς, ὅπου ἂν ἐγίνετο ἡμέρα ἤθελε προξε-
νήσει πολλὰς ζημίας. Ἐκτοτε βρέχει κατὰ τὰ διάφορα τμήματα σπο-
ραδικῶς μὲ ψῦχος πολὺ ὀλίγιστα ὅμως νερά.

1 Δεκεμβρίου. Ἐγινε καὶ ἐνταῦθα δημοτελῶς ἡ δημοφιλῆς ἐορτὴ 34
τοῦ Διαδόχου, πανηγυρικοιότης ὡς οὐδέποτε μετὰ διαδηλώσεων ὑπὲρ
τῆς ἐπιθυμητῆς Ἐνώσεως κ.τ.λ.

28 Δεκεμβρίου. Ἐγινεν ἡ χειροτονία τοῦ ἐπισκόπου Λάμπης Εὐ-
μενίου Ξηρουδάκη παρὰ τοῦ Τιμοθέου Μητροπολίτου, Νικηφόρου Ἀρ-

καδίας και Διονυσίου Χερρονήσου, τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν, αὐθημερὸν δὲ ἀνεχώρησε διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

1887. Ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου ἤρχισεν ὁ προσδοκώμενος χειμὼν μετὰ βροχῶν και χιόνων και ψύχους ἀσυνήθους.

Ἰδίου 15. Ἐφθασε τηλεγραφικῶς ἡ εἴδησις τῆς παραίτησεως τοῦ Σάββα-πασᾶ, ἡ ὁποία δεκτὴ γενομένη παρὰ τοῦ Σουλτάνου διωρίσθη ἀντικαταστάτης του ὁ Γενικὸς Διοικητὴς ὁ Κωνσταντῖνος Ἀνθόπουλος, Γ. Ἐξαγγελεὺς τοῦ Κράτους.

Ἰδίου 21. Ἐφθασεν ὁ ὑποψήφιος Κισσάμιον και Ἀποκορώνου ἐκ Χανίων και ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τῶν ἀνωτέρω ἐπαρχιῶν τῇ 22 Ἰανουαρίου παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Τιμοθέου, τοῦ Ἐπισκόπου Χερρονήσου Διονυσίου και Ρεθύμνης Ἱεροθέου, ἡμέραν Πέμπτην τῇ μνήμῃ τοῦ Ἀποστόλου Τιμοθέου, ἑορτῇ τοῦ Μητροπολίτου, και ἀνεχώρησε τὸ Σάββατον, 24 ἰδίου, διὰ τὴν ἐπαρχίαν του.

35 1887, Φεβρουαρίου 2. Ἐφθασεν ὁ νέος Γ. Διοικητὴς Κωστιάκης Ἀνθόπουλος εἰς Χανιά. Αὐθημερὸν δ' ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ὁ παραιτηθεὶς προκατόχος του Σάββα-πασᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Μαρτίου 20, Παρασκευὴ τοῦ Ἀκαθίστου. Ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ ἀνωτέρω Γ. Διοικητὴς. Ἐλειτουργήθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐπομένην Κυριακὴν και ἀνεχώρησε περὶ μεσημβρίαν διὰ τὴν Νεάπολιν. Ἐβροξε εἰς διαφόρους ἐπαρχίας μετὰ δύνηνον ἀνομβρίαν.

Μαρτίου 24 πρὸς τὴν εἰκοσιπέντε τὰ μεσάνυκτα ἔγινε σεισμὸς ἐπαισθητὸς ἀλλ' ἀβλαβής. Αἱ λεμονεαὶ και κιστρέαι ἐξακολουθοῦν καταπληκτικῶς νὰ ξηραίνονται.

Ἀπριλίου 26. Ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας ὁ Νικηφόρος Κατσαράκης χρηματίας ἱεροδιδάσκαλος εἰς τὸ Γυμνάσιον Μεραμβέλλου, ὁ δὲ πρῶν Ἀρκαδίας Νικηφόρος μετετέθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κυδωνίας και ἀνεχώρησεν αὐθημερὸν εἰς Χανιά. Εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ πρῶτου ἔλαβον μέρος ὁ Χερρονήσου Διονύσιος και ὁ Πέτρος Μελέτιος.

Ἰουλίου 1. Ἐδόθη χάρις εἰς τοὺς Ἀγιοπαρασκευάσις Παπαδάκηδες και εἰς ἕνα Ἀγιουμουριανὸν και ἕνα Ἀποκορωνιώτην ἐξαιτίας τῆς αἰτηθείσης χάριτος παρὰ τοῦ ἰδίου Σουλτάνου, ἐνεργήσαντος τοῦ κ. Νικολάου Στανδράκη, βουλευτοῦ Ἡρακλείου.

Ἰουλίου 5. Ὥρα 2, τουρκοιστί, τῆς ἡμέρας Κυριακῆς ἔγινεν ἰσχυρότατος και διαρκὴς σεισμὸς μέχρι δευτερολέπτου ἀβλαβής ὡς ἐκ θαύματος και εἰς τὴν Κρήτην και εἰς πλεῖστα μέρη, ὅπου ἔγινεν.

Ἰουλίου 22. Ἐκλειψις σελήνης μερικῆ, μ' ὄλον ὁποῦ προέλεγον ὅτι δὲν θὰ εἶναι ὄρατὴ εἰς ἡμᾶς, καθὼς και τοῦ ἡλίου, ἦτις και ἐφάνη

εἰς ἡμᾶς τῇ Αὐγούστου 7 ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς διαλύσεως, | ἡμέραν Παρασκευὴν, ἐληκολούθησε δὲ ἐπὶ δύο ἡμέρας 36 ἀφόρητος καύσων ἐκ τῶν σπανιωτάτων ἐπιφύρων ζημίας ἀνυπολογί-
 στους εἰς τὰς ἀμπέλους καὶ ἐλαιόδενδρα. Ἐπιπροσθέτως εἰς τὴν γενι-
 κὴν ξηρασίαν, ἔνεκα τῆς ἀνομβρίας καὶ λειψυδρίας τῆς φειτειῆς, σπα-
 νία ἔλλειψις ὕδατος καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὰ ζῶα. Πρὸ αἰ-
 ῶνων ἴσως δὲν ἔγινε τοιαύτη ἀνομβρία ἐν Κρήτῃ.

8/βρίου 31, Σάββατον. Ἐγινε καταιγὶς πρωτοφανής, ἡ ὁποία ἐπέ-
 φρεε ζημίας σπουδαίας εἰς τὰς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου καὶ Μυλοποταίμου
 μετὰ βορρῆς καὶ χαλάζης καταστρέψασα δένδρα καὶ ἐκχιζώσασα ἄπει-
 ρα, πρὸ πάντων εἰς Καμάρι, Τύλισο, Κορφές, ὅπου ἔθρυψε καὶ τὸ κω-
 δωνοστάσιον κ.λ. ἄλλα δυστυχήματα. Ἀνθρώποι καὶ ζῶα δὲν ἐβλάβη-
 σαν. Ἐγινε σεισμὸς περὶ τὰ μεσάνυκτα πρὸς τὸ Σάββατον διαρκῆς,
 ἀλλ' ἀβλαβής.

[1888], Ἰανουαρίου 16 πρὸς τὴν 17, Σάββατον μεσάνυκτα, ἔκλει-
 ψις σελήνης ὀλικὴ διαρκέσασα τρεῖς ὥρας ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μέχρι τέ-
 λους τῆς διαλύσεως.

Φεβρουαρίου 16. Ἦλθεν ὁ Πεζέτ-πασὰς ἀπὸ Ρέθυμνον καὶ ἀθη-
 μερὸν ἀνεχώρησεν εἰς Ρέθυμνον ὃ ἐδῶ διοικητῆς Ἑσάτ-βέης.

Ἰούνιον ἀπεβίωσεν ὁ Πέτρος Μελέτιος. Κατὰ Ὀκτώβριον ἀπεβίω-
 σεν ὡσαύτως ὁ Ἱεροσητείας εἰς Παρισίους.

1889. Κατὰ Ἰούλιον, τῇ 16, ἤρχισαν γὰ ἔρχονται εἰς τὰ φρούρια 37
 οἱ ὀθωμανοὶ διὰ τῆς βίας. Τὴν 21 ἰδίου, ἡμέραν Παρασκευὴν, ἐστα-
 σίασαν ἐναντίον τῆς Διοικήσεως ἀπαιτοῦντες ὄπλα καὶ πολεμοφόδια.
 Ἀπεσπῆθη παρὰ τῆς Διοικήσεως ὁ κίνδυνος οὗτος διοικούντων τοῦ
 Μεμεταλή-πασᾶ ὡς μονιτεσερίφου καὶ τοῦ Ἑσάτ-βέη. Τῇ 22 ἐπα-
 πειλήθη σφαγὴ γενικὴ καὶ αὐτὴ ἐματαιώθη ὡς ἐκ θαύματος. Τότε
 προσέβησαν εἰς ἀρπαγὰς καὶ τινὰς φόνους ἔξωθεν τοῦ φρουρίου. Μετὰ
 ταῦτα ἐξῆλθον καὶ ἐλήθησαν κατὰ προῶτον τοὺς δήμους Ἀγιῆς Πα-
 ρασκιῆς καὶ Ἐπισκοπῆν. Κατόπιν κατέκαυσαν τὰ χωρία αὐτά, 28 χω-
 ρία καὶ 57 ἐκκλησίας. Κατὰ 7/βριον ἦλθεν ὁ Ἀπιτοῦλ-Κερίμ-πασὰς,
 εἰσῆχθη ὁ στρατιωτικὸς νόμος καὶ τὰ ἐπόμενα γνωστὰ τῇ Κρητικῇ
 ἱστορίᾳ.

Δεκεμβρίου 16. Συνῆλθον οἱ ἐπίσκοποι ἐνταῦθα καὶ ἐψήφισαν διὰ
 τὰς χρευσάσας δύο ἐπισκοπὰς εἰς μὲν τὴν τῆς Πέτρος τὸν Τῆτον Ζω-
 γραφίδην, ὑπότροφον τῆς Μονῆς Ἀγκαράθου, εἰς δὲ τὴν τῆς Ἱερο-
 σητείας τὸν Ἀμβρόσιον, ὑπότροφον τοῦ Σεβαστοῦ Πατριάρχου Ἀλε-
 ξανδρείας — καὶ οἱ δύο εὐπαιδέντοι καὶ τρόφιμοι τῆς Θεολογικῆς
 Σχολῆς.

Ὁ χειμὼν ἤρχισεν ἀπὸ 28 Νοεμβρίου καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι

τοῦ Ἰανουαρίου μετὰ ψύχους καὶ χιόνων ἐπὶ τῶν ὄρεων. Ἐκτοτε ἠκολούθησε ἀνομβρία μέχρις 28 Ἰδίου.

- 38 1889, 23 Δεκεμβρίου. Ἐχειροτονήθη ὁ Τίτος Ζωγραφίδης ἐπίσκοπος Πέτρης συλλειτουργούντων τοῦ Χερ[ρονήσου] Λιονυσίου καὶ τοῦ Λάμπης.

Τὸν αὐτὸν μῆνα διεδόθη καὶ ἡ ἐπιδημικὴ νόσος τῆς γρίπης, ἣ ἰνφλουέντζα λεγομένη, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ δάγγειος πυρετός, ἡ κοινῶς τάγκα, προσέβαλεν πάντας εἰς τε τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, εἰτηχῶς μετὰ ὀλιγοήμερον ἀσθένειαν καὶ ἄνευ θανάτου.

1890, Ἰανουαρίου 28. Ἐχειροτονήθη ὁ Ἱερός καὶ Σητείας Ἀμβρόσιος Σφακιανάκης ὑπὸ Τιμοθέου συλλειτουργούντων Χερρονήσου Λιονυσίου καὶ Λάμπης Εὐμερίου. Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου.

Φεβρουαρίου 2. Χειμῶν μετὰ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ χαλάζης ἐπὶ 48 ὥρας, λίαν ὠφέλιμος τῇ γεωργίᾳ. Ψύχος πολὺ.

Μαῖον 5. Κατὰ πέμπτην π.μ. ἔγινεν ἔκλειψις ἡλίου δακτυλ[ι]οειδῆς ὅς προεγράφετο, ἣτις εἶχε τὸ κέντρον τῆς εἰς τὴν Κρήτην. Καὶ πράγματι ἐνταῦθα ἐφάνη τελειότερον.

8/βρίου 18. Ἀνεγνώσθη ἡ ἐγκύκλιος τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις τίθεται ἐν διωγμῷ ἕνεκα τῆς καταπατήσεως τῶν πατριαρχικῶν προνομίων. Συντελεσθέντος ἐκλείσαν αἱ ἐκκλησίαι ἐν Τουρκίᾳ ἅπασαι καὶ πᾶσα ἱεροτελεστία ἀπηγορεύθη. Πρωτοφανὲς τοῦτο ἀπὸ ἀλόσεως Κωνσταντινουπόλεως.

- 39 1890, 25 Δεκεμβρίου. Μετὰ μεσημβρίαν ἦλθε τηλεγραφικῶς ἡ εἰδησις νὰ ἀνοιχθῶν αἱ ἐκκλησίαι. Συνάμα καὶ ἐπίσημος δοξολογία ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου. Δὲν ἔγινε τὸ τοιοῦτον εὐθύς, διότι βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ ἐπεκράτουν μέχρις ἑσπέρας. Τῇ 26 ἔγινε συλλειτουργούντων τοῦ Μητροπολίτου, Ρεθύμνης καὶ Κυδωνίας, εὐρεθέντων ἐνταῦθα ἀπάντων τῶν ἐπισκόπων, ὅπως ἀποτανθῶσιν ἐπισήμως εἰς τὴν Πόλιν, καὶ τότε ἀπεκλήρωσαν καὶ τὸν λεγόμενον Ἀγιασμένον εἰς Ἱεράπετραν, περὶ οὗ ἐγένετο ζήτημα μέγα καὶ ἐξ ἀπάσης τῆς Νήσου ἔτιρον ὀθωμανοὶ τε καὶ χριστιανοὶ προσφέροντες θησαυροὺς κ.τ.λ.

1891. Χειμῶν βαρὺς μετὰ καταιγίδων μέχρι Φεβρουαρίου 26. Ὁλὸς ὁ Μάρτιος ἄνευ βροχῆς, ὁ Ἀπρίλιος μετ' ἀστραπῶν καὶ βροντῶν καὶ χιόνος μέ τινας διακοπὰς. Καὶ ὁ Μάϊος ἔβρεξε δις ὠφελήσας παρὰ πολὺ τὴν εἰσοδείαν.

11 Μαῖον. Ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης.

- 40 1892. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἤρχισεν ἡ ἐργασία τῆς διὰ τῶν σωλήνων ἀρδεύσεως τοῦ νεοῦ εἰς Ἡράκλειον. Ἐτελειοποιήθη ἡ δεξαμενὴ ἡ μεγάλη εἰς τὴν Καινούργιαν Πόρταν. Ἐγαλάσθησαν αἱ Τρεῖς Καμάραι. ἤρχισεν ἡ ὁδοστρωσιὰ διὰ πλακῶν ἀπὸ τὴν θύραν τοῦ Λιμένος καὶ

ἔξετελέσθη μέχρι τοῦ ξενῶνος. Ἐχοίφθησαν οἱ στύλοι τῶν μαγαζίων, ἐσκαπάσθη ὁ ὄχετος τοῦ Κοῦμ-καπί, ὁ ὀλέθριος διὰ τὴν υγιάν, ἔγινεν ἡ προκυμαία τοῦ Λιμένος, ἐφρυτεύθη δενδροστοιχία εἰς τὴν ἀγορὰν κ.λ. καλλοπίσματα τῆς πόλεως.

Μαῖον πρώτη μέχρι δεκάτης ἰδίου ἦτο ἀτύχημα χειμῶν. Τῇ ἐβδόμῃ μάλιστα ἔγινε ψῆχος ὀρμὴ μετὰ χιόνων καὶ χαλάζης, ἀστραπῶν, βροντῶν καὶ κεραυνῶν. Εἰς τὸ χωρίον Πεζὰ ἔρριψε καὶ ἐφρέτο κεραυνὸν καὶ κατέστρεψεν ἓν κυπαρίσι.

Ἐκορμάσθη ἡ μεγάλη καμπάνα τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς, κατὰ σύμπτωση μετὰ 36 ἔτη τῆς πρώτης παιχθείσης καμπάνας ἐν Ἰεροκλείῳ τὸν ἐσπερινὸν τῆς Πεντηκοστῆς τῇ εὐφύτᾳ τοῦ Μητροπολίτου Διονυσίου, τοῦ ὑστερον Πόσνας, ὡς καὶ ἀνωτέρω γέγραπται.

92, Αὐγούστου 14. Ἀπέθανεν ὁ ἀείμνηστος Φωτιάδης πασὰς ἐκ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας εἰς τὴν ἐν Καρδίτῃ τῆς Θεσσαλίας ἔπαυλίν του, εἰς τὴν ὅποιαν ἐμόναζεν χάριν πολιτικοῦ σκοποῦ διαπραγματενόμενος διὰ τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἐράνη ἡ ἀτυχία τῆς δυσμοίρου Πατρίδος καὶ ἀνάθεμα τοὺς πρωταίτιους τῆς ἀπωλείας ταύτης.

1893, 7 Μαρτίου, [...] Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν, ἐχειροτονήθη ὁ Κ. Αωρόθεος Κλωνοράκης ἐπίσκοπος Κισσάμου καὶ Σελίνου παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Τιμοθέου καὶ Χερρονήσου Διονυσίου καὶ Πέτρος Τίτου συλλειτουργούντων.

Μαρτίου πρὸς τῇ ἐνάτῃ ξημέρωμα. Ἦρχισε χιονιὰ μετὰ βροντῶν καὶ τρικυμίας διαρκέσασα μὲ ψῆχος 7 ἕως 5 ἄνω τοῦ μηδενικοῦ. Ἡ χιονιὰ ἐπανελήφθη δις καὶ τὸ ψῆχος ὀρμύτατον. Τέλος ὄλος ὁ Μάρτιος ἐστάθη βροχερὸς καὶ ψυχρὸς καὶ τὸν ὅποιον ὄλοι οἱ γεροντότεροι δὲν ἐφθασαν γὰ ἴδουν. Τὴν πρώτην Ἀνάστασιν ἔβροχε καὶ μέχρι τέλους τοῦ μηνός, τὴν τριακοστὴν | δὲ πρώτην τοῦ ἰδίου μηνός Μαρτίου, τετάρτην τῆς Διακαινησίμου, ἔπεσε καταιγὶς εἰς ὅλην τὴν Κρήτην διὰ νοτιοδυτικῶν ἀνέμων, διαρκέσασα πέντε ὥρας, καὶ ἔκαμεν ἀνυπολογίστους ζημίας: ἔσπασε δένδρα, ἐξεροίζωσεν ὡσαύτως κ.λ., ἔρριψε κωνοδοξαστῆς ἐκκλησιῶν, ἐν οἷς καὶ τῆς μονῆς Ἀγκαράθου. Ἐκτὸς τοῦ δήμου Ἀγιῶν Παρασκευῶν, ὅπου ἔπαθον ὀλιγώτερον, οἱ λοιποὶ δήμοι τῆς Πεδιάδος ἔπαθον πολλὰ, ἡ ἐπαρχία Μυλοποτάμου ὑπέφερον ἀληθῆ θεομηρίαν. Ὁμοίως καὶ εἰς Χανιά καὶ Ρέθυμνον ἔγιναν μεγάλα καταστροφαί.

B 3

(Ἄρ. κατὰλ. Χειρ. Μ. Ἡρακλείου 64)

- 1 ... ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ Ἡλίου, ἐφρονεύθησαν ἕως 300 τοῦρκοι καὶ ἐπληρώθησαν ὑπὲρ τοὺς 80, Ἕλληνας δὲ ἐφρονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν 12, ἐξ ὧν καὶ ὁ καπετὰν Παναγῆς Μυτιληναῖος. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνας.

κγ'

1826. Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον μάχη κατὰ τὴν θέσιν τοῦ Νεοχωρίου τῆς Μεραμπέλλου 1700 Ἑλλήνων ἐλθόντων μὲ πλοῖα ἐκ Γραμπούσης καὶ τινων νήσων, στρατηγούντων τοῦ Ἰωάννου Χάλη καὶ Μιχαήλ Μαγουλάκη, κατὰ 300 Τούρκων, τοὺς ὁποίους πολιορκήσαντες εἰς τζαμίον καὶ μετὰ 7 ἡμέρας, ἀφ' οὗ πρῶτον τοὺς ἔβαλον πῦρ, παραδοθέντες ἐφρονεύθησαν ἅπαντες, ἐξ ὧν καὶ ὁ περιήρημος Λαδὰ-Ὀγλοῦς καὶ Παπουτζαλῆς. Ἄμα δὲ ἐφρονεύθησαν, ἦλθον ἐκ τοῦ Ἡρακλείου 3000 Τούρκοι στρατηγούμενοι παρὰ τοῦ Ἀγριολίδου καὶ Σελήμ-Ἀγᾶ Πίμπαση, μετὰ τῶν ὁποίων συνεκροτήθη μάχη διαρκέσασα ἀπὸ πρωτῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἐφρονεύθησαν ἕως 15 Ἕλληνας καὶ ἐπληρώθησαν 20. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφρονεύθησαν ἕως 150 καὶ ἐπληρώθησαν ἕως 50. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνας κνηγοῦντες τοὺς Τούρκους 4 ὥρας, οἵτινες ἀφήσαντες τὰ ὅποια μεθ' ἑαυτῶν ἔφερον κανόνια καὶ δύο βόμβας καὶ ἄλλα πολλὰ πολεμοφόδια ἐκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἡρακλείου.

κδ'

1826. Μετὰ δέκα ἡμέρας ἐξῆλθον ἐκ τοῦ Ἡρακλείου ἕως 6000 Τούρκοι στρατηγούντος τοῦ Σουλεϊμάν-πασᾶ καὶ ὑπῆγον εἰς τὰ Μάλλια τῆς Χερρονήσου, ἐλθόντες δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας ἕως 1000, στρατηγούντων τῶν ἰδίων στρατηγῶν, συνεκροτήθη μάχη διαρκέσασα 6 ὥρας. Ἐφρονεύθησαν 15 Ἕλληνας καὶ Τούρκοι 10. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Τούρκοι.

κε'

- 2 1826. Μετὰ 7 ἡμέρας ἐσυντάχθησαν ἕως 1500 Ἕλληνας εἰς χωρίον Μοχὸν τῆς Χερρονήσου, στρατηγούντων τῶν ἰδίων στρατηγῶν, ὅπου ἐλθόντες καὶ οἱ ἴδιοι Τούρκοι συνεκροτήθη μάχη ἕως 3 ὥρας. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Τούρκοι, οἵτινες κνηγοῦντες τοὺς Ἕλληνας ἕως μίαν ὥραν μέχρι τοῦ πλησίον ποταμοῦ, ὀνομαζομένου Λαγκάδας, ἔπενσαν ἐκεῖ καὶ ἐπνίγησαν ἕως 50 Ἕλληνας, ἐφρονεύθησαν δὲ καὶ ἕως 30 καὶ 330 ἐπληρώθησαν, ὅπου ἔφθασεν ὁ στρατηγὸς Μανουὴλ Καζάνης μὲ 300 στρατιώτας, ὅστις κτυπήσας τοὺς Τούρκους καὶ θανατώσας

ἕως 30 ἡπείεις ἔστησεν αὐτοὺς καὶ διεσώθησαν οἱ Ἕλληνας.

κς'

1828, Μαρτίου 25. Ὑπῆγον 1300 Τούρκοι εἰς χωρίον Γέργερη ἀπροσοκῆτως, ὅπου εὐρόντιες ἕως 50 Ἕλληνας συναγμένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καθ' ἣν ὥραν ἐτελεῖτο ἡ θεία λειτουργία, ἐφόνευσαν 12 Ἕλληνας ὁμοῦ μὲ τὸν ἱερουργοῦντα ἱερέα, ἐνδεδυμένον τὴν ἱερατικὴν στολήν, ἔλαβον δὲ καὶ 5 αἰχμαλώτους ἑλληνίδας, οἱ δὲ λοιποὶ δρμη-
σαντες μὲ τὰς μαχαίρας ἔφυγον ἐκ τοῦ μέσου τῶν Τούρκων.

κζ'

1828, Αὐγούστου 10. Οἱ στρατηγοὶ Μαλιχούτης καὶ Μιχαὴλ Κορακάκης μαθόντες ὅτι ὁ περιφημὸς Ἀγριολίδης μὲ ἑτέρους 12 Τούρκους εἰσήρχετο εἰς τὸ φρουρίον τοῦ Ἡρακλείου ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν 40 Ἕλληνας καὶ προέλαβον τὸν δρόμον, συναντηθέντες δὲ εἰς Καπαρίαν τῆς Μεσαρῆς ἐφόνευσαν τοῦτον τὸν αἰμοβόρον ἐπίσημον στρατηγὸν μὲ ἑτέρους 4 Τούρκους.

κη'

1828, Αὐγούστου 12. Μαθόντες εἰς Ἡράκλειον τὸν θάνατον τοῦ Ἀγριολίδου, ἔλαβεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁμοῦ μὲ πολλοὺς ἄλλους Τούρκους παρὰ τοῦ Ἀγίαν Ἀγῆ καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους ἀόπλους Χριστιανούς, ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν φονευθέντων τότε ἐντὸς τοῦ φρουρίου δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς, διότι ἄλλοι μὲν συμπεραίνουν νὰ ἐφονεύθησαν ἕως 350 καὶ ἄλλοι ὑπὲρ τοῦς 1000. Τοῦτο μόνον εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ φονευμένοι ἐρρίπτοντο εἰς τοὺς δρόμους, τῶν ὁποίων τὰ σώματα γυμνώνοντες αἱ πτωχαὶ Τούρκισσαι καὶ Τούρκοι τὰ ἄφηναν χωρὶς οὐδενὸς φορέματος. Ἐπεὶτα μετὰ τὴν παῦσιν τῆς σφαγῆς | 3
διωρίσθησαν τινὲς νὰ συνάξωσι τὰ σώματα, τὰ ὁποῖα φοριώνοντες εἰς ὄνους ἄλλα μὲν ὑπῆγαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔστησαν μέγαν τινὰ σωρὸν καὶ ἄλλα ἔρριψαν ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου !!!

κθ'

1828. Κατὰ μῆνα Αὐγούστου ἐπιστρέφοντες ἕως 600 Τούρκοι, ὅλοι ἡπείεις, στρατηγοῦντος τοῦ Τελῆ-Χουσεῖν ἐπὶ χωρίον Γέργερη (ὅπου δρμησαντες κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐφόνευσαν 4 Ἕλληνας καὶ ἡχμαλώτισαν καὶ 30 γυναικόπαιδα, χωρὶς νὰ τοὺς διαφύγῃ οὐδεὶς ἀφ' ὅσοι εὐρίσκοντο εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἔλαβον δὲ καὶ ἀρκετὰ ζῶα) ἀπῆντησαν 70 Ἕλληνας μὲ τὸν στρατηγὸν τῶν Νικόλαον Μαλιχούτην πλησίον τοῦ χωρίου Ἀγία Βαρβάρα, ὅπου ἔκαμνον δημοπρασίαν λαφύρων. Κτυ-

πηθέντες δὲ παρὰ τῶν Τούρκων ἀπροσδοκῆτως ὄρμησαν οἱ Ἕλληνες κατ' αὐτῶν καὶ, ἀφοῦ ἐφόρευσαν ὑπὲρ τοὺς 30 Τούρκους κυνηγοῦντες τοὺς 2 ὥρων διάστημα, ἠλευθέρωσαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους μ' ὅλα τὰ ἐκ Γέρογρης λάφυρα, χωρὶς νὰ φονευθῆ οὐδεὶς ἐκ τῶν Ἑλλήνων.

λ'

1828. Κατὰ Νοέμβριον μάχη εἰς Λιθίνας τῆς ἐπαρχίας Σητείας ἕως 1500 Ἑλλήνων τοῦ Τσουδεροῦ, Παναγιώτου Ζερβουδάκη, Νικολάου Κασανιώτου καὶ Πολιοῦ Παπαδάκη κατὰ 1600 Τούρκων, στρατηγοῦντος τοῦ Μασλοῦμ Σητειακάκη· οὔτινες κλεισθέντες εἰς Πύργον μετὰ 350 γυναικοπαίδων καὶ πολεμήσαντες 4 ὥρας τοῖς ἐπρότειναν οἱ Ἕλληνες νὰ παραδοθῶσι, προσποιηθέντες δὲ οὗτι ἤθελον παραδοθῆ καὶ ἀμεριμνησάντων τῶν Ἑλλήνων ἐκτύπησαν αὐτοὺς οἱ Τούρκοι καὶ ἐφόρευσαν 1 Ἕλληνα καὶ τινὰς ἐπλήγωσαν. Τότε θυμωθέντες οἱ Ἕλληνες ἔβαλον πῦρ διὰ ὑπονόμου καὶ τοὺς κατέκασαν ὅλους.

λα'

1828. Κατὰ μῆνα Νοέμβριον οἱ ἴδιοι 1500 Ἕλληνες ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν Λιθίνων ὑπήγον εἰς Ἐθίαν τῆς Ἰδίας Ἐπαρχίας Σητείας, ὅπου ἦσαν κλεισμένοι ὑπὲρ τοὺς 600 Τούρκους ἄνδρες καὶ ὑπὲρ τὰς 2000 γυναικόπαιδα, οὔτινες παραδοθέντες μὲ συνθήκην εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀφέθησαν ἐλεύθεροι καὶ ἀνεχώρησαν.

λβ'

1828. Κατὰ μῆνα Νοέμβριον εἰσηλθον εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Σητείας ἕως 2500 Τούρκοι στρατηγοῦντος τοῦ Σιλικιὰρ τοῦ Σουλεϊμάν-πασᾶ μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησιν τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων, ὅπου ἐφόρευσαν ὄσους εὖρον ἀόπλους Ἕλληνας καὶ ἠχμαλώτισαν μέγαν ἀριθμὸν Ἑλληνίδων.

λγ'

1829. Κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ἐπιστρέφοντες οἱ 2500 Τούρκοι ἐκ τῆς Σητείας ἐκνηγήθησαν ὑπὸ 1000 περίπου Ἑλλήνων, στρατηγοῦντος τοῦ Ἀναγνώστου Συμιακοῦ, εἰς Νεοχωρίον Μεραμπέλλου διὰ 18 ὥρας, ὅπου ἠχμαλωτίσθησαν 15 Τούρκοι μὲ διάφορα λάφυρα.

λδ'

- 4 1829. Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον μάχη εἰς Κουφονῆσι 60 Ἕλληνων, στρατηγούντων τοῦ Μανουὴλ Λαδᾶ, Ἰωάννου Παπαδάκη, Κωνσταντίνου Πογιατζῆ καὶ Θεοδώρου Μαρκάκη, κατὰ 40 Τούρκων, στρατηγούντων τοῦ αἰμοβόρου Πιλαβᾶ, ἐλθόντων μὲ πλοῖα ἐκ τῆς Ἱεραπέ-

τρας, κατὰ τῶν ὁποίων ἐμπεσόντες οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐφόνευσαν ὄλους, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθη 1 καὶ ἐπληρώθη 1.

λε'

1829, Φεβρουαρίου 17. 3000 Τούρκοι, πεζοὶ καὶ ἵππεῖς, μὲ 29 σημαίας, στρατηγούντος τοῦ Τουφεξήμπαση τοῦ Σουλεϊμάν πασᾶ, ὤρμησαν κατὰ τοῦ περιφημοῦ Ἰωάσαφ Ἐξωπατέρα, ὅσους θεωρήσας τούτους ἐρχομένους ἐναντίον του ἐστάθη μόνος κατ' αὐτῶν καὶ θανάτωσας 2 Τούρκους ἐφηνε καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸν ἐν τῇ μονῇ τῆς Ὁδηγητρίας πύργον μὲ 4 ἐτέρους, ἀπ' ὅπου ἐκτύπησε τοὺς Τούρκους. Φονευθέντων δὲ τῶν ἐτέρων συμπολιορκουμένων του κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐστάθη μόνος κινῶν τοὺς Τούρκους διὰ 3 ἡμεροσύκια φονεύσας ὑπὲρ τοὺς 30 καὶ πληγώσας 15 ὅτε ἔβαλον πῦρ οἱ Τούρκοι εἰς τὸν πύργον διὰ ὑπονόμου. Ἀπελπισθεὶς δὲ τότε ὁ Ἐξωπατέρας ἐτράβηξε τὴν σπάθην του καὶ ὤρμησεν εἰς τὸ μέσον τοῦ μεγάλου τούτου τουρκικοῦ στρατεύματος, ὅπου διὰ μιᾶς πυροβολήσαντες κατ' αὐτοῦ οἱ Τούρκοι ἐφονεύθη ἐνδόξως.

λς'

1829. Κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον μάχη εἰς Γωνιὰς τῆς Χερσονήσου 200 Ἑλλήνων, στρατηγούντων τοῦ Γεωργίου Πεζανοῦ καὶ Ζαχαρίου Ἀποστολάκη, κατὰ 2500 Τούρκων, στρατηγούντος τοῦ Σιλικιὰρ τοῦ Σουλεϊμάν-πασᾶ, διαρκέσασα 7 ὥρας. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνες κνηγήσαντες τοὺς Τούρκους διὰ 4 ὥρας. Ἐφόνευσαν ὑπὲρ τοὺς 200 καὶ ἔλαβον καὶ 37 ζῶντας. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 7 καὶ ἐπληρώθησαν 12, μ' ὄλον ὅτι ἦτον εἰς Ἕλληνας πρὸς 12 Τούρκους.

λη'

1829. Κατὰ μῆνα Μάιον εδρισκόμενοι 60 Ἕλληνες μὲ τὸν στρατηγὸν τῶν Μαλιχοῦτην πλησίον τοῦ χωρίου Κέραμος τῆς Ἐπαρχίας Μεσσαρᾶς δημοπρατοῦντες τὰ λάφυρά των παρῶρησιάζθησαν (sic) αἰφνηδῶς πρὸς αὐτοὺς 900 Τούρκοι ὄλοι ἵππεῖς, στρατηγούντος τοῦ Χατζῆ Ἀσάνη, συγκροτηθείσης δὲ μάχης ἐτράπησαν οἱ Ἕλληνες εἰς φυγὴν δι' ἐν τέταρτον τῆς ὥρας, ἔπειτα σταθέντες ἐπολεμήσαν τοὺς Τούρκους διὰ ἡμίσειαν ὥραν, ὅτε ἐφθασε πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Τσουδερός μὲ ἐτέρους 200 Ἕλληνας καὶ τρέφαντες εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους ἐφόνευσαν ἕως 80 καὶ τὸν στρατηγὸν τῶν Χατζῆ-Ἀσάνη καὶ ἐπληρώθησαν ὑπὲρ τοὺς 40. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφόνευσαν 4, ἐξ ὧν καὶ ὁ γενναῖος Νικόλαος Ζερβὸς Κοῆς, καὶ ἐπληρώθησαν 3. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνες.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

Η ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ

(«Ἐλευθέρα Σκέψεις» τῆς 10 Μαΐου 1930)

[Πρὸς διόρθωσιν τῆς κατὰ λάθος δημοσιευθείσης χρονολογίας διὰ τὴν ἐν Ἑρακλείῳ γενομένην σφαγὴν τοῦ Ἀγριολίδου... δημοσιευόμεν τὴν κατωτέρω ἐπὶ λέξει ἐπιστολὴν τοῦ ἐν βαθεῖ γήρατι πρὸ ἐτῶν ἀποθανόντος Στεφάνου Νικολαΐδου, ζωγράφου καὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Ἑρακλειωτῶν, αὐτόπλου μάρτυρος πολλῶν ἱστορικῶν καὶ σοβαρῶν γεγονότων, αὐτόχρημα ζωῆς ἱστορίας διὰ τὸ Ἑράκλειον, ἀπευθυνθεῖσαν εἰς τὸν ὑπογεγραμμένον].

Ἅγιες Παρασκευὲς 6 Αὐγούστου 1900.

Ἀγαπητέ μοι,

Γῆρας ἐπὶ μὴ παρῆ εὐκταῖον

ἐπὶ δέ ποτε παρῆ φευκτέον

εἰς ἀπάντησιν τοῦ περὶ γήρατος λογοπαιγνίου σου.

Εὐχαρίστως ἀπαντῶ εἰς τὰς ζητηθείσας παρ' ὑμῶν πληροφορίας. Εἰς τὴν κατὰ τὸ 1821 σφαγὴν ἦσαν θύματα οἱ ἀειμνηστοί, ὁ Γεράσιμος Μητροπολίτης, Νεόφυτος Κνωσοῦ, Ἰωακείμ Χερσονήσου, Ἰερόθεος Λάμπης, Σητείας Ζαχαρίας μόνον ὁ Διοπόλεως Καλλίνικος καὶ ὁ Αὐλοποτάμου ἦσαν πεθαμένοι μετὰ πανόλην εἰς Μοῆν Ἀπεξανῶν πρότερον. Μόνον τὸν Μητροπολίτην ἐκαρτάτομησαν, τοὺς δὲ λοιποὺς δι' ὄπλων καὶ μαχαιρῶν ἐφόνευσαν. Ὅσοι Χριστιανοὶ εὐρέθησαν εἰς τὴν Μητροπόλιν οὐδεὶς ἐσώθη ἐξ αὐτῶν. Τότε κάθε πρωτὶ ἐσυνάζοντο ἐκεῖ καὶ τοὺς συνώδενον ὁ τε Μητροπολίτης καὶ οἱ Ἐπίσκοποι καὶ μετέβαινον εἰς τὰ τείχη καὶ εἰργάζοντο εἰς τὰς ἐπάλλξεις μετὰ ἀσβέτες καὶ χρώματα κατασκευάζοντες τὰ μετερίζια λεγόμενα. Τὴν ἐπαύριον διέταξεν ὁ Χερσίφ-πασὰς τοὺς ἐκ τῶν διασωθέντων Χριστιανῶν ἐντὸς τοῦ Διοικητηρίου, μετὰ βίασιν συντροφευμένους, καὶ μετέφεραν τὰ πτώματα εἰς τὰ Σπιτάλια καὶ τὸν Ἅγιον Ματθαῖον καὶ τὰ μὲν τῶν ἀρχιερέων ἔθαψαν εἰς μνήματα χωριστὰ ἕκαστον, τοῦ Μητροπολίτου τὸ ἀκέφαλον σῶμα εἰς τὸ τοῦ Ναοῦ μέσον τοῦ Ἁγίου Ματθαίου, τὰ δὲ ἐπίλοιπα πτώματα εἰς τὰ πηγὰδια καὶ εἰς ἄρκλες καὶ εἰς λάκκους εἰς τὰ σπιτάλια καὶ τὸν Ἅγιον Ματθαῖον.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας εὐρέθη ἡ κεφαλὴ τοῦ Μητροπολίτου ἐξορμυμένη εἰς μίαν γωνίαν τοῦ Διοικητηρίου καὶ τὴν ἔφεραν εἰς τὸ ζεμπίλι μέσῃ καὶ τὴν ἔθαψαν μετὰ τὸ ἀκέφαλον πτώμα πάλιν Χριστιανοί, οἵτινες διέμενον ὕστερον ἐπὶ πολὺ ἐντὸς τοῦ Διοικητηρίου τρεφόμενοι καὶ ὑπηρετοῦντες ἐκεῖ ἐδάριθμοι ὁμοῦ ὄντες. Ὁ ἀριθμὸς ὁμοῦ τῶν θυμάτων παραμένει ἀγνωστος.

Ἐξ ὧν τῶν Ἐπισκόπων τῆς Κρήτης ὁ μόνος διασωθεὶς ἦτον ὁ Ἀρκαδίας Νεόφυτος, ὅστις προσκεκλημένος καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου καθυστέρησε καὶ τὴν ἡμέραν τῆς σφαγῆς κατέβη εἰς Ἀγιὰς Παρασκευὰς διὰ τὴν ἀνταμύωσιν τὸν Χερρονήσου καὶ τὸν Σητείας, διότι ἐθροίσκοντο ἐκεῖ ἕνεκα τῆς πανώλους προσφυλατιόμενοι, καθὼς καὶ ὁ Λάμπης Ἱερόθεος εἰς Ἅγιον Μύρωνα καὶ τοὺς ὁποίους ὄλους ἐπροσκάλεσεν ὁ Μητροπολίτης δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένου κατὰ ἔντονον διαταγὴν τοῦ Χερσίφ-πασᾶ, ὅπου ἐπρόκειτο καὶ οἱ τρεῖς μαζί τὴν κατέλθουν εἰς Ἡράκλειον ἐξ Ἀγίων Παρασκευῶν, καὶ ἐκεῖ ἔμεινε τότε ὁ Ἀρκαδίας μόνος, ἔνθα ἔμαθε τὴν τραγικὴν σκηνὴν καὶ ἐπέστρεψε διὰ παντὸς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Προσεκλήθη μετὰ μῆνα ὀλόκληρον παρὰ τῷ Χερσίφ-πασᾶ καὶ ἀνέλαβε χρεὴ Μητροπολίτου, διότι ὁ Διοικητὴς Χερσίφ εἶχεν ἕως τότε σφραγίσει τὴν Μητρόπολιν, ἀλλὰ μετὰ ἓνα μῆνα ἀπέθανεν καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς πανώλους καὶ ἔμεινεν ἐπιτροπεύων ὁ Μελέτιος ὁ ἀρχιδιάκονος ὁ μετὰ ταῦτα Σητείας Ἐπίσκοπος καὶ εἰς τὸ 1831 Μητροπολίτης γενόμενος, διέμεινε δὲ ἐπιτροπεύων ὁ ἀρχιδιάκονος μέχρι τοῦ 1824, ὅπote Μητροπολίτης ὁ Καλλίνικος Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὅστις ἐθροίσθη εἰς τὴν σφαγὴν τοῦ Ἀγριολίδου τὸ 1828.

Καὶ τοῦτον ἀποθανόντα εἰς Χανιά τὸ 1830 τὸν διεδέχθη ὁ ἀνωτέρω ἀπὸ Σητείας Μελέτιος. Οἱ λοιποὶ τῶν Ἐπισκόπων ἔμειναν εἰς τὰς ἐπαρχίας των· τὸν μὲν Πέτρος Ἰωακείμ ἐσχότωσαν εἰς Φουρνὴν Μερραπέλλου, τὸν Κυδωνίας καὶ Κισσάμου ἐκρέμασαν εἰς Χανιά, τὸν Ρεθύμνης ὁμοίως, ὁ δὲ Ἱερούς, ἀνεμὶς τοῦ Μητροπολίτου Γερασίου, εἶχε σταλῆ προλαβόντως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ, ἐπιστρέφων ἐκεῖθεν διὰ Κρήτην, εἰς τὴν Σαντορίνην ἔμαθε τὰ γενόμενα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὗτος εἶναι ὁ ὕστερον Μέγας Κεστανδηλίου γενόμενος Ἀρτέμιος καὶ ὕστερον Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας προχειρισθεὶς, ἀλλὰ καὶ ἀγανακτισθεὶς ὕστερον παρὰ τοῦ τότε ἀντιβασιλέως Μεχμεταλῆ-πασᾶ ἔμεινεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἰδιωτεῶν ἔχων ὅμως καὶ πάλιν τὴν ἐπαρχίαν Κεστανδηλίου ἐξαρχικῶς. Ὁ αὐτὸς ἐ χρημάτισε καὶ γέροντας καὶ προστάτης τοῦ περιβοήτου Χαλκηδόνος Γερασίου τοῦ πατριώτου μας.

Ἡ δὲ δευτέρα σφαγὴ, τοῦ Ἀγριολίδου, κατὰ τὸ 1828, Αὐγούστου 12, διήρκεσε τρεῖς ὥρας μόνον, ἐπειδὴ καὶ ἔγινε ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ τότε Διοικητοῦ Καρᾶ-Σουλεϊμάν. Ἐφρονεῦθησαν, ὡς λέγουσιν, περισσότεροι Χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν πρώτην τοῦ 1821, οὐδεὶς ὅμως ἐκ τῶν Ἐπισκόπων, Μητροπολίτου καὶ λοιπῶν κληρικῶν ἔπαθε καταφυγόντων εἰς διάφορα πάλιν τουρκικὰ καταφύγια καὶ τοὺς ὁποίους περισυνέλεξε τὴν νύκτα ἐκείνην ὁ Πασὰς καὶ τοὺς διέτρεφεν ἐπὶ καιρὸν, μάλιστα τὸν Μη-

τροπολίτην Καλλίνικον, ὅστις ἦτο ἐξ Ἀγχιάλου καὶ ὅστις ἠγόραζε σκλάβους καὶ πολλὰς ἄλλας ἀγαθοεργίας ἔκαμεν εἰς τοὺς παναθλίους χριστιανούς. Διέταξε λοιπὸν ὁ Πασᾶς τότε τὸν πανίσχυρον Ἀγιάν-ἀγὰν νὰ ταφοῦν τὰ πιώματα καὶ αὐτός, διὰ νὰ μὴ γίνῃ γνωστὸν τὸ ποσὸν τῶν φρονευθέντων, τὴν ἰδίαν νύκτα διέταξε χαμάληδες καὶ γαϊδοουρόηδες καὶ, ἀφοῦ τοὺς ἐγύμνωσαν ὀλοτελῶς, τοὺς μετέφερον ἐπὶ τῶν ζώων ἓνα καὶ δύο μαζί. Καὶ ὅσους μὲν εὔρον ἀπὸ τὴν Πλατεῖαν Σιρᾶταν καὶ ἐπάνω τοὺς μετέφερον, ὡς πρότερον, εἰς Σπιτάλια καὶ εἰς Ἅγιον Ματθαῖον ὀπίστροτες αὐτοὺς εἰς πηγὰδια καὶ εἰς τάφους ὅσους ἐχωροῦσαν τοὺς φρονευμένους ἀπὸ τὴν Πλατεῖαν Σιρᾶταν καὶ κάτω τοὺς μετέφερον πάλιν φορωμένους ἐπὶ τῶν ζώων καὶ στρομένους διὰ σχοιनीων, ἐννοεῖται πάντοτε ὀλόγνυμους, καὶ τοὺς ἔροριφαν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τείχους τοῦ Κορν-Καπί, ἀντικρὸν τῆς οἰκίας τοῦ κ. Περίδη, ὡς ἐμίματε καὶ ὑμεῖς. Μόλις ὅταν ὁ κ. Α. Βλαχάκης ἐχορημάτισεν ὑποδήμαχος τὸν παρεκίνουν ἐγὼ νὰ ἐνεργήσωμεν αὐτὴν τὴν μελειωμένην ἀνασκευήν, ὅπου μελεῖατε ἤδη νὰ κάμετε, καθ' ὅσον ἐνδιεφέρετο καὶ αὐτός, ἐπειδὴ ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς του ἦτο καὶ αὐτὸς ἔροριμμένος ἐκεῖ. Ἀναμφιβόλως ὅμως πρέπει νὰ εὔρειτε εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιο μέρος καὶ πλείστους ἄλλους ἐκ τῶν φρονευθέντων κατὰ τὸ 1821 πρὸς ἐδκόλιαν τῶν φρονέων. Ἀπορον δὲ πῶς τὰ θηριόμορφα αὐτὰ τέρατα, οἱ καλοὶ συμπλῖται μας, ἐφείσθησαν γυναικῶν καὶ παιδίων καὶ εἰς τὴν τῶν πάντων σφαγὴν καθὼς καὶ εἰς τὴν δευτέραν, καὶ [πόσας] κλοπὰς ἢ πυροπολήσεις καὶ βεβηλώσεις ναῶν δὲν ἔπραξαν οἱ τρισάθλιοι.

Μ. Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ